

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**1840-1856 YILLARI ARASINDA RUSYANIN BALKAN POLİTİKASI VE
BU POLİTİKA ÇERÇEVESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE
İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÖNETEN

Doç. Dr. Ahmet AKSİN

HAZIRLAYAN

Adem USLU

ELAZIĞ-2007

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**1840-1856 YILLARI ARASINDA RUSYANIN BALKAN POLİTİKASI
VE BU POLİTİKA ÇERÇEVESİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU
İLE İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS

Bu tez// 2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman Doç. Dr. Ahmet AKSİN **Üye** Doç. Dr. Ömer Osman UMAR **Üye** Yrd. Doç. Dr. Süleyman İLHAN

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun// 2007 tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

1840-1856 Yılları Arasında Rusya'nın Balkan Politikası ve Bu Politika Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu İle İlişkileri

Adem USLU

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Bölümü

2007, Sayfa: IV + 92

Hazırlamış olduğumuz 1840-1856 Yılları Arasında Rusya'nın Balkan Politikası ve Bu Politika Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu İle İlişkileri adlı çalışmamızda, sözü edilen yıllar arasında Rusya'nın Balkanlar'a yönelik dış politikası ve bu politikayla ilgili olarak Osmanlı Devleti ile ilişkileri incelenmiştir.

Bu çalışmamızda Balkanlar, Rusya'nın tarih sahnesine çıkışı ve bu bölgeyle ilk ilişkileri hakkında bilgiler verildikten sonra, Balkanlar'ı hakimiyetinde tutan Osmanlı ile bu bölgeye yönelik hevesleri olan Rus ilişkilerinin genel karakteristiği üzerinde durulmuş, daha sonra da 1840'lı yıllara girerken iki devletin içinde bulunduğu genel durum analiz edilmiştir.

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ise 1840'lardan itibaren 1856'ya kadar olan dönemde Rusya'nın Balkanlar'a yönelik dış siyaseti ve bu siyaseti izlerken kullandığı araç ve metotlar detaylı olarak incelenmiş; söz konusu devletin Osmanlı'ya yönelik Balkan politikasının uluslararası alandaki yansımaları ile diğer Avrupa devletlerinin Rusya'nın bu siyasetine karşı, temeli güç dengesi ve çıkar ilişkisine dayanan karmaşık politikaları ve bu politikaların sonuçları incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Rusya, Balkanlar, Ortodoksluk, 1840-1856

ABSTRACT

Master's Thesis

Russia's Policy towards the Balkans Between the Years 1840 – 1856 and Her Relations with the Ottoman Empire in this Context

Adem USLU

University of Firat

Institute of Social Sciences

Department of History

2007, Page: IV + 92

This study examines the foreign policy of Russia towards the Balkans between the years 1840- 1856 and her relations with the Ottoman Empire in this context.

After describing the Balkans in general, Russia's emergence in history as a vital power and her preliminary relations with that region, this work focuses on the general characteristics of Russo – Turkish relations, the former ruling the Balkans and the latter desiring to rule the region. An analyze of the general circumstances affecting both states in the early 1840's follows.

In the following chapters, this study analyses in depth Russia's foreign policy towards the Balkans from 1840 to 1856 and the methods and the tools used in this policy. An examination and assesment of the international repercussions of Russia's policy towards the Ottoman Empire regarding the Balkans and the complex counter policies of the European states towards Russia concerning her Balkans policy and the results of these European policies follows.

Key Words: Ottoman, Russia, The Balkans, Orthodoxy, 1840-1856

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1
I- COĞRAFİ VE SİYASİ TERİM OLARAK BALKANLAR	3
II- RUSLARIN GÜNEY SİYASETİ VE İLK OSMANLI RUS MÜNASEBETLERİ	4
1- Ruslar'ın Tarih Sahnesine Çıkışları ve Güneye İlgileri.....	4
2- Ruslar'ın Ortodoksluğu kabulü.....	5
3- İlk Osmanlı-Rus Münasebetleri.....	6
4- İlk Osmanlı Rus Münasebetlerinde Dikkati çeken Hususlar.....	7
5- Türk-Rus Münasebetlerinin Genel Karakteristiği.....	8
III- 1840'LARA GİRERKEN OSMANLI VE RUSYANIN DURUMU	10
1- Osmanlı'nın Genel Durumu ve Babıali Dönemi.....	10
2- Rusya'nın Genel Durumu.....	14
IV- RUSYANIN BALKAN POLİTİKASI VE YANSIMALARI	16
1- Balkanlarda Rus Politikasının Unsurları.....	16
2- Balkan Slavları'yla Ruslar'ın Münasebetleri ve Pan Slavizm.....	19
3- Balkanlar'a Rus Müdahalesinin Din Eksenini.....	22
4- Boğazlar ve Petro'nun Genişleme Siyaseti	26
5- Osmanlı Denge Politikası.....	28
6- Balkanlar'daki Ulusal Hareketler ve Diğer Devletlerin İlgisi.....	29
7- Balkanlardaki Meselelere Aktif Karışma Dönemi ve Rus Nüfuz Politikası....	33
8- Türk - Rus Münasebetlerine Avrupa Büyüklerinin İlgisi.....	35
9- München-Graetz Anlaşması.....	40
10- Akdeniz ve Boğazlar Siyasetinde İngiliz Ağırlığı.....	41
11- Londra Konferansı	43

12- Boğazlar Sözleşmesi	44
13- Uluslararası Alandaki İngiliz Ağırlığı ve Rusya'nın Balkan Politikasına Etkisi ..	47
14- Rusya'nın Osmanlı Siyasetindeki Değişim	49
15- 1848 Macar İhtilali ve Mülteciler Meselesi	53
16- 1848 Devriminin Eflak ve Boğdan'da Etkileri	56
17- Kutsal Yerler Anlaşmazlığı	59
18- Çar – Seymour Görüşmeleri	63
19- Mençikof'un İstanbul Seyahati ve Savaşa Giden Yol	65
20- Viyana Görüşmeleri ve Savaşı Önleme Çabaları	72
21- Avusturya ve Prusya'nın Durumu	77
22- Dört Nokta	79
23- Avustrurya'nın İttifaka Katılması	80
24- Viyana Barış Görüşmeleri	81
25- Sivastapol'un Düşmesi ve Avusturya Ültimatomu	82
26- Kırım Savaşı ve Paris Barışı'nın Sonuçları	84
V- SONUÇ	88
KAYNAKÇA	90

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanmasıyla Anadolu'nun batısında küçük bir Beylik olarak kurulan Osmanlı, öncelikle yönünü Batıya çevirmiş ve henüz daha 3. Padişahı Murat Hüdavendigâr zamanında Balkanlar'a uzanmış ve 1365'te Edirne başkent yapılmıştı. Bir Asya halkının kurduğu devlet öncelikli genişleme alanını Avrupa olarak belirlemiş ve bunun sonucunda da Osmanlılar, daha Anadolu'nun yarısına bile hakim olmadan Balkanlar'ın neredeyse tamamını egemenliği altına almıştı. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun asli unsuru pozisyonunda bulunan Balkan halkları, Fransız devriminin yarattığı milliyetçilik akımına, başta Rusya olmak üzere diğer devletlerin de kışkırtmasıyla kısa sürede kendilerini kaptırmışlar ve 19.yüzyılla birlikte Balkanlar Osmanlı için kanayan bir yara haline gelmiştir.

1789 Fransız Devrimi'nin doğrudan sonucu olan liberal ve milliyetçi düşünceler, Napolyon'un öteki Avrupa devletleri ile savaşları ve işgalleri ile hemen hemen tüm Avrupa'ya taşınmıştır. O kadar ki, bu düşüncelerden etkilenmeyen hiçbir Avrupa devleti kalmamıştır demek yanlış bir gözlem olmayacaktır.¹ 19. yüzyılı önceki yüzyıllardan ayıran temel öğelerden biri milliyetçiliktir. 19. yüzyıla kadar Avrupa, feodal bir temel üzerinde bir araya gelmiş bir çok siyasal birimden oluşmaktaydı. 19. yüzyılda ise bu küçük siyasal birimleri bir araya getirmekte ve büyük imparatorluklar içinde yaşayan ulusların bağımsızlıklarını sağlamakta, endüstrileşme ve liberalizmin yanında önemli bir payı olan milliyetçilik akımı kendini güçlü bir şekilde duyurmuştur.²

Doğu Avrupa'ya hakim olan geleneksel imparatorlar, milliyetçilik akımının ve Fransız devrimlerinin etkilerini ülkelerinden uzak tutmak istemekteydi ve 1815 Viyana Konferansı'yla bu ortak amaç çerçevesinde dayanışma içine girmişlerdi. Ancak Viyana Konferansı'nın iki önemli mimarı olan Rusya ve Avusturya kendi ülkelerinde böyle bir anlayışı geliştirirken, aynı hassas anlayışı Osmanlı Avrupası'ndan (Balkanlar) esirgemişler, üstelik çeşitli ikbal beklentileri içinde zaman zaman birbirleriyle rekabet zaman zaman da işbirliği halinde Balkanlar'ın istikrarsızlaştırılması için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Özellikle Rusya'nın Balkanlar'da yürüttüğü **yayılmacı** temelli politika, 1840'lardan itibaren tamamen Osmanlı'yı parçalama ve yıkmaya yönelik bir hal almıştır. Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik

¹ Sander, O; *İlk Çağlardan 1918'e Siyasi Tarih*, s. 134

² Sander, O; a.g.e; s. 138

uyguladığı bu **yıkıcı** politikanın en önemli unsurlarından birisi ise Balkan halklarının Osmanlı aleyhine bağımsızlık isteklerinin körüklenmesi suretiyle kışkırtılması olmuş, Ortodoks halkların himayesi davası adı altında yürütülen bir politika ile bu ülkenin geleneksel güneye inme siyaseti devam etmiştir.

1830'lu yıllarda Osmanlı'nın yaşadığı iç karışıklıklar Rusya'ya güney siyasetini hayata geçirme hususunda son derece elverişli bir ortam sunuyordu. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve oğlu İbrahim Paşa'nın 1832 yılında Kütahya'ya kadar ilerlemesi üzerine Osmanlı Sultanı II. Mahmut, Çar Nikola'ya müracaat ederek yardım istemişti.

Zayıf bir Osmanlı Devleti'nin yerine, dış geçiremeyeceği ve Fransa tarafından desteklenen bir Mısır'ın geçmesini Akdeniz'deki çıkarları açısından zararlı bulan Rusya bu teklifi geri çevirmedi ve 1833 yılında İstanbul'a bir donanma ile 5 000 (Kurat'a göre 12 000) kişilik bir ordu gönderdi. Rus kıtaları Boğaziçi'nin Anadolu sahillerine çıkarıldılar.

Ruslar'ın İstanbul'u ele geçirmesinden kaygı duyan İngiltere ve Fransa, Mehmet Ali Paşa üzerine baskı yaparak, Osmanlı hükümetiyle anlaşmaya zorladılar. İsyan yatıştığına göre Rus kuvvetlerinin çekilip gitmeleri gerekiyordu.

Ruslar, çekilmeden önce Beykoz'daki Hünkar İskeleyi'ndeki Rus karargahında, Osmanlı hükümetini uzlaşmaya zorladılar. Sekiz yıl süreyle akdedilen Hünkar İskeleyi Antlaşması, Rusya ile Türkiye arasında karşılıklı yardıma dayanan bir askeri ittifak mahiyetindeydi.

Uzlaşmanın gizli maddesiyle Osmanlı hükümeti bir harp sırasında Rusya'dan başka yabancı devletlere Çanakkale Boğazı'nın kapatılmasını kabul ediyordu. Rusya bu muahede ile yalnız İstanbul'u ve İstanbul Boğazı'nı kendi nüfuz ve muhafazası altına almakla kalmıyor, aynı zamanda Çanakkale Boğazı'nı da kendi nüfuzu altına getirmiş ve diğer devletlerin nüfuzuna karşı kapamış oluyordu.³ Böylece Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde tıpkı 1798-1805 döneminde olduğu gibi etkili duruma geçiyordu.

Bu süreçte, Çar Nikola bütün emellerine ulaşmış gibiydi. Rus ordusu tarihinde ilk defa Türk hakimiyetindeki Boğaziçi'ne ayak basmış, Rus donanması da Boğaziçi'ne girmişti. Antlaşma ile ise Rusya Osmanlı'yı himayesi altına almış, Karadeniz'e yabancı devlet gemilerinin

³ Altundağ, Ş; *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı*, s. 154

girmesini önlemiş bulunuyordu. Neredeyse Rusya'nın Osmanlı'yı ilhaki için küçük bir adım kalmıştı.

Osmanlı açısından bakıldığında ise durum tam bir felaketti. Zira artık Osmanlı hükümeti, kendine bağlı bir valiyle bile başa çıkamıyor, valisinin isyanını bastırmak, daha ötesi onun İstanbul'a girmesini önleyebilmek için en büyük düşmanın askerlerini payitahtına davet etme mecburiyetinde kalıyordu.

Böyle bir ortamda, 1840-1856 arası yıllar itibarıyla Avrupa büyük devletlerinin Doğu Avrupa, Balkanlar ve Boğazlar'la ilgili izlediği yeni politikanın ana teması, "Osmanlı'nın Rus tahakkümünden kurtarılması yada Rusya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzunun kırılması çabaları" oluşturunuyordu.

I- COĞRAFI VE SİYASİ TERİM OLARAK BALKANLAR

Balkanlar, kelime manası itibarıyla dağlık bölge anlamına gelmektedir. Büyük bölümü dağlık ve kayalık olan, derin vadilerle parçalanmış ve sık bitki örtüleriyle kaplı Balkanlar'da, coğrafi yapının bir sonucu olarak iletişim ve ulaşım her zaman zorlukla sağlanmıştır. Ulaşım ve iletişimin zayıflığı ise, birbirlerine komşu olarak yaşamalarına rağmen, kültürel yönden birbirinden çok uzak, hatta birbirine düşman halklar meydana getirmiştir. Etnik farklılıklara, kültürel farklılıklar da eklenince düşmanlıklar daha da artmış, Balkanlar istikrarsızlığa açık bir bölge haline gelmiştir. Balkanlar'da, asırlar boyunca yüzlerce devletin kurulmasının ve yüzlercesinin yok olmasının en önemli nedenlerinden biri farklılıkları düşmanlığa çeviren bu tutucu ve içine kapalı Balkan kültürüdür.

Her ne kadar Balkanlar, kelime anlamı itibarıyla dağlık bölge anlamına gelmekte ise de aslında isim kaynağını bugün Bulgaristan sınırlarında kalan dağ kütesinden almaktadır. Bu dağ, bölgenin ancak kuzeydoğu sınırını meydana getirdiği halde Balkan yarımadasına adını vermiştir. Balkan yarımadası üç Akdeniz yarımadasından en doğuda olanıdır. Büyük bir kısmını eski Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan kaplar. Küçük bir kısmı da Türkiye sınırları içindedir. 19. yüzyıl başlarından itibaren kullanılan Balkan adı "sık ormanlarla kaplı sıradağ" anlamına gelir. Avrupa anakarasından belirgin yüzey şekilleriyle ayrılmadığından, kuzey sınırını kesin olarak tanımlamak güçtür. Bir zamanlar Osmanlı ile Hıristiyanlık dünyasını birbirinden ayıran Tuna ve onun kolu Sava, fiziksel bir sınır olarak

kabul edilebilir. Ama Eski Yugoslavya'nın toprakları Tuna'nın ötesine doğru genişlediğinden bu çizgi siyasal ve demografik sınırlarla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle yarımada'nın sınırları ikili bir tanımla belirlenir. Fiziksel coğrafya açısından Balkanlar'ın sınırları kuzeyde Tuna'nın aşağı kesimleri ve Sava ırmağı, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege denizi, güneyde Akdeniz ve güneybatıda İon denizi ile çevrilir. Bu sınırlar içerisindeki yüzölçümü yaklaşık 505.000 km.karedir. Siyasal coğrafya açısından bakıldığında Balkanlar; Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, eski Yugoslavya, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ve Romanya'nın tümünü içine alır. Bu durumda yarımada'nın yüzölçümü 788.598 km.karedir.⁴

II- RUSLARIN GÜNEY SİYASETİ VE İLK OSMANLI - RUS MÜNASEBETLERİ

1- Ruslar'ın Tarih Sahnesine Çıkışları ve Güneye İlgileri

Ruslar'ın bir devlet olarak tarih sahnesine ilk çıkışları ile ilgili net bir zaman olmamakla birlikte 862 yılı Rus devletinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Devletin kurucusu Rurik'in ise 879 yılında öldüğü bilinmektedir. Rurik öldükten sonra oğlu İgor devlet idaresi için küçük olduğundan, devlet idaresiyle yakın akrabası olan Oleg memur edilmiştir. Bu şahıs Novgorod çevresinde hüküm sürmekle kalmamış, "büyük ticaret yolu"nu ele geçirmek ve Dnepr boyundaki diğer Slavlar'ı da idaresi altına alma gayesiyle güneye doğru inerek Kiyef'i işgal etmiş ve buraya yerleşerek Kiyef Rusyası devrini başlatmıştır. Ki, asıl bu durum Rus devletinin gerçekten kurulduğu dönem sayılmaktadır.⁵

Oleg, Kiev'e yerleşir yerleşmez Bizans'a bir sefer açmaya karar vermişti. Kalabalık bir orduyla nehir ve deniz yoluyla ve büyük kayıklar vasıtasıyla İstanbul'a gelip Bizans payitahtının etrafını yağma etmişlerdir. Tarihleri boyunca hep Akdeniz'e, Boğazlar'a ve etrafına hakim olma ülküsü ile yapıp tutuşan Ruslar'ın, İstanbul'a ilk gelişleri bu şekilde olmuş, bu seferlerinde muvaffak da olmuşlardır. Bizanslılar, Oleg ile müzakerelere girmek zorunda kalmış, Ruslar bu müzakerelerde vergi ve ticaret avantajları sağlamışlardır. 941'de Knez İgor zamanında yapılan İstanbul seferi ise, ilk büyük Rus seferi olma hüviyetini taşımış, Bizanslılar'ın üstün gayretleri ile Ruslar İstanbul'dan kovulmuşlarsa da bu defa Anadolu

⁴ *Ana Britannica Cilt 3*, s. 257

⁵ Kurat, A. N; *1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, s. 21

kıyılarına çıkararak yağmalamışlar, Bizanslılar Ruslar'ı buradan da atmışlar ve böylelikle Anadolu kıyılarına yapılan ilk büyük Rus hücumu defedilmiştir.⁶

Ruslar'ın Balkanlar'a ilk askeri seferleri ise, 967 yılında olmuştur. Bizans İmparatorluğu Balkan yarımadasında, Tuna Bulgarları'nca gittikçe artan bir tehdide maruz bırakılınca, İmparator Nikeforos II. Fokas, Rus Knezi Svyatoslav'ı Bulgarlar'a karşı harbe davet etmiştir. Rus knezi bu daveti kabul etmiş, askerleri ile birlikte Tuna'yı geçerek Bulgar Çarı'nı birkaç defa yendikten sonra başta Pereyaslavets olmak üzere Tuna boyundaki şehirleri zaptetmiştir.⁷

2- Ruslar'ın Ortodoksluğu Kabulü

Rus Knezi Vladimir kısmen Bizans İmparatoru ile iyi ilişkiler içinde olmak arzusu kısmen de imparatorun kızı ile olan bir evlilik münasebeti sebebiyle 10. yüzyılın sonlarında (988 veya 989) Hıristiyan olmuştur. Kiev Knezinin Hıristiyanlığı resmi kabulü ile Rus tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Ortodoksluk, Rus devletinin gelişmesinde ve Rus kültürünün teşekkül etmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Dikkate alınması gereken en önemli husus ise, Rusya'nın Hıristiyanlığı Bizans'tan almış olmasıdır. 10. yüzyılın sonunda artık Doğu ve Batı Hıristiyanlık merkezleri birbirinden resmen olmasa dahi ayrılmış bulunuyordu. İstanbul Ortodoksluğun Roma da Katolikliğin merkeziydi. Ortodoksluk artık yükselme devresi sona yaklaşmış olan Bizans kültürünün özelliklerini yansıtıyordu. Kiev Rusyası bu dini kabul etmekle, statik Bizans medeniyeti çevresine girmiş ve bununla Roma-Katolik kültür sahasına katılan Batı Avrupa kavimlerinden farklı bir yola sapmıştı. Bu durum sonraki Rus tarihine kendine has bir karakter vermiş, Rusya'nın Avrupa milletlerinden farklı şekilde bir medeniyet meydana getirmesine sebebiyet vermiştir.

Vladimir 989'da Hıristiyanlığı kabul edince, Rus Kilisesi İstanbul Patriği'ne bağlı bir "metropolitlik" olmuştur. Ruhaniler İstanbul'dan gelen Rumlar'dı ve bu suretle Kiev Rusyası Kilise vasıtasıyla İstanbul'a sınıksız bağlanmıştı.⁸

Ancak, 1043 yılında çok koyu bir dindar olmasına rağmen Rusya Kralı Yaroslav İstanbul'a bir akın düzenlemiş ise de bu seferinde başarılı olamamıştır. Aynı kral zamanında Rusya'nın ilk defa Lehistan işlerine karışmaya başladığı görülmüştür ki, sonraki yüzyıllarda bu devletin

⁶ Kurat, A. N; a.g.e; s. 23

⁷ Kurat, A. N; a.g.e; s. 25

⁸ Kurat, A. N; a.g.e; s. 31-32

Avrupa ve Balkanlar'a açılma politikalarındaki kilit konulardan birisini Lehistan meselesi oluşturacaktır.

3- İlk Osmanlı-Rus Münasebetleri

Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ilk diplomatik münasebetlerinin başlangıcı III. İvan zamanına rastlar. Diplomatik münasebetler, Rus tüccarlarının 1475'ten sonra Osmanlı'nın elinde bulunan Kırım'daki Ceneviz kolonilerinde ve Azak şehrindeki alışverişleri vesilesiyle başlamıştır. Diplomatik münasebetlerin başlaması ise Kırım Hanı Mengligerey'in aracılığı ile olmuştur. Bu han, Moskova Rusları'nın Altın Orda hakimiyetinden kurtulması hususunda Ruslar'a büyük yardımlarda bulunmuştur. Kırım Hanı, bu defa da dostu İvan ile Osmanlı Padişahı II. Bayezid arasında münasebetlerin başlamasına da vesile olmuştur.

Macar Kralı Mathias Corvinus'a Moskova'dan gönderilen Rus elçisi Fedor Kuritsın, dönüşünde Türkler tarafından Belgrad'ta durdurulmuştu. Elçi, Macar Kralı ve Mengligerey Han'ın aracılığı sayesinde serbest bırakılmıştır. Kuritsın Moskova'ya dönünce, Türk paşalarının, Moskova beyinin Padişah ile münasebet tesis etmesi ve İstanbul'a elçi göndermesi hakkındaki telkinlerini İvan'a bildirmiş, Moskova Knezi, Kırım Hanına bir mektup yazarak bu hususta fikrini sormuş, Mengligerey de İstanbul'dan aldığı olumlu cevabı İvan'a bildirmiştir.

Rus tüccarlarının bir süreden beri Azak şehrinde ve Kefe'de bazı zorlamalara maruz kaldığını öğrenen İvan, bunu Osmanlı ile siyasi münasebetlerin başlangıcı için bir fırsat olarak değerlendirmiş ve konuyla ilgili Padişaha bir mektup yazmış, bu mektubun İstanbul'a gönderilmesi ile ilgili de Mengligerey'e ricada bulunmuştur. Mektubun tarihi 1492'dir. Moskova Knezinin mektubunda, Rus tüccarların Azak ve Kefe şehirlerinde, oradaki Paşa tarafından birçok haksızlıklara maruz bırakıldığı anlatılmıştır. Mektubun İstanbul'da ne tür bir etki yaptığı tam olarak bilinmemekle birlikte, bir Türk elçisi Moskova'ya gitmek için yola çıkarılmış, fakat Litvanya arazisinde durdurulduğu için geri dönmeye mecbur kalmıştır.

III. İvan, Rus elçilerinin İstanbul'a kabul edileceklerini öğrenince 1497'de Michail Pleşçeyev adlı birini İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. İlk Rus elçisinin İstanbul'a gelişi ve huzura kabulüne dair Osmanlı kaynaklarında herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. II. Bayezid tarafından III. İvan'a gönderilen cevapta, ilk Rus elçisinin kaba hareketlerinden söz edilmiş

ise de Osmanlı Padişahı, Kefe ve Azak'taki Rus tüccarlarına iyi davranılacağına dair söz veriyordu. Diplomatik ilişkilerin başlaması ile Azak ve Kefe'deki Rus ticaret faaliyeti artmış, Moskova ve İstanbul arasındaki ilişki devam ettirilmiş ancak Moskova Kralı'nın doğrudan doğruya İstanbul ile teması uygun görülmemeyerek, bu işle Kefe Valisi, Sultan II. Bayezid'in oğlu Mehmet görevlendirilmiştir.

1501'de Kefe'ye Andrey Kutuzov adlı bir Rus elçisi gelmiş ve Moskova Knezinin Rus tüccarlara yapılan tazyiklere ilişkin yakınmalarını iletmiştir. Buna karşılık olarak Kefe'den Alagöz isimli bir Türk elçisi Moskova'ya gitmiştir. Bu şahıs Rus başkentine giden ilk Osmanlı elçisidir.

4- İlk Osmanlı - Rus Münasebetlerinde Dikkati Çeken Hususlar

1- III. İvan baştan itibaren kendisini Osmanlı Padişahı ile eşit duruma koymak istemiştir. Şöyle ki, Knez Osmanlı Padişahı'ndan gelen namede padişahın kendi ismini önce, İvan'ın adını sonra yazdı diye gücenmişti. 1501'de Bayezid'e yazdığı mektubunda önce kendi adını, sonra Sultanın ismini koymuş elçiye de şayet bunun sebebi sorulursa vereceği cevapla ilgili talimat verilmişti.

2- İstanbul tarafından Moskova Rusyası'na hiç ehemmiyet verilmemiştir. Dönemin Osmanlı kaynaklarına bakıldığında Osmanlı devletini idare edenler nazarında Moskova Rusyası'nın varlığı ile yokluğu arasında bir fark gözetilmediği sezilmektedir. Zira 15. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı kaynaklarında "Moskova Knezliği" adı bile geçmemesi, İstanbul'da Ruslar'a olan ilgisizliği göstermeye yeterlidir.

3- Karadeniz'in kuzeyinin yukarı bölgelerinde genişlemekte olan yeni siyasi oluşumun, İstanbul'da yeterince değerlendirilmesi yapılamamıştır. 1480 yılında Altın Orda hakimiyetinden çıkan Moskova Knezliği'nin kısa bir zaman içinde Doğu Avrupa'nın en büyük devleti haline gelmesi ve eski Rus beylikleri yerine bu defa "milli bir Rus devleti"nin kurulması, gerek Fatih Sultan Mehmet'in gerekse II. Bayezid'in yeterince ilgi ve alakalarını çekmemiştir. Temel politikalarını Akdeniz ve Balkanlar'daki hakimiyeti ele almak ve devam ettirmek siyaseti üzerine kuran Osmanlı devlet adamlarının hiç biri, Doğu Avrupa'daki siyasi

değişikliğin bu temel politika üzerinde yarınlarda ne derece olumsuz etkileri beraberinde getireceğini sezememişlerdir.⁹

5- Türk-Rus Münasebetlerinin Genel Karakteristiği

Türkler ve Ruslar imparatorluk kurucu iki millet olarak, ortak jeostratejik alanlarda yüzlerce yıl rekabet ettiler. Bu rekabet ilişkisi çoğu kez, iki farklı medeniyetin coğrafi ve kültürel alanda karşı karşıya gelmesi hususunda olmuştur. Askeri çatışmalarla sınırlı olmayan bu ilişki biçimi, etkisini, iki imparatorluğun sınırlarını, hinterlandını aşan jeokültürel alanlara taşımıştır.

Tarihi Osmanlı-Rus veya Türk-Rus rekabetinin, bu iki imparatorluğun varisi siyasi yapılarca farklı yoğunluklarda da olsa sürdürüldüğü söylenebilir.

Osmanlı'nın kuzey ve batı istikametinde stratejik genişlemesi, imparatorluk haline gelen Rus gücüyle karşılaşmakta gecikmeyecekti. Bu karşılaşma kuzey ve batı istikametinde olduğu kadar, doğu ve kuzey doğu yönünde de cepheleşmeye dönüşecekti. Osmanlı'nın hem kuzey hem de batı yönünde ilerleme stratejisi ile, Ruslar'ın batı ve güney yönünde ilerleme stratejisinin bu iki gücün çatışmasına dönüşmemesi mümkün değildi. Özellikle İstanbul'un Osmanlılar'ın eline geçmesinden sonra Ruslar, Ortodoksluğun merkezi olmak iddiasıyla Üçüncü Roma misyonunu üstlenmekte gecikmediler. Ruslar'ın Osmanlı İmparatorluğu karşısında Ortodoksluğun evrensel merkezi olma iddiası ile İstanbul'un tarihi Ortodoks merkezi olma durumu iki güç arasındaki rekabetin askeri alanla sınırlanamayacağını gösterdi. Bu siyasal ideoloji arayışı Ruslar'da emperyal iddialarına paralel olarak canlılığını korudu.¹⁰

Ruslar, bir imparatorluk olarak tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren doğu-batı ve güney ekseninde genişleyerek dünya kara hakimiyetinin önemli kısmını ellerinde tutmuştur. Ruslar'ın egemenlik kurdukları coğrafya ile Rus kimliği ve ulusal idealleri arasında doğrudan ve sürekliliği olan bir ilişki varolmuştur.¹¹

Rusya'nın derin kimliği çok açıktır: Rusya, ya Avrasyacı büyük imparatorluk olacak ya da hiç varolmayacaktır. Rusya'nın jeopolitik kimliği, "kara eşkıyaları" dalgasına, Slav

⁹ Kurat, A. N; a.g.e; s. 117-119

¹⁰ Dugin, A; *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, s. V

¹¹ Dugin, A; a.g.e; s. VI

unsurunun, Cengiz Han İmparatorluğu'nun Türk-Moğol kökeni ile ittifakına dayanmaktadır.¹²

Kuzey ve doğunun soğuk denizlerine çıkış, her ne surette olursa olsun Güney ve Batı'nın sıcak denizlerine çıkışla tamamlanmalıdır. Rusya, ancak bu durumda jeopolitik bakımdan yetkin olabilir. Bunun için özellikle çok sayıda Rus-Türk savaşları yapılmıştır ki, bunların meyvesini Türkler ya da Ruslar değil, geleneksel üç imparatorluktan ikisini zayıf düşüren İngilizler toplamışlardır.¹³

Rus güneyi aşağıdaki alanları içerir: 1. Balkan yarımadasının kuzeyi (Sırbistan'dan Bulgaristan'a dek). 2. Moldova, Güney ve Doğu Ukrayna.¹⁴ Bu alanların tümüne Rusya'nın ebedi sınırları olarak değil, güneye doğru müteakip jeopolitik yayılmanın üsleri olarak bakılmalıdır.¹⁵

Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinde genişleme ve Boğazlar yoluyla açık denizlere ulaşma politikasıyla, İngiltere'nin 1878 yılından sonra Osmanlı Devleti'ni parçalayıp bağımsız siyasal birimlere ayırma politikasına başlaması da imparatorluğun zayıflayıp yıkılmasında etkili oldu. İngiltere, Rusya ve Fransa gibi Avrupa'nın büyük devletleri bu emellerini gerçekleştirmek için imparatorluk içindeki ulusal ve dinsel azınlıkları bağımsızlık yolunda desteklemişler ve çeşitli Hıristiyan ve Müslüman mezheplerin koruyuculuğunu üstlenerek devleti içten yıkmak istemişlerdir. Büyük ölçüde bu yüzden, yalnız 19. yüzyılda dört tane Osmanlı-Rus savaşının çıktığını belirtmek, konuyu aydınlatmak için yeterli olsa gerektir.¹⁶

Moskova-Rus devletinin siyasi tarihi aslında Rusya'nın Türk illeri aleyhine yayılış hareketi mahiyetindedir. Korkunç İvan'ın 1552'de Kazan Hanlığı'nı ortadan kaldırmasından sonra Ruslar durmadan yayılmışlardır. Son 350 yıl içinde hiçbir devlet ve millet Ruslar gibi devamlı harplerle, komşuları aleyhine genişlemiş değildir. Bu hareketin icabı olarak Ruslar'ın siyasi faaliyetlerinin en karakteristik vasıfları yayılma ve komşularından toprak kazanmadır. Bu durumdan en çok zarar görenler Türk kavimleri ve devletleri olmuştur.¹⁷

¹² Dugin, A; a.g.e; s. XVI

¹³ Dugin, A; a.g.e; s. 14

¹⁴ Dugin, A; a.g.e; s. 171

¹⁵ Dugin, A; a.g.e; s. 172

¹⁶ Sander, O; *Ankanın Yükselişi ve Düşüşü*, s. 106

¹⁷ Kohn, H; *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, s. 6

Rus jeopolitikçi A. Dugin Rus yayılcılığını şu gerekçelere dayandırır: “Rus halkı hiçbir zaman mono-etnik ve tek ırklı devlet kurmayı kendine bir hedef olarak seçmemiştir. Ruslar’ın misyonu evrensel karakterde idi. Bu nedendir ki, onlar planlı şekilde imparatorluk kurma tarihine girdiler. Bunun sınırları, daha fazla bölgeyi, dini, halk yığınlarını içine alarak devamlı genişlemiştir. Ruslar’ın bu planlı ve açıkça ifade edilmiş “yayılcılığını” tarihin tesadüflerinden saymak abes olur. Bu “yayılcılık”, Rus halkının tarihi varoluşunun ayrılmaz bir parçasıdır ve onun medeniyet misyonu niteliği ile sıkı sıkıya irtibatlıdır”.¹⁸

III- 1840’LARA GİRERKEN OSMANLI VE RUSYANIN DURUMU

1- Osmanlı’nın Genel Durumu ve Babıali Dönemi

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıldaki genel siyasi manzarası hiçte istikrarlı görünmüyordu. Devlet, bir yandan gerileme devirlerinde uğradığı toprak kayıplarıyla dıştan parçalanmaya başlanmış, diğer yandan Fransız İhtilali’nin tesiriyle gündeme gelen “milli” ayaklanmalara sahne olmuştu. Şüphesiz bu ayaklanmalarda dış ve iç etkilerin yanı sıra, devletin çeşitli kademe ve müesseseleri ile taşra idari yapısında kendini gösteren başıbozukluk ve yozlaşmaların da önemli rolleri olduğu inkar edilemezdi.¹⁹

Osmanlı Devleti için 1840’lı yıllar ise yeni bir dönemin başladığı yıllardır. Sultan II. Mahmut 1 Temmuz 1839’da vefat etmiş, yerine oğlu Abdülmecit padişahlığa geçmiştir. Bu yıllar, uzun süren iç mücadelenin sona ermesiyle ülkenin dahilde nispeten istikrara kavuştuğu, bu arada da Sultan Abdülmecit’in ilk yılında ilan olunan Tanzimat ile öngörülen yeni idare anlayışının devlette hayata geçirilmeye çalışıldığı bir dönemdir.

3 Kasım 1939’da Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihinde Gülhane Hattı Hümayunu ile yeni bir dönem başlıyordu. Osmanlı tarihinde Sadrazamların etki kurduğu devirler olmuştu, ama Tanzimat döneminde sadece Sadrazamlar değil, Sadrazamla birlikte etrafındaki bürokrat kadro da yönetime egemen olmuştur.²⁰ Sadrazamla birlikte bürokrat kadroların artık ülke kaderine bu denli önemli ölçüde hükmetmesi bu dönemin, bir çok tarihçi tarafından Babıali Asrı olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

¹⁸ Dugin, A; a.g.e; s. 29

¹⁹ Gülsoy, U; *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Rumeliden Rusya’ya Göçürülen Reaya*, s. 13

²⁰ Ortaylı, İ; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 87

Tanzimat'ı meydana getiren sebep ve amiller, dahili gailerden doğduğu kadar bunların neticesinde meydana gelen harici tazyik ve tesirlere belki daha çok tabi olmuştur. Filhakika İkinci Mısır meselesiyle çok müşkül bir duruma düşen Osmanlı hükümeti, garp devletlerinin yardımına her zamankinden daha çok muhtaçtı. Reşit Paşa, yapılmasını tavsiye ettiği ıslahatla bir taraftan imparatorluğun, inkişafını durduran manialardan kurtulmak suretiyle gelişip kuvvetleneceğine, kendisini müdafaa edecek duruma gireceğine; diğer taraftan o an içinde çırpındığı güçlüklerden, müşkül vaziyetten sıyrılıp çıkabilmesi, ayakta durabilmesi için yardıma muhtaç bulunduğu garp devletlerinin müzaheretini temin etmenin ancak bu sayede mümkün olabileceğine inanıyordu.²¹

Uzun süren saltanat döneminin son on yılını Mehmet Ali ile mücadeleyle geçiren Sultan Mahmut, Mehmet Ali'ye fazla yer kaptırdığı düşüncesiyle Kütahya Anlaşması'ndan memnun değildi ve bu durumu telafi etmek arzusundaydı. Ancak Sultanın bu arzusunu gerçekleştirmek için harekete geçen Hafız Ahmet Paşa komutasındaki 40 bin kişilik Osmanlı ordusu, 24 Haziran 1839'da Nizip'te İbrahim Paşa'nın ordusu karşısında bozguna uğramıştı.

Bundan sonra felaketler birbirlerini kovalamaya başladı. Verem hastalığından yatağa düşmüş olan Sultan Mahmut Nizip felaketini haber almadan vefat etti. Osmanlı paşaları arasında mücadele ve entrikalar başladı. Padişahın daha cenazesi bile kalkmadan Meclis-i Vala reisi olan Hüsrev Paşa, başvekil Rauf Paşa'nın elinden mührü zorla alıp kendisini o mevkiye getirdi. Hüsrev, Abdülmecit'in taraftarıydı. Diğer bazılarıyla Mahmut'un tahttan indirilmesini düşünürlermiş. Uzun süre hassa müşiri ve son olarak Kaptan-ı Derya olan Ahmet Fevzi Paşa ise böyle bir ihtimale karşı Abdülmecit'in katlini kurarmış.²² Fevzi, Sultan Mahmut'un öldüğünü, Hüsrev'in başvekil olup Suriye kıyılarında hareket için emrindeki donanmayı geri çağırıldığını duyunca donanmayı götürüp Mısır'a teslim etti. Böylece Osmanlı Devleti sırasıyla önce ordusunu, sonra padişahını en son da donanmasını kaybetmiş oldu. Gerçi Fevzi bu davranışından ötürü hain sıfatını aldıysa da, koca donanmanın süvarileri, tayfaları, subayları ile onun emrine uyup tıpış tıpış Mısır'a gitmesi, bu sırada Osmanlı'nın devlet olarak askerlerinde bile ne derece sadakat uyandırabildiğini göstermek bakımından pek ibret verici bir olaydır.²³

²¹ Turhan, M; *Kültür Değişmeleri*, s. 169-170

²² Akşin, S; *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti*, s. 121

²³ Akşin, S; a.g.e; s. 121

Devlet geçirdiği bu üçlü felakete rağmen bu vartayı başarıyla atlatabilmiştir. Bunun nedeni Mahmut'un İngilizler nezdinde yapmış olduğu bir sigortadır. Bu sigorta İngiltere ile yapılan ve İngiliz tüccarlara kapitülasyonların ötesinde çok ciddi imtiyazlar sağlayan 16 Ağustos 1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Anlaşması'dır. Gerek Mehmet Ali hadisesinde gerekse etkisini ağırlaştıran Rus baskısı karşısında artık Osmanlı kendisine dayanabileceği yeni bir koruyucu-müttefik buluyordu ve Osmanlı arazisini geniş tutabilmek uğruna devletin bekası için çok önemli olan iktisadi çıkarlarını feda ediyordu.

Devleti 1840'lara götüren Padişah Mahmut'un yönetimi devrinde Osmanlı'nın toprak olarak önemli ölçüde küçülmesi söz konusuydu. Cezayir, Yunanistan, Besarabya ve Karadeniz'in güneydoğu kıyıları ile Osmanlı Kafkasyası kesin olarak ayrılmış, Sırbistan ve Memleketyn'in Osmanlı camiasıyla bağları adam akıllı zayıflamış, Mısır yönettiği bölgelerle birlikte başına buyruk duruma gelmiştir. Mısır'la mücadele uğruna önce Rusya'nın uyduluğu kabul edilmiş, daha sonra ülkenin iktisadi menfaatleri batıya peşkeş çekilmiştir. 1838'deki Osmanlı-İngiliz ticaret sözleşmesi, ülkeyi açık pazar durumuna düşürdüğü için iktisadi iflas demektir. Nizip Muharebesi ise askeri iflası duyurmaktaydı. Bu iki iflas yarı sömürgecilik haline doğru atılmış büyük adımlardı.²⁴

1839 yılı Kasım ayının başlarında Gülhane'de okunan Hatt-ı Hümayun'u çıkaran Sultan Abdülmecit ve Mustafa Reşit Paşa başta olmak üzere, devrin aydın bürokratları gerçekten telaş içindeydiler. Yüz yıllık büyük sorun yani, uluslar sorunu her yerde patlak vermekte ve imparatorluğun hayatını tehdit etmekteydi. Osmanlı ülkesinin her yerinde ve her devirde yerel nüfuz grupları vardı ve yönetimde söz sahibiydiler. Ama yüz yılı aşan bir süredir Rumeli ve Anadolu'da yönetim güçlenen derebeylerin eline geçmişti.

1839 yılında Gülhane Fermanı'nın okunuşunda uluslararası diplomasinin asıl önemli etkisi, 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'yla Rusya'ya verilen Ortodoks tebaa üzerindeki himaye hakkının tesirsiz hale getirilmesidir. Gerçekten fermanın ilanı ile, Rusya'nın Ortodokslar'ı himaye bahanesiyle muhtemel müdahaleleri önleniyordu. Tanzimatçı grubun bu manevrasını, kuşkusuz İngiltere ve Fransa da destekliyordu. Bu yöntemi Osmanlı bürokrasisi bundan sonra sık sık kullanacak, dahildeki hukuki düzenlemeleri, Avrupa'nın azınlık hakları konusundaki müdahalelerine karşı ileri süreceklerdir.²⁵

²⁴ Akşin, S; a.g.e; s. 122

²⁵ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 99

Ancak, Rusya Tanzimat'ı Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmak için bir vesile olarak kabul etti. Ortodoks tebaanın Gülhane Hattı prensiplerinin tatbik edilmediği yolundaki şikayetlerini doğru bularak Osmanlı hükümetine akıl öğretmeye kalktı. Sırp Knezi Miloş'un yerine 1839'da Mihail'i tayin ettirdi, bu sefer de birkaç yıl sonra zalimliğini ileri sürerek, onun yerine Kara Yorgi sülalesinden Aleksandr'ın knezliğini temin etti. Ruslar, Bulgarlar'ın baskı altında olduğunu ileri sürerek, Tanzimat'ın Bulgaristan'da da süratle ve layıkıyla yürütülmesini istediler.²⁶

Tanzimat döneminin devlet adamlarını Britanya sefiri veya Fransa sefaretinden talimat alan yöneticiler olarak değerlendiremeyiz. 1840'ların Osmanlı ülkesi bir kriz ve değişme dönemindeydi. Ülkenin ilkel tarım düzeni ve zanaatlara dayalı iktisadi yapısı sanayi imparatorluklarının yayılma hırsıyla karşı karşıya kalmıştı. Ordu kaldırılmıştı ve 19. yüzyılda modern Osmanlı ordusunu kurmak, 18. yüzyılda Petro'nun Rusya'da yaptığı kadar kolay becerilebilecek bir iş değildi.²⁷

Reşit Paşa, Tanzimat'ın şampiyonu olarak Avrupa başşehirlerinde, özellikle Paris ve Londra'da Türkiye'ye müttefik aramaya başladı. Ona göre Türkiye artık kendisi de bir Avrupa devleti olduğunu ispat etmişti! Avrupalılar'ın bu işe ne kadar itibar ettikleri meçhuldür, ama muhakkak ki Türkiye'yi Ruslar'a kaptırmamak için ona belli bir ölçüde destek olmaya kararlıydılar.²⁸

Tanzimat hareketi, imparatorluğun dış politikasında denge siyasetini gündeme getirdi. Osmanlı aydın mutlakiyetçiliğinin bir eseri olan Tanzimat Fermanı'yla başlayan dönem, dış devletlerin müdahalesiyle çıkarılan Islahat Fermanı'yla noktalandı.²⁹

Islahat Fermanı farklı bir dönemin ürünüydü; Osmanlı Avrupası büyük devletler için bir sorun olmuştu. 1845 Lübnan olayları, İngiltere ve Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki proje ve emellerinde değişikliğe neden olmuştu. Avrupa, Osmanlı ülkelerinde iktisadi-siyasi çıkarlar peşindeydi ve diplomatik rekabet hızlanmıştı. Kırım Savaşı ile ise imparatorluk her şeyden önce dış borçlanma dönemine girmişti. Balkan Slavları'nın ve imparatorlukta diğer azınlıkların özerk yönetim ve reform taleplerinin temsilciliğini Avrupa üstlendi. Islahat Fermanı kaçınılmaz bir gelişmenin ve dış baskının sonucuydu. Bununla beraber Avrupa

²⁶ Karal, E. Z; *Osmanlı Tarihi Cilt 5*, s. 188

²⁷ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 110

²⁸ Güngör, E; *Tarihte Türkler*, s. 393

²⁹ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 111

büyükleri Islahat Fermanı'nı her zaman kendilerine Osmanlı'nın içişlerine müdahale hakkı veren bir belge olarak yorumladılar.³⁰

Islahat Fermanı'ndan gayrimüslim tebaa memnun olmadı; Tanzimat Fermanı'nın getirdiği haklardan da memnun olmamışlardı. Ulusalılık çağında, Tanzimat ve Islahat Fermanları ancak ulusal ve toplumsal tepkileri hızlandırdılar.³¹

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği hükümleri zor hayatlarından bir kurtuluş olarak gören köylüler, Rumeli ve Anadolu eyaletlerinde ağalara ve yöneticilere karşı yer yer isyan ettiler ve olay çıkardılar. Özellikle Rumeli vilayetlerinde bu gibi köylü ayaklanmaları derhal ulusal niteliğe dönüşmekte gecikmedi. 19. yüzyıl ortasında Balkan Slavları'nın bulunduğu bölgelerdeki köylü ayaklanmaları, nedeni ne olursa olsun, ulusal hareketlere dönüşme yeteneğindeydi. Bunun ulusalılık hareketlerinde yeni bir aşama olduğu açıktır.³² Örneğin 1841'de Niş sancağında çıkan köylü ayaklanması toprak ağalarının istismarına karşı, Tanzimat'ın getirdiği hükümlere dayanarak çıktı. Ancak bir yandan toprak ağalarının çoğunlukla Müslüman, yani eski dirlik sahiplerinin ve vakıf mütevellilerinin soyundan olması, diğer yandan özerk Sırp Prensligi'nin ayaklanmaları desteklemeleri ona çarçabucak ulusal bir hareket niteliği kazandırdı. 1850'de Vidin'de Müslüman toprak ağalarına karşı çıkan isyan da benzer aşamaları izleyerek gelişti.³³

2- Rusya'nın Genel Durumu

1840'lı yıllara girerken Rusya, Osmanlı'nın tam tersine bir durumda bulunmaktaydı. Romanov hanedanı gücüne güç katmaya devam etmekte, Rus ordusu Avrupa'nın en önemli kara ordusu pozisyonunda bulunmaktaydı. Ordusunun bu durumundan güç ve cesaret alan devletin başındaki tecrübeli Çar I. Nikola Avrupa liderliğine soyunmaktaydı.

Ruslar, yeni işgal ettiği ülkelerde uyguladığı asimilasyon politikası neticesinde nüfus bakımından da süratle büyümekteydi. Bunu Vambery, 1871'de tespit etmiş ve demişti ki: "Rusya süratle büyüyor, Büyük Petro zamanında ahalisi ancak 15 milyon idi, Katherina'nın cülus yılında 25 milyon oldu, I. Aleksander'in ölüm yılında (1825) 58 milyona çıktı."³⁴

³⁰ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 112

³¹ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 115

³² Ortaylı, İ; a.g.e; s. 118

³³ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 118

³⁴ Togan, Z. V; *Türkili (Türkistan) Tarihi Cilt I*, s. 588

Doğu Avrupa’da bu denli güçlenen Rusya, Hünkar İskelesi Antlaşması’yla Osmanlı’yı 1799’dan sonra tekrar vesayeti altına almış, Osmanlı üzerindeki nüfuzunu fevkalade artırmıştı. Ancak Rusya’nın Osmanlı üzerindeki bu aşırı etkisi başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin hoşuna gitmemişti. Rusya’nın Osmanlı ve dolayısıyla da Boğazlar üzerindeki bu etkisini Doğu Akdeniz’deki çıkarları açısından tehlike olarak görmeye başlayan İngiltere ve Fransa’nın önderliğindeki Avrupa devletleri Rusya’yı sınırlandırabilmek için hemen harekete geçmişlerdi. Büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı devletine bu denli yakın ilgi ve alaka duymaya başlaması, Osmanlı’nın da bu devletlerin ilgisini Rus nüfuzundan kurtulmak için bir fırsat olarak kullanmaya yönelik eğilimi, tam da bu dönemde Rusya’nın Osmanlı üzerinde izlediği politikayı değiştirmesine yol açan etkenler oluyordu.

1798 Fransa-Osmanlı savaşından sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan 1799 tarihli anlaşma ile birlikte Rusya, daha önceden izlemekte olduğu Osmanlı’yı yıkma ve parçalama üzerine kurulu siyasetinden vazgeçmiş, zayıf ve güçsüz ancak Rusya’nın himaye ve kontrolünde bir Osmanlı devletinin varlığını ve yaşamını devam ettirmesini yeni politika olarak benimsemişti. Bu siyasetini aşağı yukarı 40 yıl devam ettiren Rusya, Osmanlı üzerindeki himayesine ve nüfuzunun devamına büyük Avrupa devletlerinin artık izin vermeyeceğini anlayınca, 1840’lı yıllarda bu siyasetinden vazgeçip yeniden Osmanlı’yı parçalama ve yıkma siyasetini benimsemiştir. 1840’lı yıllar Rusya’nın Balkanlar ve Boğazlar başta olmak üzere Osmanlı topraklarındaki her olaya aktif olarak karıştığı, Osmanlı Devleti’ni yıkıma götürecek adımları atmak için başta İngiltere olmak üzere büyük Avrupa devletlerini ikna edebilmek ya da onların tarafsızlığını sağlayabilmek için her türlü çabadan geri kalmadığı yıllar olmuştur.

Rusya’nın Osmanlı’ya yönelik 1840’lı yıllardan itibaren izlediği yıkıcı politika, yaklaşık 150 yıl sonra Rus Jeopolitikçi A.Dugin tarafından “bugün itibariyle, Çarlık ve böylece büsbütün Slavyanofil jeopolitiğe dönüş düşüncesinin korkunç bir tehlikeyi bünyesinde saklamakta olduğu” tespitiyle şiddetli bir şekilde eleştirilecekti: “ Romanovlar hakimiyetinin son yarım yüzyıllık döneminde iktidarın dış politikasını, I. Aleksandr’ın Avrasyacı geleneği ve Kıtasal Kutsal İttifak (Rusya ve Orta Avrupa devletlerinin ittifakına dayanan) perspektifleri değil, İngiliz ve Fransız yanlısı projeler belirlemiştir. Rusya bu projeler uğruna doğal düşmanlarının yanında yer alarak doğal jeopolitik müttefikleri karşısında kendini mahvedecek çatışmaların içine sürüklenmiştir. Sırp iddialarını desteklemek, İstanbul ve Çanakkale boğazları hakkında sorumsuz iddialarda bulunmak, Avrupa’da Fransız masonlarının Almanya karşıtı projelerine

iştirak etmek gibi girişimler, Rusya'yı sadece kendine özgü olmayan değil, aynı zamanda kendini yok edecek olan bir siyasal rolü yerine getirmeye zorlamıştı. Doğu Avrupa'da slavyanofil zeminde yerleşmeye çalışmak ve orta Avrupa devletleri ile devamlı çatışmaya yönelmekle Çarlık rejimi, Rus devletçiliğinin temellerini planlı olarak oymuş ve Rusya'yı doğrudan jeopolitik intihara sürüklemiştir. Hem Japonlar hem de Türkler'le savaşlar bu şekilde değerlendirilebilir. Slavyanofil jeopolitik ütopya Rusya'yı Çar, Kilise ve İmparatorluktan mahrum etti."³⁵

IV- RUSYANIN BALKAN POLİTİKASI VE YANSIMALARI

1- Balkanlar'da Rus Politikasının Unsurları

Rusya 15. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz'in kuzeyinde bir güç olarak ortaya çıkmış ve bundan sonra, önce Karadeniz sonra da Boğazlar'a ve Balkanlar'a inmeyi sistemli bir politika haline getirmiştir. Bu politika doğrultusunda hedeflerine adım adım ilerleyen Rusya ilk olarak Karadeniz'e bitişik Azak denizine, akabinde de Karadeniz'e ulaşmayı başarmıştır.

İlk hedeflerine erişen Rusya için yeni hedefler artık Balkanlar ve Boğazlar'dı. 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'ya karşı üstünlüğünü iyice kabul ettiren Rusya'nın Osmanlı'yı yıpratma ve zayıflatma politikasının temel ayaklarından birisini Balkanlar oluşturmuş, Osmanlı Avrupası (Balkanlar) başta Rus müdahaleleri olmak üzere dış müdahaleler vesilesiyle Osmanlı devleti için 19. yüzyıl boyunca kaynayan bir kazan durumuna gelmiştir. Rusya da, geleneksel yayılmacı politikası için son derece elverişli bir ortam oluşturan Balkanlar'daki bu duruma kayıtsız kalmamış ve Balkan meselesiyle oldukça yakından ilgilenerik, sorunun daha da büyümesi ve bölgenin istikrarsızlaştırılması için elinden gelen çabayı göstermiştir.

Rusya'nın Balkan politikasının temelini Osmanlı'nın güçsüzleştirilmesi ya da yok edilmesi fikrine dayanan "Rus yayılmacılığı" oluşturmaktadır. Bu yayılmacılık politikasının Balkanlar'la ilgili çeşitli eksenleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi etnik yakınlık ya da ırk bağı ve bu bağı bir sonucu olan **Pan Slavizm**'dir. İkincisi din eksenidir ki bu, **Ortodoksluk** davası olarak şekil bulmuştur. Balkan halklarının çoğunun Ortodoks olması ve Ruslar'la aynı dini inanışa sahip olmaları dolayısıyla Rusya, Ortodokslar'ın himayesi davasını güderek,

³⁵ Dugin, A; a.g.e; s. 45

Ortodoks Osmanlı tebaası ile sürekli olarak ve müdahaleci biçimde ilgilenmiştir. Rus politikasının üçüncü eksenini ise **Tuna mansabı** ve **Boğazlar**'dır. Ruslar artık kendi güçlerine iyice inandıktan ve Karadeniz'e hakim olduktan sonra birbirleriyle doğrudan bağlantılı iki hedefi daha ortaya koymuşlardır: Tuna mansabı ve Boğazlar'a hakim olmak ve böylece zaten önemli bir kara devleti olan Rusya'yı bir deniz gücü haline getirmek.

Ruslar, bu eksenlere dayanan Balkan politikasını uygulama safhasına geçirirken çeşitli vasıtalar kullanmıştır. Bunların birincisi ve başında geleni Avrupa'nın en güçlü kara ordularından biri olan Rus ordusuna dayanan silahlı güç kullanımınıdır. Osmanlı devleti ile Rusya arasında XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapıla gelen savaşlarda Ruslar'ın tatbik ettiği temel strateji en kısa yoldan Balkanlar'a inmek ve buradan Osmanlı devletinin başşehrini tehdit etmektir.³⁶

Bir diğer önemli araç da, savaşlar sonunda ağır şartlarda imzalanan ve çeşitli taahhütlerle yazılı kazanımları içeren anlaşma maddeleridir. Rusya 18. ve 19. yüzyılda kazandığı her savaş sonrasında Osmanlı için çok ağır hükümler içeren anlaşmalar karşılığında savaşa son vermiş bu anlaşmada yer alan maddeleri de, mümkün olduğunca kendi çıkarlarına göre yorumlamıştır. Bu yorum farklılıkları dolayısıyla ileri sürülen ve aslında anlaşma metinlerinde olmayan ekstra talepler ise yeni bir savaşın sebebi olmuştur.

Bu anlaşmaların Osmanlı açısından en yıkıcısı Küçük Kaynarca Antlaşması'dır. Antlaşma, Kırım'ın ve Azak denizi çevresinde yaşayan Tatar Türkleri'nin Osmanlı hakimiyetinden çıkması, civardaki önemli kalelerin Ruslar'a bırakılması gibi toprak kayıplarının yanında Rusya'ya, Osmanlı dahilindeki Ortodoks tebaaya ait kiliselerini himaye altında bulundurma hakkını veriyordu ki, Ruslar adına, sonraki yıllar itibariyle sürekli olarak Osmanlı'nın içişlerine karışmak için iyi bir vasıta bulunmuştu. Bu itibarla, Küçük Kaynarca Barışı, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak yolunda çok önemli bir başarısı idi. Artık Çariçe Katerina, Osmanlı'yı yıkıp İstanbul merkez olmak üzere, bir Rum imparatorluğu kurmayı tasarlayabiliyordu.

Kaynarca Barışı Türkiye'nin kaderine tesir etmesi bakımından, Karlofça Barışı ve Edirne Barışı arasında yer alır. Karlofça ve Kaynarca Barışı arasında imzalanan bütün anlaşmalar, tıpkı Kaynarca Barışı ile Edirne Barışı arasında imzalanan Zıştov ve Bükreş Barışları gibi

³⁶ Gencer, A.İ.; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi- Osmanlılar Cilt 11*, s. 468

önemsiz kalır. Bu barış Türkiye'yi yıpratın sayısız felaketlerin sebebi olmuş, imparatorluğun hiç değilde Avrupa'da çöküşünü başlatmıştır.³⁷

Rusya, Balkan politikasını hayata geçirirken bazen Osmanlı ile bire bir kalmış bazen de üçüncü devletlerin içinde olduğu durumlar ortaya çıkmıştır. Özellikle Balkan bölgesine yakınlığı ve bu bölgedeki çıkarları vesilesiyle Avusturya, Rus Balkan politikasının Osmanlı ile birlikte bir diğer aktörü olmuş, zaman zaman Rusya ile çıkar birlikteliği ve dayanışma içerisinde zaman zaman da çıkar çatışması ve rekabet halinde olmuştur. Balkanlar'ın Osmanlılar'ın elinden çıkmasına sebep olan başlıca iki devletten birisi Rusya'dır. Diğerisi ise Avusturya. Bu iki devlet Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleşmiş olmalarına rağmen, Balkanlar'daki çıkarları taban tabana zıt olduğundan çoğu zaman anlaşmazlığa düşüyorlardı. Gerçekten Ruslar'ın Akdeniz ve açık denizlere doğru ilerlemesi, Habsburglar'ın Selanik ve Tuna ağzına doğru ilerlemesi ile bağdaşmazdı. Balkanlar'daki Slavlar'ın bağımsızlığa kavuşmasını öngören Rus Panislavizm'i, 1867'den itibaren bunları bağımlılık altında tutmayı hayati bir zorunluluk sayan Avusturya-Macaristan'ın niyetiyle bağdaşmıyordu.³⁸

Rusya, Balkan politikasını hayata geçirirken Avusturya ile dayanışmadan daha çok rekabet halinde olmuş, ancak çıkarlarının çatıştığı durumlarda Avusturya'yı bir başına çok da önemsememiş bu devletin fikirlerine daha çok Avrupa dengesi açısından bakmış, bütün Avrupa devletlerinin ve kamuoylarının kendi aleyhine dönebileceği durumlarda Avusturya savlarını dikkate almış ya da görmezden gelmemiştir. Avusturya ise Germen ırkından olması sebebiyle Prusya ile çok sıkı ilişkiler içinde bulunmakta ve Balkanlar'daki çıkar mücadelesinde zaman zaman bu devleti de yanına alma ihtiyacını duyarak, aslında Balkanlar'la doğrudan bir ilgisi olmamasına rağmen Prusya'yı da Balkan politikasının bir unsuru haline getirmiştir.

Avusturya, Prusya'nın desteğini yanında hissetmekle birlikte, Balkanlar'da Rusya ile açık bir mücadele ve çatışmaya girmeye cesaret edemediğinden ancak bu ülkenin müsaade ettiği oranda Balkanlar'da belirleyici rol alabilmiştir. Prusya ise, yeni bir güç olarak Doğu Avrupa'da sahne almış olmasına rağmen Rusya'yı karşısına almaya hiçbir zaman cesaret gösterememiş, böyle olunca da bu ülkeyi Balkanlar'da frenleyebilecek bir güç olmanın uzağında kalmıştır.

³⁷ Hammer, J; *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 8*, s. 540

³⁸ *Meydan Larousse Cilt 2*, s. 115-117

Ne zaman ki Rusya, Balkanlar siyasetinin en önemli unsurlarından olan Boğazlar'la ilgili mevcut durumu lehine dönüştürecek adımlar attı, işte o zaman karşısında, kendisine artık dur diyebilecek olan yegane güç olan İngiltere'yi buldu. İngiltere'nin denizlerdeki bariz üstünlüğünün farkında olan ve bu devletle bir çatışmayı göze alamayan Rusya, özellikle Osmanlı siyasetinde İngiltere ile birlikte hareket etmek istemiş, İngiltere ise, Doğu Akdeniz ve Hindistan'daki çıkarları için önemli bir tehdit haline gelen Rusya ile işbirliğine sıcak bakmamıştır. Balkanlar'daki Rus nüfuzu ve etkisi ise ancak İngiltere'nin Rusya'ya yönelik diğer Avrupa devletleriyle birlikte yürüttüğü politika neticesinde Kırım Savaşı'yla geçici olarak 20 yıl için sınırlandırılabilmiştir.

2- Balkan Slavları'yla Ruslar'ın Münasebetleri ve Pan Slavizm

Panislavizm, Fransız İhtilali'nin ve Napolyon savaşlarının ortaya çıkardığı siyasi problemlerin tesiri ile Doğu ve Merkezi Avrupa aydınlarının zihinlerinde doğan, milliyetçi unsurların emperyalist ve milletler üstü temayüllerle karışmasının meydana getirdiği bir harekettir.³⁹

Bir başka tanımla ise Panislavizm, Rusya'nın özellikle Çarlık döneminde uyguladığı, İslav ırkından olanları kendi hakimiyeti altında bir devlet halinde toplama siyasetidir.

Batı Avrupa siyasi çevrelerinde Panislavizm kavramı, 1870 yıllarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. O dönemde bu ifade ile, İslav ırkından olan kavimlerin Rusya'nın yönetiminde birleştirilmesi kastedilmiştir.

“Panislavizm” tabiri ilk defa 1826 yılında Slovak yazarlardan J. Herkel tarafından kullanılmıştır. Latince olarak kaleme aldığı ve umumi İslav diline ait olan bir eserinde “Verus Panslavismus” (Hakiki Panslavizm) tabirini ilmi literatüre sokmuş ve dolayısı ile bu sözün sonraları siyasi bir tabir olmasına yol açmıştır. Siyasi amaçlı bir “İslav Birliği” yaratmak fikri ise ilk defa, İslavların batı kısmına ait, Katolik dinine mensup, Avusturya tebaasından bir Slovak tarafından şekillendirilmiştir.

Bu siyasetin en hararetli taraftarları da Rusya'da gittikçe nüfuz kazanan “Panislavistler” olmuştur. Panislavizm cereyanı Rusya'da 19. yüzyıl ortalarına doğru süratle gelişmişti. “Türkler'in zulmü altında inleyen İslav kardeşlerini kurtarma” maskesi altında hareket eden

³⁹ Kohn, H; a.g.e; s. 15

bu zümre mensuplarının esas gayeleri, Rusya'nın hakimiyeti altında bütün İslavları birleştirmek ve İstanbul'u ele geçirmektir. Panislavistler bu maksatla "Ayasofya'ya haç koymak" sloganını ortaya atmışlardır. Başlangıçta Rus hükümeti tarafından desteklenmeyen bu hareket, Çar II. Aleksandr zamanında gittikçe kuvvetlendi ve Rus siyasetine tesir etmeye başladı. Siyasi alanda panislavistlerin en mühim şahsiyeti 1864'te İstanbul'a elçi olarak gönderilen İgnatiyev olmuştur.⁴⁰

Balkanlar'daki Slavlar'la Rusya arasındaki ilk münasebetler, Rus tarihinin başlangıcına, Kiyef Rusyası devrine kadar çıkıyorsa da, Balkanlar'ın Osmanlı devleti ve Avusturya eline düşmesiyle, bura Slavları ile Ruslar arasında ilişkiler kesilmiş gibiydi. Güney Slavları'nın medeniyet bakımından en ileri düzeyde olanları Katolik olan Hırvatlar'dı. Bu zümreye mensup Yuri Krijaniç adlı biri 17. yüzyıl ortalarına doğru, Panislavist görüşler tasarlamaya başladı. Krijaniç, Balkan Slavları'nın hem Almanlar hem de Türkler tarafından ezilmekte oldukları, Slavlar'ın medeniyet ve dil bakımından çok geride kaldıkları ve Slavlar'ın yegane kurtuluşlarının, büyük bir devlet olan Moskova Çarlığı etrafında toplanmakla mümkün olacağı hükmüne varmıştı. Bu şahsın fikrine göre Slavlar'ın en büyük düşmanı Almanlar'dı. Panislavist fikirlerle kafasını doldurduktan sonra Krijaniç, 1659'da Moskova'ya gitti. Moskova'da yüksek aile çocuklarına hocalık yapmaya başladı. Rusya'ya gelince buranın, Avrupa'dan her bakımdan geri kaldığını, Rus ahalsininin tam bir barbarlık içerisinde yaşadığını gördü. Moskova Çarlığı'nın yükselmesi ve Slav kavimlerine rehberlik edebilmesi için, Ruslar'ın her şeyden önce Avrupalılar'dan, Almanlar'dan birçok şey öğrenmeleri lazım geldiği kanaatine vardı. Özellikle ekonomik, kültür ve idare işleri sahasında bir reform yapılması gerektiğini bunun da ancak Çar tarafından cebirle yapılabileceğini söylemeye ve yazmaya başladı. Krijaniç'in fikirleri Rusya yöneticileri tarafından şüpheyle karşılandı ve Katolik olduğu da meydana çıkınca kendisini Sibir'e sürdüler. Bir müddet sonra memleketine geri dönen Krijaniç, Moskova'da umduğu çalışma ortamını bulamadıysa da, Rusya seyahati vesilesiyle kaleme aldığı eserde panislavist fikirlerini vurgulamıştır.

Bütün Slav kavimlerini tek bir idare altında toplama gayesi güden pan slavizm, Slav ırkçılığı için sahip olunan tüm ulusal özgürlüklerin feda edilebileceğini öngörmektedir. Rus pan-slavistlerin ideallerine ulaşabilmeleri için, doğuda yeni fetihlerle Rus emperyalizmini geliştirmek, Rus egemenliği altında bulunan çeşitli millet ve ırkları Ruslaştırmak, Rusya'nın dışında kalan Slav toplumlarını Rus egemenliği altında birleştirmek gerekiyordu. Bu görüşe

⁴⁰ Kohn, H; a.g.e; s. 5

göre Osmanlı ve Habsburglar vakit geçirmeden yıkılmalı ve onların yerine İstanbul merkezli Slav devleti kurulmalıydı. Bunun için de, hedef alınan her iki imparatorlukta Slav ve Ortodoks halklar ayaklanma yönünde kışkırtılıp bilinçlendirilmeliydiler.

Aslında bir Rus olan fakat slavyanofil düşüncenin etkisinde Bulgar tarihini yazan Venelin kitabında, Bulgarlar'ın Slav siyasal ve kültürel tarihindeki öncü rolünü parlak bir üslupla vurguluyordu.⁴¹

“İslav Birliği” cereyanı, siyasi panislavizmden ziyade edebi ve kültür panislavizmi idi. “Panislavizm”in siyasi bir hareket oluvermesi Rusya'nın bu ilmi ve edebi cereyanı kendi emperyalist maksatlarına alet edinmek istemesi ile mümkün olmuştur. Panislavizm Rusya'da önce bir kültür meselesi şeklinde gelişmiştir. Sonra siyasi bir renk almıştır. Bu yönden, Rusya dışındaki İslavlar'la Ruslar arasında bir benzerlik vardır. Ancak Rus panislavizminin bütün İslavlar'ı, Rusya'nın hegemonyası altına koymak ve İslavlar'ı “Ruslaştırmak” amacıyla olduğu görülmektedir.⁴²

Rus pan-slavistler, Slav halklar arasında Rusya hakimiyetinde sadece siyasi bir bütünleşmenin değil, aynı zamanda, dilsel, tarihi ve kültürel birliğin kurulmasını da savunmaktaydı. Bu akım daha sonra “bütün Slavları Ruslaştırmak” yani bir tür Pan Rusizm şekline bürünmüştür.⁴³

I. Dünya Savaşı'yla biten zaman çizgisinde Türkiye'nin topraklarının 10 milyon kilometrekareden 770 bin kilometrekareye düşüren Rus-Türk savaşlarının temelinde “Panislavizm” vardır.⁴⁴ Rusya'nın politikasında güneye sarkma ve sıcak denizlere çıkma değişmez stratejidir. Panislavizm bu stratejinin bir aracı olmuştur.⁴⁵

Günümüze kadar politika ve kültür gerçeği içerisinde uygulama imkanı bulamamış olmasına rağmen panislavizm, son 150 yıldır, çok sayıda zihne tesir etmiş ve pek çok enteresan teoriyi

⁴¹ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 83

⁴² Kohn, H; a.g.e; s. 7

⁴³ İşyar, Ö.G; *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Dağlık Karabağ Sorunu*, s. 15

⁴⁴ Kohn, H; a.g.e; s. 13

⁴⁵ Kohn, H; a.g.e; s. 12

ortaya çıkarmıştır. İslav kalabalıklarını, kitlelerini ihtirasla harekete sevk etmiş, Rus emperyalizminin manivelası olmuştur.⁴⁶

3- Balkanlar'a Rus Müdahalesinin Din Eksenini

Rusya, Osmanlı ile siyasi münasebetlerinde bu ülkeyi zayıf düşürebilmek için Ortodoks unsuru, 18. yüzyılın başından bu yana her fırsatta bir tehdit aracı olarak kullanmış ve bu yolla Osmanlı'yı dahilinde zayıf düşürme siyasetini yürütmüştür. Rusya'nın bu siyaseti Uzunçarşılı ve Akçura'nın eserlerinde şu şekilde ifade bulmuştur: Prut savaşından önce “Petro, Osmanlılar'la harbe karar vererek Türkiye idaresindeki Ortodoks reayayı (Rum, İslav, Eflak, Boğdanlılar) metbuları aleyhine tahrik ile Türkler'le yapacağı muharebede dahili isyanlardan istifade etmek istedi; hatta muharebeden evvel *Eflak, Boğdan* voyvodalarını kendisine celb etmeye muvaffak oldu.”⁴⁷ “Osmanlı Devleti'nin zaafından bu sırada en çok istifadeye çalışan Rusya Çarlığı olmuştur: Sırplar'ı ve Karadağlılar'ı isyan ettirdiği gibi, Rum reayayı da ifsad edip duruyordu. Rumeli'de böyle Osmanlı vahdetini parçalamaya çalıştığı gibi, o zamanlar Osmanlı hakimiyetinde bulunan Cenubi Kafkasya'ya da girmişti.”⁴⁸

Rusya, özellikle 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra, imparatorlukta Ortodoks tebaayı Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki müdahaleci tutumu için temel dayanak noktalarından birisi olarak görmüş ve Rus İmparatoru, bu tebaanın hak ve çıkarları ile ilgilenme adı altında Osmanlı'nın içişlerine karışmayı gelenek haline getirmiş, bu vasıtayla da Osmanlı Devleti'ni baskı altında tutma siyasetini yürütmüştür.

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı topraklarında yaşayan, Ortodoks tebaanın hamisi rolünü üzerine alıp fırsat düştükçe Babıali nezdinde bu hususu baskı unsuru olarak kullanmasını bilen Rusya, bu antlaşmadan sonra, mevcut siyasi yapıyı sarsan ve uzun vadede bağımsızlık amacı taşıyan iç isyanların en büyük tahrikçisiydi ve Osmanlı devletini yıkacak kuvvetin de yine o olacağı hissedilmekteydi. Çünkü Rusya bir taraftan, Osmanlılar'a karşı giriştiği harpler neticesinde, bir miktar arazi koparmakta, diğer taraftan da imparatorluk dahilindeki Ortodoks reayanın hamisi kesilerek, bunları ayaklandırmak suretiyle “kaleyi içten fethetmek” politikası gütmekteydi.⁴⁹

⁴⁶ Kohn, H; a.g.e; s. 21

⁴⁷ Uzunçarşılı, İ. H; *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 6*, s. 179

⁴⁸ Akçura, Y; *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, s. 106

⁴⁹ Gülsoy, U; a.g.e; s. 13-14

İstanbul'un düşüşünden sonra Ortodoks dünya için tüm jeopolitik tablo keskin surette değişti. İstanbul Patriği Ortodoks kilisenin başı olarak kalsa da, tüm yapının intizamı bozuldu. Ortodoks doktrinindeki teoloji ve siyaset karışıklıkları, Rusya'yı 15. yüzyılda izlediği ve "Moskova-Üçüncü Roma'dır" teorisiyle sıkı biçimde bağlı olan bir yolda ilerlemeye zorladı. Rusya'da Patrikliğin kurulması ve Moskova'nın "Üçüncü Roma" olarak ilan edilmesi, böyle bir ortamın ürünüdür. İstanbul'un düşüşünden sonra Rusya, hem Ortodoks siyasetin hem de Ortodoks kilisenin var olduğu yegane jeopolitik büyük alan olarak kalmıştır. Rusya gerek teolojik, gerekse jeopolitik düzeyde Bizans'ın halefi haline gelmektedir. Böylece Moskova İstanbul'un tüm jeopolitik problematiğini devraldı. Aynı zamanda, Bizans'ta olduğu gibi Rusya da iki jeopolitik düşman gerçeklikle "Latin mitrası" ve "Türk kavuğu" ile yüz yüze geldi. Ancak söz konusu olayda tüm tarihi sorumluluk Rus Çarları, Rus Kilisesi ve Rus halkı üzerine düşmekteydi. İstanbul'un sükutundan sonra bu sorumluluğun Moskova'ya geçmesi olgusu, tüm gidişatı özel bir eskatolojik dramatizme bürüdü ki, bu, yalnızca son beşyüz yılda Ruslar'ın psikolojisine yansımakla kalmadı; Rus Devleti ve Rus Kilisesi'nin jeopolitik yönelişinde de kendini belli etti. Ancak bu durumda da yeni bir problem alanı doğmaktaydı: Rusya hudutları dışındaki Ortodoks dünyası ile ilişkiler ve İstanbul Patriği'nin Moskova Patriği'ne göre statüsü. Her şeye rağmen, 15. yüzyıldan itibaren Ortodoksluğun jeopolitik terimi, hemen hemen Rusya'nın jeopolitik terimi ile özdeş olmaya başladı.⁵⁰ Bununla birlikte, tüm gayri Rus Ortodoks alemi, Fenerliler'in politikasının kontrolünde görmek doğru olmazdı. Bu alemin çeşitli köşelerinde, teolojik ve eskatolojik üstünlüğü Ortodoks Rusluğa teslim eden karşıt haleti ruhiye mevcut idi. Bilhassa bu, Sırlar, Arnavutlar, Romenler ve Bulgarlar için söylenebilir. Bunlar içerisinde Rus severlik ve Fenerli jeopolitik temayüller ananevi olarak rekabet halindeydi. Bu durumun en zirve noktası, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan Ortodoks halkların 19. yüzyılda milli ve siyasi bağımsızlıklarını yeniden elde etme amacıyla başvurdukları girişimler zamanında tüm belirtileri ile kendini göstermişti.⁵¹

İstanbul'un düşüşü ve Ortodoks Balkan halklarının bağımsızlık mücadelesinin başlaması arasındaki dönemde Ortodoksluk için çok mühim bir olay gelişti. Başkent Moskova'dan Petersburg'a nakli ve Patrikliğin ilgasıyla birlikte Sinod'un tesis edilmesi, teolojik ve eskatolojik anlamda Rusya'nın artık itikadi anlamda meşru bir Ortodoks İmparatorluk olmaktan vazgeçtiği anlamına gelmekteydi. O tarihten sonra Rus Ortodoksluğu da jeopolitik düzlemde Rusya devleti ile yalnızca kısmen uyuşan çift anlamlı bir gerçekliğe dönüştü ve dini faktörler salt devletin dünyevi alandaki yararına olan şu veya bu hareket için çoğu defa

⁵⁰ Dugin, A; a.g.e; s. 219-220

⁵¹ Dugin, A; a.g.e; s. 221

bahane niteliğinde kullanıldı.⁵² Çarlık zamanında Ruslar temsil siyasetlerini daha ziyade **din** yoluyla infaz ediyorlardı.⁵³ Balkan Slavları arasında Rusya'nın etkisi ticaretten çok dini ve kültürel ilişkiler sayesinde gerçekleşti.⁵⁴

19.yüzyılda Yunan, Sırp, Bulgar, Romen vs. birçok Ortodoks halk Türkler'in siyasi hakimiyetinden etkin bir şekilde kurtulmaya başladılar. Burada dini etken milli kurtuluş mücadelelerinin temel motiflerinden birine dönüşerek ehemmiyetli bir yer tuttu. Yeni Ortodoks devletlerin belirmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması, bir takım jeopolitik ve ideolojik faktörlerin sonucuydu. Türkiye'nin jeopolitik düşmanı niteliğindeki Rusya, hasmını içerden çökertmek için bu durumu aktif bir şekilde kullandı. Yunanistan ve Balkanlar'daki Rus ajanları çabalarını, Ortodoks taleplerini desteklemeye teksif etmişlerdi. Bu çabalara, Rusya'nın jeopolitik baskısı da eşlik etmekteydi. Ortodoks halkların kendine has dini rönesansı başladı, siyasi ve milli bağımsızlık uğrunda mücadele düşüncesi, eskatolojik karakterli mesiyani sezgilerle bir arada bulunmaktaydı. Söz konusu dönemde, Büyük Yunanistan (Megale İdea), Büyük Bulgaristan, Büyük Sırbistan (alın yazısı), Büyük Romanya vs. siyasi ideolojik konseptler şekillenmişti. Önemle kaydedilmelidir ki, Yunan bağımsızlık mücadelesi hiçbir surette Fenerli ruhbanlar ve İstanbul Patrikliği'nce takdirle karşılanmadı ve teşvik edilmedi. Bunlar, siyasi açıdan Rusya jeopolitiği veya özgürlüğe can atan Balkan halklarından ziyade Osmanlı İmparatorluğu ile dayanışma içinde idiler. Dahası, Türk İmparatorluğu'nun çöküşü, Rusya dışında kalan Ortodoks alemde Fenerliler'in dini önderliği açısından bir felaket oldu. Buna göre de, Yunan milliyetçiliği ve "Büyük Ülkü", açık seçik bir Ortodoks karakterde olsa da, ta başından beri Rus ajanlarının yanı sıra Fransız aydınlanması taraftarlarının önemli nüfuz sahibi oldukları mason tipli bazı özel gizli örgütlerce ilerletildi. İçinde "Büyük Ülkü" fikrinin yeşerdiği Yunan burjuvazisi ise Rusya ile ittifakın ateşli taraftarı idi.⁵⁵

Ortodoksluk bağlamında Bizans sonrası dönemin tamamını dualizm karakterize eder. Burada Rus devleti jeopolitiği ile doğrudan irtibatlı olan Rus Ortodoksluğu, politik olarak kendini gerçekleştirmekten kesin bir şekilde alıkonulmuş ve Osmanlı sisteminin genel yapısında yardımcı fonksiyonlar gören bir Ortodoksluk türünü bünyesinde barındıran İstanbul Patriği'nin Rum-Fener çizgisine muhaliftir. Rusya'nın kendisi ise, Bizans'ın "Latin mitrası ve Türk kavuğu" cepheleşmesi geleneğini benimsemekte ve tek başına Ortodoksluğun

⁵² Dugin, A; a.g.e; s. 221-223

⁵³ Togan, Z. V; a.g.e; s. 588

⁵⁴ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 73

⁵⁵ Dugin, A; a.g.e; s. 231

menfaatlerini jeopolitik ve devlet düzeyinde savunmak zorundadır. Bu çizgi, Rusya'yı, Balkan politikasına iştirak etmeye zorlamaktadır. Burada da daima Rusya karşıtı "Fener" etkisi dahil olmak üzere bir düzine düşman jeopolitik temayülle cebelleşmektedir.⁵⁶

Tanzimat'tan hemen sonra Bulgarlar için bir Bulgar Daire-i Ruhaniyesi kurulmuştu. Bu ofis Patrikhane'den ayrı bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması anlamına gelmiyordu. Fakat Bulgarlar'ın kilise vakıflarının yönetimi ile cemaatin mali ve idari sorunları konusunda özerklik değilse bile resmen söz hakkı elde edeceklerini gösteriyordu. Nitekim kısa bir zaman içinde Bulgar ulusal kilisesinin kurulması için faaliyet yoğunlaşmıştı.

Fener Patrikhanesi Bulgarlar'ın "ulusal kilise" isteklerine şiddetle karşı koymuştur ve Babıali nezdinde bu gibi talepleri önlemiştir. Bulgar ruhani dairelerinin başına daima Yunan asıllı metropolitler atanmıştır. Tanzimat'tan sonra Bulgarlar'ın bağımsız kilise taleplerini, Babıali kabul edebilirdi. Ancak Ortodoks kilisenin parçalanmasından doğacak sorunlar kadar Rusya'nın da ilk anda Ortodoks kilisesinin parçalanmasını istememesi, Babıali'ye iç ve dış sorunların artacağını gösteriyordu; konuya el atılmadı.⁵⁷

Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki düşüncelerini Çar I. Nikola sembolleştiriyordu. Kırım Harbi'nin arefesinde Rusya'nın devletlerarası durumu kuvvetli idi. Avrupa'da 1848 Fransız devriminin tepkilerini görmeyen yegane büyük devlet Rusya'ydı. Çar Nikola Lehistan'da başlayan isyanı hızla bastırdıktan sonra, Avusturya'nın yardımına koşmuş ve Macar isyanının bastırılmasında aktif rol oynamıştı. Bundan başka Eflak ve Boğdan'ın kuzey tarafını işgal ederek devrimci hareketlerin orada da gelişmesine mani olmuştu. Bu başarılarından cesaret alan Rus Çarı, Avrupa'ya düşüncelerini kabul ettirebileceğini sanıyordu. Çar'ın başlıca düşüncesi, Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatı ile ilgili idi.

Çar dini duyguları son derece kuvvetli bir devlet adamıydı ve bu sebeple kendisini Grek kilisesinin başı sayıyordu. Türkler'e karşı bir haçlı hükümdarının taşıdığı hislerle dolu idi. Küçük Kaynarca Muahedesi'nin Türkiye'de büyük Grek tebaa üzerinde, Rus Çarı'na bir himaye hakkı tanıdığını iddia ediyordu. Halbuki bu muahede yalnız İstanbul'da kurulan Rus kilisesi hakkında böyle bir hüküm taşımaktaydı.

⁵⁶ Dugin, A; a.g.e; s. 232

⁵⁷ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 115

Çar Nilola, 21 Şubat tarihli beyannamesinde Şubat 1854'te ülkesi ile diplomatik ilişkilerini kesen İngiltere ve Fransa'yı Hıristiyanlık davasına ihanetle halkına şikayet ediyor ve diyordu ki; "böylece İngiltere ve Fransa Hıristiyanlık düşmanlarıyla birleştiler ve Ortodoks dinini savunan Rusya'ya karşı durdular. Fakat Rusya kutsal görevinde sarsılmayacaktır. Eğer düşman hudutlarımıza saldırırsa atalarımızdan miras olan dayanıklılıkla onları karşılamaya hazırız. Unutulmayan 1812 olayları ile yüksek askeri erdemliklerini ispatlayan Rus milleti yine o millettir. Allah'ın lütfu ile yine ispatlayacağız. Bu ümit ile dolu olarak baskı altında ezilen din kardeşlerimiz için savaşırken kalpten doğan coşkunlukla seslenerek Allah'ın yardımını dileyelim".⁵⁸

Yunan isyanları yüzünden çıkan Osmanlı-Rus savaşında Rus ordularının Edirne'ye kadar gelmeleri, Çar'ın ihtiraslarını son derece körüklemişti. Artık I. Nikola, yalnız Ortodoks tebaanın hamisi olmakla yetinmiyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun hamisi olmayı da hedeflemeye başlıyordu.

4- Boğazlar ve Petro'nun Genişleme Siyaseti

Modern Rus tarihinin en önemli devlet adamı olarak görülen Petro, yenilikçi devlet anlayışıyla Rusya'yı Avrupa'nın doğusunda yükseltirken, o sıralarda Avrupa'daki genel durum gereği ve özellikle Lehistan ve Osmanlı'da, Petro'nun şahsiyeti ve Rusya'nın uygulamaya koyduğu yeniliklerden doğacak sonuçlar tam olarak anlayamadığından, Ruslar'ın faaliyetine geniş ölçüde engel olunamamıştır. İsveç Kralı 12. Karl'ın, Rusya'yı yıkmak, Petro'yu emellerine ulaştırmamak planları da, yeterince yardım görmediği için sonuçsuz kalmıştır. İsveç'le yapmış olduğu harplerden tam bir zaferle çıkması sayesinde Petro, Rus İmparatorluğu'nu sadece Doğu Avrupa'nın değil, aynı zamanda Avrupa'nın da büyük devletleri arasına sokmuştur.

Sonraki tarihlerde ise Rusya, Petro'nun izinden giderek, tamamıyla emperyalist bir tutum içine girmiştir. Bundan dolayı tarihi literatürde "Büyük Petro'nun siyasi vasiyetname"sinden bahsetmek adet olmuştur. Bu "vasiyetname"ye göre: Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu zararına genişlemesi, İstanbul'u ele geçirmesi, Lehistan'ı zaptetmesi gibi, sonraki yüzyıllarda Ruslar'ın gerçekleştirmek istedikleri maddelerin Büyük Petro tarafından, birer birer tespit edildiği ve sonraki Rus Çarları'na bunu gerçekleştirmeleri için temennide bulunduğu iddia

⁵⁸ A. Şeref Efendi; *Tarih Musahabeleri*, s. 125

edilmiştir. Fakat Böyle bir vasiyetnamenin mevcudiyeti tarihen vesikalandırılabilmiş değildir.⁵⁹

Fetihler Siyasetinin en önemli ayaklarından biri olan ve Büyük Petro'nun bıraktığı farz edilen bir vasiyetnameye dayanan Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar'ı egemenliğine geçirmek istemesi, yalnız Çarlar'ın bir siyaseti olmayıp, Rusya'nın genel istila politikasının doğurduğu bir sonuç idi. Geniş ve zengin toprakları ile Avrupa'da siyasette olduğu kadar ekonomide de kuvvetli olmak isteyen Rusya, denizlere muhtaçtı.

Karlofça Muahedesi'yle ilk olarak, Karadeniz'e bitişik Azak denizine yerleşen Ruslar'ın bundan sonraki temel politikalarından biri Karadeniz'i Rus gölü yapmak olmuştur.1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, bu amaç doğrultusunda atılmış kuvvetli bir adımdı.

Rusya, özellikle II. Katherina döneminden beri kısa zamanda Boğazlar'ı ele geçirmek, Balkanlar ve Kafkaslar'a sahip olmak Ege Denizi yoluyla Akdeniz'e, Doğu Anadolu yoluyla da İskenderun ve Basra körfezlerine inerek büyük bir dünya imparatorluğu kurmak politikasını uygulamaya çalışıyordu. Bu emellerini uygulama alanına koymak için önce Müslümanlar'a karşı Hıristiyanlar'ı korumak bahanesiyle Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurmak yolunu seçmiştir. Bu devletin Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz kurması, eski gücünü gitgide kaybeden cihan devletinin yavaş yavaş parçalanması demektir.⁶⁰

1784'te Kırım'ı resmi olarak Rus topraklarına ilhak ettikten sonra Rusya, Grek projesini gerçekleştirmeyi kurdu. Bu projenin temel amacı, İstanbul ve Boğazlar üzerinde Rus nüfuzunu gerçekleştirmektir.⁶¹

1798 yılında Napolyon Bonapart'ın Mısır'a saldırısına karşı Ruslar, Osmanlı hükümetine Fransa'ya karşı ittifak teklif ettiler. 1799'da imzalanan bu anlaşma ile, Rusya, ilk defa olarak, dost devlet sıfatıyla Boğazlar'dan her iki tarafa gemi geçirmek hakkını sekiz yıl için kazanmış oldular. Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu'nu başka devletlerle paylaşmak veyahut onun yerine bir Grek hükümeti kurmaktansa, padişahı himayelerine almanın daha uygun olacağını düşünmeye başladılar.⁶²

⁵⁹ Kurat, A. N; a.g.e; s. 272

⁶⁰ Özcan, A; *Osmanlı Ansiklopedisi Cilt 6*, s. 136-137

⁶¹ Karal, E. Z; a.g.e; s. 205

⁶² Karal, E. Z; a.g.e; s. 206

5-Osmanlı Denge Politikası

Padişah III. Mustafa devrinde ülke yönetimini elinde bulunduran Sadrazam Ragıp Paşa, geleneksel yapılarla batılılaşma arasında bir uyum kurmaya çalışmaktaydı. Ragıp Paşa dış politikada da aynı uyum ve dengeyi aramıştır. Yüz yıldan bu yana Osmanlı Devleti aleyhine topraklarını genişletmekte olan Avusturya ve Rusya'ya karşı dayanabileceği bir devlet olarak, şimdi giderek güçlenmeye başlayan Prusya ile bir antlaşma imzalamış ve bunu bir savunma ittifakına dönüştürebilmenin yollarını aramıştır. Rusya ve Avusturya'ya karşı karşıt-ağırlık olmak üzere Prusya'nın seçilmesinin nedeni, bu devletin hiçbir Osmanlı toprağı ya da çıkarı ile ilgisinin olmamasıdır. Bu çabalar, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının ve Avrupa diplomasinin arasına girerek müttefik aramasının başlangıcı sayılabilir. 19. yüzyıl boyunca izlenecek, "Avrupa'nın büyük devletlerinin birbirlerine karşı kullanılarak bağımsızlığını sürdürme politikasının" da başlangıcını oluşturur.⁶³

Binci Dünya Savaşına kadar geçen yaklaşık yüz yıllık dönem, Rusya ve Avusturya arasında Balkanlar'da toprak ve nüfuz kazanmak için sürekli bir çatışma ve çekişme ortamını hakim kılmış, hatta bu çekişme, Birinci Dünya Savaşı'nın zahiri sebebi olan olayın pimini çekmiştir. İngiltere ve Rusya arasında İngiliz sömürge yollarının güvenliği, dolayısıyla da Türk Boğazları'nın hakimiyeti merkezli bir çekişme sürekli gündemde kalmış, Rusya ve diğer iki devlet arasındaki güç mücadelesi belki de Osmanlı'nın ömrünü bir asır uzatmıştır.

Tüm 18. yüzyıl boyunca, İngiltere'nin dış politikası, asıl rakibi Fransa'ya karşıt ağırlık olmak üzere, Rusya'ya meylediyor ve bu devletin Osmanlı aleyhine genişlemesine göz yumuyordu. Üstelik Rusya ile ticaret hacmi de çok genişti. Ama, Fransız devrimiyle birlikte Avrupa'da İngiltere'nin çok duyarlı olduğu güç dengesi değişmiş ve Rus tehdidi açık biçimde ortaya çıkmıştı. Böylece İngiltere'nin Rus yanlısı politikasının temeli değişmiş oldu. Bu dönemde İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma amacındaydı ve bu "Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü koruma politikası" ana hatlarıyla bir değişiklik olmaksızın, 1878 yılına kadar sürecektir.⁶⁴

Küçük Kaynarca Barış Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni dışardan topraksal açıdan dağıtma amacına yönelik sayılmaz. Ama yeni ve belki de daha ciddi bir politikanın da başlangıç noktasını oluşturur: Osmanlı Devleti'ni içerden, çeşitli ulusları bağımsızlık için kışkırtarak ve

⁶³ Sander, O; *İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih*, s. 149

⁶⁴ Sander, O; a.g.e; s. 151

onlara yardım ederek dağıtma. Bu politikanın izlenmesini kolaylaştıracak bir adım olarak, Küçük Kaynarca ile, Rusya'nın İstanbul'da sürekli bir büyükelçi bulundurması resmen kabul edildi. Bundan sonra Rusya'nın Osmanlı devleti aleyhine genişlemesi sürecek ve 19. yüzyıl tarihinin ana teması haline gelecektir.⁶⁵

Tanzimat döneminde, Babıali'nin dış siyasette yüzyıllarca takip etmiş olduğu kendi kendine yeterlilik prensibi bırakıldı. Türkiye'ye karşı tahrip edici siyasetleri olan Rusya ve Avusturya'ya karşı bu iki devlete düşman olan İngiltere ve Fransa'nın yardımı ve dostluğu sağlandı. Bu suretle Avrupa devletlerarası münasebetlerinde pasif bir Osmanlı politikası yerine, dinamik bir politika geçmeye başladı.⁶⁶

Tanzimat hareketi, İmparatorluğun dış politikasında denge siyasetini gündeme getirdi. 13 Temmuz 1841 Boğazlar Antlaşması'yla da Boğazlar barışta savaş gemilerine kapatılıyordu. İngiltere Doğu Akdeniz'in kendi açısından güvenliğini sağlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu da Reşit Paşa grubunun başarılı politikasıyla bir buhran atlattı. Buhran 19. yüzyılın dengesi dış politikası başlatılarak sona ermişti. Bu denge politikası ile ikinci bir büyük buhran daha atlatılacaktı. 1849'da Osmanlı ülkesine sığınan Macar ve Leh mültecilerin iadesi sorunuyla başlayıp Kırım Savaşı'yla biten buhran, nihayet, 1856 Şubatında ilan edilen Islahat Fermanı'nın nedeni oldu. Osmanlı Devleti Islahat Fermanı'nın ilanı ve 30 Mart 1856'da biten Paris Kongresi'yle bir Avrupa devleti oldu.⁶⁷

6- Balkanlar'daki Ulusal Hareketler ve Diğer Devletlerin İlgisi

18. yüzyıl ortalarına kadar Batı Avrupa, Balkan Slavları ile çok ilgili değildi. Geniş bilgili coğrafyacı, dil bilgini gibi uzmanların dışında geniş halk kitleleri hatta okur yazar tabakası da Slavlar'ın varlığından adeta habersizdiler. Gerçekte Osmanlı egemenliğinin ilk üç yüzyılı boyunca Avrupa'da geniş bir kitle Yunanlı ile Türk'ü birbirine karıştıracak kadar Yunanlılar'ın özelliklerinden habersizdi. Kısacası Balkanlar, Yunanlı ve Türkler'in paylaştığı geniş bir bölge sayılıyordu.⁶⁸

Özellikle 18. ve 19. yüzyıllar boyu Avusturya, Balkan Slavları'nın kültür hayatlarında çok etkili oldu. Bu etkide Habsburg İmparatorluğu'nun kültürel yönden gelişmiş olan Batı Slav

⁶⁵ Sander, O; a.g.e; s. 151

⁶⁶ Karal, E. Z; a.g.e; s. 218

⁶⁷ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 111

⁶⁸ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 74

uyruklarının hatırı sayılır payı vardır. Balkan Slavları Avusturya İmparatorluğu'ndaki Slav kardeşleri yanında Batı kültürünü ve ulusçuluğu öğrenebildiler.⁶⁹

Restorasyon Avrupası'nda ulusalcılığın sindirildiği bir çağda Osmanlı ülkesi, ulusalcı ayaklanmaların başarısından dolayı dağılmaya doğru gidiyordu. Avusturya Başbakanı Metternich Yunan ulusalcılarının taleplerini şiddetle reddeder ve Çar'ı da Balkanlar konusunda uyarırken, kendi açısından haklı bir endişe duyuyordu. Yunanlılar'ın, Sırplar'ın, Karadağlılar'ın bağımsızlık elde ettiği bir ortamda kültürel ve politik yönden daha gelişmiş ulusları, yani Macarlar'ı, Polonyalıları ve Çekler'i elde tutmak nasıl mümkün olurdu? Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışı Eski Avrupa'nın yıkımını hazırlayacaktı. Avusturya, Prusya ve Rusya'nın kurduğu Mukaddes Liga kendi içindeki ulusalcı hareketleri bastırmakta başarılı oldu. Ancak muhafazakar devletlerin bu konudaki birliktelik ve tutarlılıkları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ulusalcı hareketler için söz konusu değildi.

1830'da Polonyalıları ve 1848'de Avusturya'ya karşı ayaklanan Macar ve Polonezler'i kanla bastıran Avusturya ve Rusya, Balkan halklarının bağımsızlığının candan destekleyicisi olarak görünüyordu. Avusturya Metternich'ten sonra çekimser politikayı bırakıyordu. Hele denizaşırı kolonyalist planları için uygun gördükleri Osmanlı vilayetlerinde müdahaleci ve istilacı politikalarını Avrupalılar daha açık bir biçimde uyguladılar. Yunan ayaklanmasının sonuca ulaşmasında etkili olan Navarin deniz baskını ve bunu izleyen savaşla Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni Edirne Barışı'na sürüklemesi, Avrupa'nın Osmanlı uluslarının bağımsızlık hareketlerini desteklemeye başlaması gibi görünebilir. Ancak Mısır sorununda aynı ülkelerin izlediği çelişik politika, hele Cezayir'in Fransa tarafından işgali ve sömürgeleştirilmesi, Avrupa devletlerinin yeni etkinlik alanları kapmak için Osmanlı İmparatorluğu'na yöneldiğini göstermekteydi.⁷⁰

Buna rağmen Yunan isyanının başlangıcında, büyük devletlerin çoğu Yunan yandaşı bir politika izlemiyordu, bunu Yunan bağımsızlık hareketinin ilk aşamasında görmek mümkündür. Mora ihtilali Patras'taki metropolit Pol Germanos'un ve rahiplerin önderliğinde başlamıştı. Balkanlar'daki kilise ulusalcı hareketler tarihindeki tipik rolünü oynuyordu.⁷¹

⁶⁹ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 73

⁷⁰ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 48

⁷¹ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 49

1821 yılı baharında Çar'ın yaveri Aleksandr Ypsilantis'in Boğdan'da başlattığı ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmış ve büyük devletlerin desteğini kazanamamıştır. Hatta Çar I. Aleksandr, Ypsilantis'i ordusundan çıkararak ayaklanmayı desteklemekten kaçınmıştır.

Aleksandr Ypsilantis'in Eflak'taki başarısız ayaklanma girişiminden sonra, özellikle Metternich'in etkisiyle Mora ihtilalini onaylamayan Rusya, ihtilalcilerin ilk andaki başarısı üzerine, bu sefer politikasını değiştirdi.⁷² Savaş içerisinde Bulgaristan ilk defa Rus ordularını görmüştü. Böylece Balkan ulusçuluğu için büyük devlet müdahalesini bekleme dönemi başladı.⁷³ Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını kendileri açısından bir stratejik ve siyasal- ekonomik nüfuz alanı sorunu olarak gören Avrupa devletlerinin izlediği yeni politika, Cezayir'in Fransa tarafından işgali ile kesinlik kazandı.⁷⁴ Osmanlı egemenliği sayesinde İstanbul Rum Patriği'nin bütün Balkanlar'daki Ortodoks Slavlar üzerinde bütüncül bir denetim kurmasının, onların ulusçuluk duygularının ve direnişlerinin güçlenmesinde etkin bir rol oynadığı gerçektir. 18. ve 19. yüzyıllarda Patrikhane en azından Babıali kadar antipatik bir güçtü. Bulgar ulusal hareketi ilk anda bağımsız bir kilise kurmak için mücadele vermiş 19. yüzyılın ikinci yarısında bunu başarmıştır.⁷⁵

Balkan Slavları arasında ulusal sorunların ortaya çıkışını sadece Avrupa kökenli Yunan aydınlanmasına veya Fransız devrimine bağlamak pek doğru değildir. Bir tür Slav birliği veya irredantizm fikri Balkan Slavları'nda 16. yy.dan beri görülmektedir.⁷⁶

İmparatorluğun Balkanlar'daki Hıristiyan unsurları arasına ulusçuluk daha ileri aşamadaydı. Avrupa ile ticari ve kültürel ilişkilere giren yeni bir sınıf sayesinde maddi temeli gelişen ulusçuluk, kültürel ve ideolojik alanda da atılım yapma dönemine girmişti. Genellikle bizim tarihimizde, Rusya'nın kilise aracılığıyla ve diplomatlarını kullanarak Balkan ulusçuluğunu teşvik ettiği not edilirse de Orta Avrupa'nın yani Avusturya'nın Balkanlar'daki ticari kültürel etkinliği aynı derecede vurgulanmaz. Oysa Balkanlar'ın 18. yüzyılda gösterdiği maddi gelişmede Avusturya ve onun aracılığıyla yapılan ticaretin büyük payı vardır. Kuşkusuz bu gelişme, Avusturya'nın kültürel ve siyasal etkisiyle tamamlamıştır.⁷⁷

⁷² Ortaylı, İ; a.g.e; s. 50

⁷³ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 50

⁷⁴ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 51

⁷⁵ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 63

⁷⁶ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 64

⁷⁷ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 71

Balkan Slavları, Yunanlılar'ın tersine Batı Avrupa'nın ve Rusya'nın desteğinden çok kendi özgün örgütlenmeleriyle ulusçu eylemlerini sürdürdüler. Yunan ihtilalinin içteki çeteler ve örgütlenmeler kadar, hatta daha fazla yurtdışındaki örgütlenme ve destekle başladığı açıktır. Buna karşılık Balkan Slavları'nın ulusalcı ideoloji ve örgütlenmeleri ülke içinde doğup yayılmıştı. Bu nedenle de Slav halklarının ulusçuluğu Osmanlı yönetimini daha çok ve daha uzun süre meşgul etmiş, daha fazla sorun yaratmıştır. Slav ulusçuluğunun bu özgün gelişimi Sırp ve Karadağ isyanıyla başlar ve Bulgar bağımsızlığıyla biter.⁷⁸

18. yüzyıldaki Avusturya-Osmanlı savaşları boyunca her Avusturya işgali Sırbistan'da bağımsızlık isteklerinin kuvvetlenmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁹

1803 yılında Kara Yorgi önderliğinde ayaklanan Sırp Knezleri ve Hayduk Reisleri, özerklik isteklerini Padişah III. Selim'e kabul ettiremeyince, Sırlar Sen Petersburg'a bir elçi yolladılar. Çar I. Aleksandr, ayaklanmayı açıkça desteklemedi, hatta sükuneti tavsiye etti. Çünkü Rusya Napolyon tehlikesine karşı Osmanlılar'ı yanında tutmak istemekteydi. Ayaklanmanın büyük devletlerden yediği ilk darbe bu olmadı. Diplomatik manevralar, Sırlar'ı ihtilalin her aşamasında hayal kırıklığına uğratacaklardır.⁸⁰

1813 yılında Napolyon'un yenilgisi üzerine Sırlar'ın Avrupa'daki gücü ve etkisi artmıştı. 1829 Edirne Antlaşması'yla, Sırbistan'ın hukuken özerkliği, gerçekte bağımsızlığı kabul edildi. Miloş irsi prens oldu. Sırbistan tam bağımsızlığını gerçi, 1878 Berlin Kongresi'nde kazanacaktı, ama bu özerklik kesin bir kopuştu ve Osmanlı yönetimi için parçalanmayı haber veren ilk ihtardı.⁸¹

20 Ekim 1827'de İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu müttefik donanmasının Navarin limanında demirli Osmanlı-Mısır donanmasını yakmaya yönelten nedenlerin başlıcaları, modernleşen ve güçlenen ordusu ile Mısır Valisi'nin Yunanistan'da otorite kurmasından duyulan korkudur. Çünkü Babıali'nin Yunanlılar'a vermediği özerkliği, muhtemelen Girit ve Mora valiliği kendisine vaat edilen Mehmet Ali zorla elde edip, Yunanistan'a yerleşecekti. Yunanistan'ın özerkliği konusu Osmanlı - Rus savaşı sonunda

⁷⁸ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 75

⁷⁹ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 77

⁸⁰ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 78

⁸¹ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 78

bağımsızlıkla noktalandı. Navarin olayı büyük devletlerin Yunanistan'ın iç ve dış politikasına müdahalesi için bir başlangıç oldu.⁸²

Yunan isyanı patlak verdiğinde Fransa, Akdeniz ve Karadeniz'de ticareti için ciddi rakip olan Yunanlılar'ı desteklemek istememişti. Fransızlar Navarin baskınına, parsayı İngilizler ve Ruslar'ın toplamaması için katılmıştır.⁸³

1829 Edirne Antlaşması sonucu, Yunanistan bağımsız olmuş, bütün Balkan halkları da bir şeyler elde ettikleri halde, antlaşmada Bulgaristan söz konusu edilmemişti. Osmanlı borçlarına karşılık rehin olarak elde tutulan, Silistre kalesine komutan tayin edilen Georgi Mamarçev ve Bulgarlar, Sliven'de ayaklandılar. Ayaklanmayı bastırmaya koşanlar Osmanlı birlikleri değil, Rus komutanı general Dibiç'in yolladığı iki yüz kişilik bir Kazak birliğiydi. Rusya bu gibi ulusalcı ayaklanmaları desteklemekten çekiniyor ve müttefiki Avusturya başta olmak üzere Restorasyon Avrupası'nı rahatsız edecek problemlere karışmak istemiyordu.⁸⁴

1830'larda Avrupa'nın diplomasi çevreleri, Navarin olayını ağır bir siyasi hata olarak niteliyorlardı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ni paylaşmak büyük devletler arasında söz konusu da değildi. Gerçi "Doğu Sorunu" Napolyon'un Mısır istilasından beri Avrupa diplomasisinin moda bir terimiydi. Fakat Rusya Çarlığı'nın güneyinde büyük ve güçlü değilse de, güçlüce bir imparatorluğun varlığından kimse şikayetçi değildi.⁸⁵

7- Balkanlar'daki Meselelere Aktif Karışma Dönemi ve Rus Nüfuz Politikası

İstanbul'u almak ve "öleceği muhakkak olan hasta adamın" mirasına konmak arzusu İmparator Nikola'da bir İdee Fixe haline gelmişti.⁸⁶ 1829 seferi ve 1833'te bunun gerçekleştirilmesine bir hayli yakınlaşmıştı Rusya. Ancak 1841 Londra Sözleşmesi'yle Çar'ın bu emellerine ulaşması bir hayli zora girmişti.

Rusya'nın Osmanlı üzerindeki vesayeti Boğazlar Mukavelesi ile sona ermişti. Fakat, çökmekte olan ve yakın bir gelecekte tamamıyla çözülmeye doğru giden bir devletin

⁸² Ortaylı, İ; a.g.e; s. 80

⁸³ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 79

⁸⁴ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 82

⁸⁵ Ortaylı, İ; a.g.e; s. 111

⁸⁶ Kurat, A. N; a.g.e; s. 326

koruyucusu rolünü oynamak hatta devam ettirmek isteyen Rusya, bundan sonra da tahriklerde bulunmaktan kaçınmıyordu. Çarlık devleti, uzun zamandan beri büyük bir maharetle hazırlanarak yapılmış olan antlaşmalara veya emsal teşkil edebilecek olaylara dayanabildiği her yerde ikaz yazıları göndermek, konsolosları vasıtasıyla işlere müdahale etmek suretiyle ve daha başka vesilelerle mümkün olduğu kadar her işe karışmak fırsatını kaçırmıyordu.

1841'de ortaya çıkan Niş olaylarında, başıbozuk Arnavut askerleri tarafından Bulgarlar'a yönelik yapılan fenalıklardan dolayı Osmanlı devleti, başta Rusya olmak üzere ecnebi devletlere karşı müşkül durumda kalmıştı. Devlet hemen bölgeye asker sevk etmiş ve gerekli tedbirleri almıştı. Buna rağmen aradan iki seneye yakın bir zaman geçmiş olduğu halde, Rusya sefaretinin Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu oldukça ağır içerikli bir yazıda Arnavutlar tarafından bölgedeki Ortodoks tebaaya karşı vahşi hareketler yapıldığı ayrıntılı bir şekilde iddia ediliyor ve gereğinin yapılması isteniyordu.

Her vesile ile Osmanlı içişlerine karışmaktan geri durmayan Ruslar, Karadağ meselesine de burunlarını sokmuştu. Karadağ, Osmanlılar tarafından fethinden beri bir türlü istikrara kavuşmamış, halk düzensizlikten hiç vazgeçmemişti. Karadağlılar vahşi yapıları sayesinde üzerlerine gönderilen Osmanlı askerlerine karşı zaman zaman galip gelmeleri ve özellikle bazı devletlerden gördükleri yardımlar sebebiyle iyice şımarmışlardı. Bu nedenle Dağlılar, adeta gemi azıya alarak silahlı isyana kalkıştılar ve Karadağ'ın Osmanlı'nın haricinde bağımsız bir devlet olduğunu ileri sürmeye kadar gittiler. Halbuki Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğuna şüphe yoktu.

Osmanlı bir taraftan buraların kendi toprağı olduğunu uluslararası alanda anlatma çabasına girerken diğer yandan da yürüttüğü askeri hareketle isyancıları mağlup etmiş, bu arada isyancılardan ölenler olmuştu. Bunun üzerine Avusturya Osmanlılar'dan askerlerini geri çekmesi talebinde bulundu. Osmanlı da bu talebe uyarak askerlerini geri çekti. Ancak Avusturya'dan önce defalarca Rus hükümeti Osmanlı'dan Karadağ'daki askerlerini geri çekmesi talebinde bulunmuştu. Rus isteklerine itibar edilmeyip Avusturya'nın talebi üzerine askerlerin geri çekilmesi, Avusturya ile o bölgede ciddi bir nüfuz yarışına girmiş olan Rusya'nın büsbütün çileden çıkmasına yol açmıştır. Rusyalı Karadağ ve Hersek ve Bosna taraflarında halk arasında yitirdiği nüfuzunu yeniden kazanma ve Osmanlı devletinden bunun

acısını çıkarmaya hazırlanırken, Kudüs-i Şerif'te Ortodokslar'ın ziyaret mahalline Katolikler'in tecavüzü meselesi ortaya çıkmıştır.⁸⁷

Bu arada Memleketeyn hususunda daha önceden Osmanlı ve Rusya arasında alınmış kararların hilafına yine Rusya'nın arzuları çerçevesinde bir defalığına olmak üzere ve yedi seneliğine Eflak Voyvodalığına İsterpi, Boğdan Voyvodalığına da Gragor Kiga atanmıştır. Atanan bu Voyvodalar görev tebliğ edildikten sonra İstanbul'a gelip Padişaha bağlılıklarını arz etmişlerse de, bu olay Memleketeyn'in elden çıkış sebeplerinin ilk başlangıcını oluşturmuştur.⁸⁸

15 Haziran 1843'te yapılan Sırp Prensi'nin seçimi Rusya'nın arzuları doğrultusunda gerçekleştirildi. Yine Atina'da Çar'ın ajanı olarak bulunan Besarabyalı Katakatzı, Yunanistan'ı Osmanlı aleyhine kışkırtıyor, Girit'teki Osmanlı hakimiyetine karşı tahriklerde bulunuyordu. İmparator Nikola, 1845'te kuzeni Konstantin'i İstanbul'a göndererek, Rumlara açık destek vermekten çekinmiyordu.

Sonraki yıllar itibarıyla özellikle Eflak ve Boğdan işleri ile ilgili sürekli olarak Osmanlı'nın içişlerine müdahale etmeye devam eden Rusya, çoğu zaman Osmanlı'nın itirazlarına rağmen Boğdan bir Rus vilayeti imiş gibi davranmaktan ve ordularını buraya sokmaktan geri kalmamıştır.

8- Türk - Rus Münasebetlerine Avrupa Büyüklerinin İlgisi

1833'te Rus askerinin İstanbul'a gelmesi, Mısır sorununu birden bire alevlendirdi. İngiltere ancak şimdi durumun vahametini kavramaya başlıyordu. O zamana kadar bocalayıp duran Avusturya da bir şeyler yapmak gerektiğini anladı. Her ikisi de Fransa ile cephe birliğine karar verdiler. Ve Mehmet Ali ile anlaşması için Padişaha baskı yapmaya başladılar.

Üç devletin Osmanlı Devleti'ne baskı yapmasına Rusya sesini çıkarmadı. Çünkü, Osmanlı Devleti daha da zayıflıyordu ve intikam almak ve kendisini savunmak için Rusya'ya daha fazla muhtaç olacaktı.

⁸⁷ Ahmet Lütfi Efendi; a.g.e; c. 6, s. 1094

⁸⁸ A. L. Efendi; a.g.e; c. 8, s. 1277

14 Mayıs 1833 tarihli Kütahya Anlaşması'nı,⁸⁹ Osmanlı Devleti Rus tehlikesi dolayısıyla, Mehmet Ali de büyük devletlerin baskısı dolayısıyla kabul etmişlerdi.⁹⁰

Kütahya Anlaşması'yla Mısır sorununun halledilmiş olmasına rağmen, Avrupa devletleri Rusya'nın İstanbul'dan çekilmekte hiç acele etmediğini endişe ile gözlediler. Mayıs ayında İngiltere'nin yeni elçisi olarak İstanbul'a gelmiş olan Ponsonby, Sultan'ın Ruslar'ın elinde bir esir haline geldiğini yazıyor ve Dışişleri Bakanı Palmerston da, Ponsonby'den, İstanbul'dan çekilmeleri için Ruslar'a baskı yapmasını istiyordu. 10 Temmuz 1833 günü Rus askerinin İstanbul'u terk etmesinden iki gün önce, 8 Temmuz 1833'de, Serasker Hüsrev Paşa'nın Hünkar İskelesi'ndeki yalısında, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifak imzalandığını, diğer devletler şaşkınlık içinde öğrendiler.⁹¹

Bu anlaşma, 8 yıl için imzalanmış, 6 açık ve bir gizli maddeden, meydana gelen bir "ittifak" anlaşmasıdır. Birinci maddeye göre, taraflar bir saldırıya karşı ülkelerini ve güvenliklerini sağlamak için birbirine maddi ve en etkin yardımı yapacaklardı. Üçüncü maddeye göre de, Osmanlı Devleti'nin "istiklal-ı tammını" korumak arzusunda olan Rusya, bu devletin bir saldırıya uğraması ve Osmanlı Devleti'nin istemesi halinde, ona hemen kara ve deniz kuvvetleriyle yardımda bulunacaktır. Tabiatıyla da aynı şekilde Osmanlı Devleti de yardım edecekti.⁹²

Padişah'ın Mehmet Ali Paşa tehlikesine karşı Rus askerini İstanbul'a daveti ve Hünkar İskelesi Anlaşması'nı imzalaması dönemin vakanüvislerinden Ahmet Lütfi Efendi tarafından şu şekilde yorumlanmaktadır: "Mısır muharebesinde dönemin sadrazamı Reşid Paşa'nın Konya'da savaş sırasında, Mısırlılar'ın eline düşmesi ve İbrahim Paşa ordusunun Kütahya'ya kadar gelmesi üzerine Hüdavendigâr'ın, hükümeti dahi bilgilendirmeden, Rusya imparatoruna gizli bir mektup göndermek suretiyle askeri kuvvet talep etmeye ve daha sonra Hünkar İskelesi İttifak Antlaşması'nı akdelemeye bizzat cesaret etmeleri takdire şayan bir büyük tedbirdir. Çünkü Devleti Aliye'nin varlığı ve geleceğinin meçhul hale geldiği ortamda bu tedbire teşebbüs etme gayret, himmet ve cesareti herhangi bir izaha muhtaç değildir. Bu

⁸⁹ Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı" adlı eserinde Kütahya Anlaşması'na bir çok tarih kitabında "Kütahya Muahedesi" denmesinin yanlış olduğunu zira bu tabiri kullanmak için iki tarafın murahhasları arasında alınıp verilmiş ve karşılıklı bir surette imzalanmış bir senet olması gerektiğini bunun da olmadığını belirterek "zaten hükümdar ile bir vali arasında, siyasi manada bir muahedenin olamayacağı bedihidir" demektedir.

⁹⁰ Armaoğlu, F; *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 205

⁹¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 206

⁹² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 206

himmetle, hem hasmın galibiyeti sınırlandı hem de Avrupa devletlerinin dikkatleri çekildi. Yani Rusyalılar ile akdolunan Hünkar İskelesi Muahedesi devletlerin rekabetlerini ortaya çıkarmış, sonradan Mısırlı aleyhine ittifak ile kesin ve kati bir karar alınmasında bu maddenin önemli etkisi olmuştur.”⁹³

Büyük Devletler için tam bir sürpriz olan bu antlaşmanın “madde-i münferide-i haffiyye” başlığını taşıyan gizli maddesinin önemli bir kısmında şöyle denmiştir. “...ladelicap taraf-ı saltanat-ı seniyyeden olunacak ianete bedel olmak üzere Devlet-i Aliye, Rusya Devleti lehine fiilini Akdeniz Boğazı’nı sed itmek yani hiç ecnebi cenk sefinesinin herhangi bahane ile duhulünü tecviz eylemeğe hasr itmek gerekdir.”⁹⁴

Görüldüğü gibi Rusya bu gizli madde ile Boğazlar’da herhangi bir pozisyon kazanmıyordu. Gizli maddenin ifadesi şudur ki, bir gün Rusya bir saldırıya uğrarsa, ittifak hükümleri gereği, tabiatıyla Osmanlı Devleti de Rusya’ya yardım edecektir. Fakat Rusya Osmanlı Devleti’nin durumunu bildiğinden, Osmanlı Devleti’nin herhangi bir askeri yardım yapması yerine, “Akdeniz Boğazı”nı, yani Çanakkale Boğazı’nı, diğer devletlerin savaş gemilerine kapamakla yetinmesini istiyor. Bu suretle Rusya, Akdeniz’den kendisine yönelebilecek bir saldırıya karşı kendini korumuş olacaktı.⁹⁵

Bununla beraber, Hünkar İskelesi Antlaşması’nın Boğazlar’ı Rusya’ya açtığına dair genel bir kanaat mevcuttur. Antlaşmanın gizli ve açık bölümlerinde, böyle bir anlama işaret edebilecek hiçbir ifade yoktur. Tabi, bu demek değildir ki, Hünkar İskelesi Antlaşması, Rusya’nın Boğazlar üzerindeki emelleri ile ilgili değildir. Rusya’nın bu antlaşmayı istemesindeki esas amaç, yine Boğazlar’a yönelmektir. Osmanlı Devleti’nin asi bir valisini bile kendi başına tedip edemediğini gören Rusya’ya göre Osmanlı Devleti adam akıllı zayıflamıştır. Rusya kendi çıkarlarını gözetecek tedbirleri şimdiden almayacak olursa, bir gün kuvvetli birisi gelip Boğazlar’a yerleşiverirdi. Bu sebeple Rusya, böyle bir durumda kolayca müdahale imkanı sağlayacak tedbirleri şimdiden almalıydı. Bu tedbirler ise Hünkar İskelesi Antlaşması’nın ittifak hükümleriydi. Rusya, gerektiğinde bu ittifaka dayanarak hemen müdahale etme imkanını kazanıyordu.⁹⁶

⁹³ Ahmet Lütfi Efendi; a.g.e; c. 6, s. 996

⁹⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 206

⁹⁵ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 207

⁹⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 207

Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode'un Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı yapmak üzere İstanbul'a yolladığı özel elçi Prens Orlov'a 20 Mayıs 1833'de gönderdiği mektup, Rusya'nın bu anlaşmayı yapmaktaki amacını en iyi şekilde anlatmaktadır. Nesselrode bu mektupta şöyle diyordu: Evvela iki devlet arasında yapılacak bir ittifak, Osmanlı Devleti'nin bundan sonra, Rusya'nın himayesine sığınmak kararında olduğuna ve Rusya'nın da bunu ondan esirgememek azminde bulunduğuna dair Mehmet Ali'de bir kanaat husule getirecektir. Sonra, bu ittifaka esas olacak bütünlüğün korunması ve idamesi prensibi, yabancı devletleri, Türkiye'ye ait Rus emelleri hakkında tatmin etmek gibi bir tesiri behemehal hasıl edecektir. Nihayet, ittifakın içine alacağı müspet taahhüt, bir dereceye kadar Osmanlı Devleti'ni, bunalımlı zamanlarda, Çar'ın himayesi altına girmeye mecbur edecek... Hülâsa aramızda böyle bir ittifakın varlığı ile, gerektiğinde Osmanlı topraklarında asker bulundurmamız ve kullanmamız, meşru bir hareket olacak ve bu sayede, herkesten önce olayların vuku bulacağı yere yetişmek ve orada daha sağlam bir durum almak ve Doğu Meselesi'ne - İster Osmanlı İmparatorluğu'nun devam ve bekasını mümkün addedelim, ister çökmesini kaçınılmaz bir hal bilelim- daima hakim olmak, başka bir deyişle bu meseleyi dilediğimiz gibi ve kendi menfaatlerimize uygun bir şekilde çözmek imkanı olacaktır.⁹⁷

Nesselrode, gizli maddede sözü edilen Boğazlar'ın kapalılığı ve bu maddenin gizli olmasını neden istediği hususunu da şu şekilde belirtmektedir: Türkiye nasıl olsa kendi emniyet ve selameti bakımından, Çanakkale Boğazı'nı her türlü hallerde savaş gemilerine kapalı bulundurmakta bizzat alakadardır. Esasen bu kapalılık kaidesi fiilen yürürlüğe konmuş ve zamanla da meşruiyet kazanmıştır... Osmanlı Devleti'ni diğer devletlere karşı nazik ve müşkül durumda bırakmamak ve hiçbir tarafın şikayetine meydan verilmemek üzere, bu, gizli bir taahhüt maddesinin konu ve esasını teşkil edecektir. Çar, bilhassa bu maddeye büyük önem vermektedir.⁹⁸

İngiltere'de büyük bir gürültü koparan bu anlaşma metnini hemen elde eden ve dört gün sonra da İngiltere'ye yollayan büyükelçi Ponsonby'ye bu metni, Rus ittifakına muhalif olan ve ittifak müzakerelerine sokulmayan Reisülküttab vermişti. Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın müzakerelerini, Padişahın yakın adamlarından Serasker Hüsrev Paşa ile Ahmet Fevzi Paşa, Prens Orlov ve elçi Boutenev yürütmüşlerdi.⁹⁹

⁹⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 208

⁹⁸ Armaoğlu, F, a.g.e; s. 208

⁹⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 208

Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın imzasıyla artık alenen işbirliği içinde hareket etmeye başlayan İngiltere ve Fransa, 26 Ağustos 1833'de Osmanlı Devleti'ne verdikleri aynı metinli notalarda, Osmanlı-Rus ittifakını geçersiz saydıklarını ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne askeri bir müdahalesi, yani asker göndermesi halinde, hareket serbestilerini koruyacaklarını bildirdiler.¹⁰⁰

Osmanlı'nın antlaşmanın gizli-açık bütün maddelerini kendisine bildirmesine rağmen bundan tatmin olmayan İngiltere, Osmanlı Devleti'ne şunu sormuştur: İngiltere ile Rusya bir savaşa tutuşursa ve Osmanlı Devleti de her iki taraf ile de barış halinde bulunursa, Karadeniz ve Akdeniz Boğazları'nı İngiltere ve Rusya'ya kapatacak mıdır? Babıali 11 Aralık 1833'de verdiği cevapta, Antlaşma'nın hiçbir devlete Boğazlar'dan geçmek hususunda bir ayrıcalık tanımadığını, Boğazlar'ın eskiden olduğu gibi, bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı kalacağını bildirdi.¹⁰¹

İngiltere bu antlaşma dolayısıyla, Fransa ile birlikte Rusya nezdinde de protestoda bulundu. Rusya, Boğazlar'ın kapalılığına eskisi gibi riayet etmekte olduğunu ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın da bundan başka bir şey olmadığı hakkında teminat verdi. Fakat İngiltere, bu işin neden gizli madde ile yapıldığına bir türlü akıl erdiremedi ve ilk fırsatta bu antlaşmayı ortadan kaldırmaya karar verdi. Palmerston'a göre, Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra Osmanlı-Rus yakınlığı öyle bir nitelik kazanmaktaydı ki, bundan böyle İstanbul'daki Rus elçisi, Osmanlı Sadrazamı haline gelecekti.¹⁰²

Antlaşmadan esasen Avusturya Başbakanı Metternich de hoşlanmamıştı ancak, 1830 ihtilallerinden beri Rusya'ya dayanan Avusturya'nın, bu ülkenin Osmanlı Devleti ile imzaladığı antlaşmaya itiraz edecek hali yoktu. Bundan dolayı, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya yaptıkları protestoların hiç birine katılmadı. Avusturya'nın bu tutumunda tabii ki, Rusya'nın Avusturya nezdinde yaptığı teşebbüslerin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Çar I. Nikola, 1833 Şubatı ortalarında, Avusturya elçisine şöyle diyordu: "Osmanlı Devleti artık ölmüştür. Fakat ben ölüyü diriltme gücüne sahip değilim. Biz belki bunalımı durdurabileceğiz. Fakat bu köhne vücudun ömrü artık uzayamaz. Bu vücut her tarafından

¹⁰⁰ Armaoğlu, F; a.g.e, s. 208

¹⁰¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s: 209

¹⁰² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 209

çözölmeye ve çürümeye başlamıştır. Er veya geç parçalanacaktır. İmparator Franz (Avusturya İmparatoru I. François) ve ben bu hususta anlaşmalıyız.”¹⁰³

9- München-Graetz Anlaşması

Hünkar İskelesi Anlaşması'na İngiltere ve Fransa'nın verdiği tepkiler karşısında bu devletlere, anlaşmayı bozmamakla beraber, yürürlüğünü sağlamaktan çekineceğini ima eder yolda sözler söyleyerek ortalıktaki heyecanı yatıştıran İmparator Nikola, İngiltere ve Fransa'ya bir ders vermek gayesiyle, Avusturya ve Prusya ile 18 Eylül 1833'de München-Graetz Anlaşması'nı imzaladı.

Metternich, Rusya ile anlaşma yoluyla onu frenlemek düşüncesiyle bu anlaşmayı imzalamıştı ve özellikle bu anlaşmaya Prusya'nın da katılmasını istemişti. Bu anlaşma 3 açık 2 gizli maddeden ibarettir. Açık maddelerde, Osmanlı İmparatorluğu'nun o günkü Padişah ailesinin yönetiminde kalmasına çalışacakları ve geçici şekilde de olsa, Padişah ailesinin değişmesine veya onun yerine başka bir hanedanın geçmesine izin vermeyeceklerini belirtiyorlardı. Gizli maddelerde ise, Mehmet Ali'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarını ele geçirmesine izin vermeyeceklerini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması kaçınılmaz olur ise, Avrupa dengesinin bozulmaması için, büyük devletlerin hep birlikte hareket etmesi ilkesi kabul ediliyordu.¹⁰⁴

Bu anlaşmaya göre: Bağımsız her hükümdar, yardımına başka bir hükümdarı çağırabilir. Böyle bir yardım durumunda yardıma çağırılan hükümdardan başkasının yardıma engel olmak için araya girmeye hakkı yoktur.

Üç hükümdar, içlerinden biri yardım vaziyetinde, başkalarının baskısı ile karşılaşırsa, beraber savaşmayı kabul eder.

Bu genel hükümler, Çar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda Hünkar İskelesi Antlaşması ile kazanmış olduğu durumu haklı gördükten maada, Rusya'ya Avusturya ve Prusya'nın yardımını da sağlamış bulunuyordu.¹⁰⁵

¹⁰³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 209

¹⁰⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 210

¹⁰⁵ Karal, E. Z; a.g.e; s. 138-139

München-Graetz Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Metternich şöyle diyordu: “Rusya benimkinden farklı bir yol takip ettiği vakit, onu kendi yolunda bıraktım. Bugün benimle beraber gittiği için onunla birlikte gidiyorum. Bugün o Türkiye'nin korunmasını istediği ve istemek zorunda kaldığı için, onunla birlikte gidiyorum.”¹⁰⁶

Metternich bu anlaşmayla Rusya'nın Hünkar İskelesi Antlaşması'yla kazanmış olduğu avantajları frenlemiş oluyordu ve 1834'den itibaren, Boğazlar'ın kapalılığı kuralının milletlerarası bir antlaşma ile garanti altına alınması fikri olgunlaşmaya başlıyordu.

Fakat gerçek şudur ki, Hünkar İskelesi Antlaşması ile Rusya, Osmanlı Devleti'ni himayesi altına alıyor ve Boğazlar'da üstün bir durum kazanıyordu. Fakat bu üstünlük çok kısa ömürlü oldu. Zira diğer Avrupa devletlerinin göstermiş olduğu tepkiler, Rusya'nın ümitlerini doğduğu anda ölüme mahkum etti.¹⁰⁷

10- Akdeniz ve Boğazlar Siyasetinde İngiliz Ağırlığı

1839'da Mehmet Ali'nin yeniden harekete geçmesinden ve Osmanlı ordusunu Nizip'te yenilgiye uğratmasından Rusya da memnun kalmamıştı. Zira bu bunalım büyüyecek olursa, Hünkar İskelesi Antlaşması sorununun tazelenmesine sebep olacaktı. Bu durumda da Rusya, ya bu antlaşma ile elde ettiği avantajları kaybetmeyi göze alacak yada İngiltere ile çatışmak zorunda kalacaktı ki, bunu da hiç istemiyordu.¹⁰⁸

Buna rağmen Rusya, bu sorunun milletlerarası bir konferansta ele alınmasına sıcak bakmıyordu ve başlangıçta milletlerarası konferans fikrine pek yanaşmadı. Bununla beraber, Avrupa'nın ortak teşebbüslerinden de kopmadı. Bu sebeple, beş devletin İstanbul elçileri, 27 Temmuz 1839'da Babıali'ye verdikleri ortak bir notada, 5 devletin *Doğu Sorunu* konusunda aralarında mutabık kaldıklarını bildirerek, Osmanlı Devleti'nin kendilerinin desteği olmaksızın hiçbir müzakereye girişmemesini istediler. Devletlerin bu teşebbüsü, Babıali ile Mehmet Ali arasında herhangi bir anlaşmayı imkansız kıldığı gibi, Osmanlı Devleti'ni devletlerin “kolektif vesayeti” altına sokuyordu. Mamafih bu teşebbüs, Osmanlı Devleti'ni

¹⁰⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 210

¹⁰⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 210

¹⁰⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 211

Avrupa devletlerine bağılı hale getirirken, aynı zamanda birbirlerine karşı da kendilerini bağılı hale getirmekteydi.¹⁰⁹

Beş devletin bu cephe birliğı, İngiltere ile Avusturya'nın diplomatik zaferi idi. Çünkü, Rusya bu teşebbüse katılmazlık edemedi; aksi takdirde bütün Avrupa'yı kendisine karşı birleştirmiş olacaktı.¹¹⁰ Avusturya İngiltere'nin Doğı'da bu kadar ağırlık kazanmasını ve ön plana çıkmasını istemiyordu. Bu amaçla da İngiltere'nin etkisini sınırlamak için çaba sarf ediyordu. Ancak, Metternich'in aksi yöndeki faaliyetlerine rağmen, İngiltere inisiyatifi o derece sıkı bir şekilde ele aldı ki, bir süre sonra bütün diplomatik faaliyetler Londra'da yoğunlaştı.¹¹¹

Bu sıralarda, Rusya'nın yaptığı bir teşebbüs, Batı Bloğı içinde beliren görüş çatışmalarını daha da şiddetlendirdi. Çar'ın Londra'ya gönderdiği özel elçi Brunnow, 15 Eylül 1839'da Londra'ya gelir gelmez, Dışişleri Bakanı Palmerston'u görmüş ve hükümeti adına şu beyanı yapmıştı: Rusya Mehmet Ali sorununda İngiltere ile beraber hareket etmeye hazırdır. Ayrıca Rusya, Hünkar İskelesi Antlaşması'nı yenilemeyecektir. Bunun yerine, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın kapalılığı milletlerarası bir anlaşma haline getirilmelidir. Zira, Hünkar İskelesi Antlaşması'nı Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde bir kontrol kurmak için değil, onun varlığı ve güvenliğini garanti altına almak için yapmıştır.¹¹²

Palmerston, Brunnow'un yaptığı bu teklifi hayret ve memnuniyetle karşıladı. Zira, İngiltere'nin yapmak istediğı şeyi şimdi Rusya kendisi teklif ediyordu. İngiltere, 1809'dan beri, Boğazlar'ın kapalılığı ilkesini, milletlerarası bir taahhüt haline getirmeye çalışmaktaydı. Bu açıdan da Hünkar İskelesi Antlaşması, İngiltere'nin bu kapalılık politikasına bir darbe olmuştu. Şimdi Rusya, 1833 antlaşması ile elde ettiği üstünlük durumundan vazgeçiyordu. O kadar ki, Hünkar İskelesi Antlaşması, Çanakkale Boğazı'nın kapalılığını esas almış, fakat aynı kapalılığı İstanbul Boğazı için söz etmemişti. Şimdi Rusya İstanbul Boğazı'nın kapalılığını da kabul ediyordu. Bundan başka "ittifak"ın sağlamış olduğu siyasi avantajlardan da vazgeçiyordu. Nihayet Rusya, Osmanlı İmparatorluğu sorununda, diğer devletlerin de söz hakkını kabule mecbur kalmıştı.¹¹³

¹⁰⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 212

¹¹⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 212

¹¹¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 212

¹¹² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 213

¹¹³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 213

Rusya'yı bu şekilde harekete sevk eden sebepler vardı. Bir kere Rusya Hünkar İskelesi Antlaşması'na yapılan bu kadar itirazdan sonra, pratikte bu antlaşmanın bir değeri kalmadığını görmüştü. Bu antlaşmayı uygulama alanına geçirmenin kolay olmayacağı anlaşılmıştı. Aksi halde bütün devletlerle savaşı göze almak gerekecekti. Bunu da yapamayacağına göre, Rusya, İngiltere tarafına kaymalı, Mehmet Ali'ye destek veren Fransa ile, onun karşısında yer alan İngiltere'nin arasını açmalı ve bu suretle Boğazlar sorununda yapmış olduğu bu fedakarlık karşılığında hiç değilse Batı Bloğunu parçalamalıydı.¹¹⁴

11- Londra Konferansı

Sultan Mahmut, Mehmet Ali'ye fazla yer kaptırdığı düşüncesiyle Kütahya Anlaşması'ndan memnun değildi ve bu durumu telafi etmek arzusundaydı. Ancak Sultanın bu arzusunu gerçekleştirmek için Hafız Ahmet Paşa komutasındaki 40 bin kişilik Osmanlı Ordusu, 24 Haziran 1839'da Nizip'te İbrahim Paşa'nın ordusu karşısında bozguna uğramıştı.

İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston Rusya, Avusturya ve Prusya ile anlaşarak, Mehmet Ali sorununun çözümünü bulmak üzere, 15 Temmuz 1840'da Londra'da bir konferans düzenledi. Londra Konferansı, 15 Temmuz 1840 tarihi ile iki belge kabul ve imza etmiştir. Birincisi bir konvansiyon yani bir anlaşma, ikinci de, "ayrı senet"tir. Mehmet Ali sorununa ait çözüm formülünü "ayrı senet" belirtmektedir. Mehmet Ali Londra Konferansı'nda kabul edilen şartlardan hiç birini kabul etmeyince, Rusya, Sultan'ın yardım istemesi halinde, diğer Avrupa devletleri donanmalarının Boğazlar'dan içeri girmesine itiraz etmeyeceğini bildirdi.¹¹⁵

Fransa'nın devre dışı bırakılarak diğer dört devletçe kabul edilen bu şartlar ilk önce bu ülke tarafından sert bir şekilde eleştirilse de diğer devletleri karşısına almayı veya onlarla çatışmayı göze alamayan Fransa'nın desteğini çekmesiyle yalnız kalan Mehmet Ali, Londra Konferansı'nda belirlenen şartları kabule mecbur kaldı. Padişah Abdülmecit'in 13 Şubat 1841 tarihli fermanı ile sorunun çözüm şekilleri belirlendi.

Mısır sorununun çözülmesi üzerine, devletler Londra'da toplanarak 10 Temmuz 1841'de imzaladıkları bir protokol ile Mehmet Ali sorununun kapanmış olduğunu belirttikten sonra,

¹¹⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 213

¹¹⁵ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 214

15 Temmuz 1840 Anlaşması'nda öngörüldüğü üzere, Boğazlar'la ilgili kapalılık esaslarına katılmak üzere Fransa'nın da davet edilmesine karar verdiler.¹¹⁶

12- Boğazlar Sözleşmesi

Boğazlar'ın bütün devletlerin savaş gemilerine kapalılığı hususunda Osmanlı Devleti'nin eskiden beri uyguladığı kuralı (“usul-i kadime-i Saltanat-ı Seniyye”), İngiltere daha 1809'daki Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Anlaşması'ndan beri, bütün devletlerin bağlı kalacağı bir milletlerarası taahhüt haline getirmeye çalışmaktaydı. 1809 Anlaşması'nın 11. maddesine göre, başka devletler bu kapalılığa riayet ettikleri sürece, İngiltere de Boğazlar'ın kapalılığına saygı gösterecekti. Fakat İngiltere istiyordu ki başta Rusya olmak üzere, bütün devletler de aynı şekilde, kapalılığa saygı taahhüdünde bulunsunlar.¹¹⁷

İngiltere 15 Temmuz 1840 Anlaşması ile, Boğazlar'ın kapalılığını ilke olarak Rusya, Avusturya ve Prusya'ya kabul ettirmişti. 10 Temmuz 1841 Protokolü ile de, Fransa'nın bu konudaki anlaşmaya davet edilmesi kararlaştırılmıştı. 1841 yılı itibariyle de Hünkar İskelesi Anlaşmasının 8 yıllık süresi bitiyordu. Bu suretle, Osmanlı Devleti ve Fransa'nın da katılması ile, 13 Temmuz 1841'de Londra'da, Boğazlar Sözleşmesi veya Londra Boğazlar Sözleşmesi ya da 1841 Boğazlar Sözleşmesi denen belgeyi imzaladılar.¹¹⁸

Boğazlar Sözleşmesi 4 maddeden ibaret olup, bunun en önemli ve esas olan maddesi, birinci maddesidir. Bu maddeye göre, bir taraftan Osmanlı Devleti, yabancı savaş gemilerinin Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'ndan geçemeyeceğine dair eskiden beri ve değişmeksizin uygulamakta olduğu yasağı, bundan sonra da uygulayacağına dair, “karar-ı kaviini”, yani kesin kararlılığını ilan ediyor ve bu hususta garanti veriyor, diğer taraftan da İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa ve Prusya devletleri, Osmanlı Devleti'nin bu geçiş yasağı kural ve kararına saygı göstermeyi taahhüt ediyorlardı. Yani, Osmanlı Devleti barış zamanlarında hiçbir savaş gemisini Boğazlar'dan geçirmeyecek ve devletler de zorla geçirme teşebbüsünde bulunmayacaklardı. Nihayet, 3. madde ile de, Osmanlı devleti, diğer bütün devletleri bu sözleşmeye katılmaya davet edecekti.

Boğazlar Sözleşmesinin bir çok önemli noktası vardır:

¹¹⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 216

¹¹⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 216

¹¹⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 217

Bir defa, Boğazların kapalılığına dair Osmanlı Devleti'nin taahhüdü, sadece, barış zamanına aittir. Çünkü 1. maddede, “Devlet-i Aliye hal-i sulhde bulunduğu müddetçe hiçbir ecnebi cenk sefinesini kabul buyurmayacaklarını ilan buyurmuşlardır” denilmekteydi. Buna göre Osmanlı Devleti, herhangi bir devletle savaş halinde olursa, Boğazlar'ı istediği devletin savaş gemilerine açabilecekti. Nitekim, Kırım Savaşı'nda böyle olmuştur.

İkinci olarak, 1841 Sözleşmesi Boğazlar sorununun tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Şu manada ki, 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar bir “milletlerarası” statü kazanır. Şöyle ki:1841'e gelinceye kadar da, Boğazlar'ı bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı tutmak, Osmanlı devletinin daima uygulamakta olduğu bir kuraldı. Fakat bu kural, tek taraflı bir irade beyanı şeklindeydi. Yani Osmanlı Devleti, çıkarlarına uygun görerek, bu kuralı kendisi koymuştu ve dolayısıyla, istediği zaman bu kuraldan vazgeçebilirdi. Bu onun arzusuna bağlıydı. Ortada herhangi bir devlete karşı alınmış bir taahhüt yoktu. 1809 Anlaşması'nda bile bu kuralı İngiltere'ye karşı kabul ederken, yine kendisi böyle uygun gördüğü için böyle bir taahhütte bulunmuştu. Çünkü, Boğazlar'ın statüsünün, Boğazlar rejiminin tayin ve tespitinde, kesin olarak Osmanlı Devleti egemendi.

1841 Boğazlar Sözleşmesi, artık bu durumu değiştiriyordu. Boğazlar rejimini tayin eden, artık sadece Osmanlı Devleti'nin tek taraflı iradesi değil, bir taraftan Osmanlı Devleti'nin diğer taraftan da Avrupa devletlerinin karşılıklı ve ortak taahhütleriydi. Yani Osmanlı Devleti'nin iradesi ve egemenliği sınırlandırılmıştı.

Üçüncü olarak, Avrupa devletlerinin, Boğazlar'ın kapalılığına saygı hususunda yapmış oldukları taahhüt, sadece Osmanlı Devleti'ne karşı değil, aynı zamanda birbirlerine karşıydı. Dolayısıyla, içlerinden biri, taahhüdünden vazgeçip, Osmanlı Devleti ile ayrı bir anlaşma yapamazdı. Yani yeni bir Hünkar İskelesi Antlaşması artık söz konusu olmayacaktı.¹¹⁹

Londra Antlaşması, Boğazlar'dan geçişi tarihte ilk defa olarak devletlerarası bir statüye bağlamış oldu. Bunun garantörleri de anlaşmada imzaları bulunan devletlerdi. Bu suretle anlaşma, Boğazlar statüsünde Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte diğer beş devlet arasında ortaklaşa bir yükümlülük meydana getirmiştir. Bu yükümlülük sadece Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olmayıp aynı zamanda birbirlerine de karşıydı. Bu suretle anlaşmada,

¹¹⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 217

büyük devletler arasında Boğazlar konusunda bir denge ve birbirlerini kollama da esas alınmıştır.¹²⁰

Osmanlı devleti Mısır'ı aşağı yukarı kaybetmiş olmakla birlikte, 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile, Rusya'dan yönelen tehlikeyi de büyük ölçüde bertaraf etmiş olmaktadır. Tabii, asıl zafer İngiltere'nindi. Boğazlar'ın kapalılığını kesinleştirmekle artık, Rusya'nın Boğazlar'dan Akdeniz'e inmesi kolay kolay söz konusu olamayacaktı. Hatta, bu Rus tehlikesinin daha da esaslı bir şekilde önlenmesi amacıyla, Avusturya, Londra'da 1841 Sözleşmesi'ne bir hüküm konularak, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün de ortak garanti altına alınmasını teklif etmişse de Rusya'nın şiddetli itirazı karşısında, bundan vazgeçildi.¹²¹ Bunun yerine sözleşmenin başına, "Rahman ve Rahim olan Allah adına" başlığını taşıyan bir beyanname kondu ve bunda, beş devletin işbirliğinin, Avrupa barışının korunmasının garantisi olduğu ve Osmanlı Sultanı'nın "egemen haklarına" saygı gösterileceği ifade edilmekle yetinildi.¹²²

Bunların yanı sıra 1841 Londra Antlaşması, Rusya'nın 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'yla Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde sağladığı özel durum ile himaye hakkını resmen sona erdirmiştir. Bununla beraber, Boğazlar'ın yabancı savaş gemilerine kapalılığı kuralının devam etmesi, bu devletin kendisine güneyden, yani Akdeniz'den Karadeniz yoluyla gelecek tehlikeleri önlemesi yönünden yararına bir durum meydana getirmiştir. Ancak bu kuralın uygulanması Osmanlı Devleti'nin bir savaşta tarafsız kalmasına bağlıydı. İstanbul hükümeti girişeceği bir savaşta, Boğazlar'ı istediği devletin savaş gemilerine açma hakkına hukuk yönünden sahipti.¹²³ Bu anlaşmanın bir özelliği de, Rusya'nın Boğazlar'a ve daha geniş anlamıyla güneye inme emellerinden vazgeçtiğini dolaylı olarak kabul etmiş olmasıydı. Bu yönleriyle 1841 Boğazlar Antlaşması'nı, Avrupa devletlerinin Rusya'nın aşırı isteklerine karşı çıkardığı ilk engel olarak değerlendirmek mümkündür.¹²⁴ Nitekim bununla, başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletleri, Rusya'yı Karadeniz'e kapatmışlardır. Bu sebepten özellikle İngiltere, Fransa ve Avusturya, Rusya'nın yayılması önlediği için, Osmanlı Devleti de Rus tehlikesinden kurtulduğu ve bu konuda büyük devletlerin garantisini sağladığından dolayı antlaşmadan memnun kalmıştır.¹²⁵

¹²⁰ Gencer, A.İ.; *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi-Osmanlı Devleti Cilt 11*, s. 429

¹²¹ Tükin, C; *Boğazlar Meselesi*, s. 231

¹²² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 217-218

¹²³ Tükin, C; a.g.e; s. 231

¹²⁴ Erkin, F.C; *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meseleleri*, s. 29

¹²⁵ Gencer, A.İ; a.g.e; s. 429

Sonuç olarak, 1841 yılında durumu değerlendirdiğimizde, Osmanlı Devleti üzerinde koruyuculuğunu kurmak isteyen Rusya gerilemiş, Fransa'nın Mısır üzerinde sağlamak istediği üstünlük ortadan kaldırılmış ve Hünkâr İskelesi Antlaşması son bulmuştu. Nereden bakılırsa bakılsın, olaylardan karlı çıkan tek devlet vardı: İngiltere.¹²⁶

13- Uluslararası Alandaki İngiliz Ağırlığı ve Rusya'nın Balkan Politikasına Etkisi

1841 Boğazlar Sözleşmesi'nden Yakındoğu'daki en etkili güç olarak çıkan İngiltere'ye rağmen artık Balkanlar'da ve Boğazlar üzerinde dilediklerini tek başına gerçekleştiremeyeceğinin farkına varan Rusya, bu defa İngiltere ile yakınlaşmak suretiyle bu amaçlarını gerçekleştirme planları yapmaya başlamıştı. Zira Çar, geniş bir sömürge imparatorluğuyla dünyadaki en büyük güç olan İngiltere'nin rızası hilafına Boğazlar'ı elde edemeyeceğini, dolayısıyla da Osmanlı Devleti'ni yıkamayacağını anlamıştı. Çar 1844'te Londra'yı ziyareti sırasında İngiliz yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde, Kuzey Afrika'da genişleyen Fransa'nın denetim altına alınabilmesi için, İngiltere, Rusya ve Avusturya arasında bir işbirliği yapılması gerektiğini belirtti ve bu işbirliği için de öncelikli şartın iki devletin Osmanlı Devleti üzerinde anlaşmaları gerektiği olduğunu vurguladı.

“Osmanlı İmparatorluğu'nun ölmekte olan bir hasta adam olduğu ve bu devlet yıkıldığı zaman İngiltere ile Rusya'nın boş bulunmamaları, önceden anlaşmaları gerektiği” yolunda beyanlarda bulunan Çar'ın bu teklifine İngilizler ilk başta ne evet ne de hayır demişlerdir. Ancak İngiltere'yi ikna fikrinden vazgeçmeyen Çar, Fransa'da III. Napolyon'un yükselmeye başlaması üzerine, Fransa ile İngiltere arasında baş gösteren rekabetten faydalanma ve Osmanlı'yı paylaşmak için İngiltere ile uzlaşma siyasetini devam ettirmiştir.

Daha sonraki gizli görüşmelerde ve özellikle Rus Dışişleri Bakanı Kont Nesselrode'un İngiliz hükümetine sunduğu 3 Aralık 1844 tarihli ve Osmanlı Devleti'ne karşı ortak politika isteyen memorandumundan sonra, Osmanlı Devleti ile ilgili hemen her konuda anlaşmaya varıldı. Rusya karadan ve İngiltere denizden Yakındoğu'da belirgin bir üstünlüğe sahiptiler. Birbirlerinden ayrı hareket ettikleri takdirde her ikisi açısından istenmeyen sonuçlar doğabilirdi.

¹²⁶ Sander, O; *Ankanın Yükselişi ve Düşüşü*, s. 122

Bütün bu gelişmelerin sonucu; İngiltere, Avusturya ve Rusya arasında aslında Fransa'ya yönelik ama sonunda Osmanlı devletini parçalayacak nitelikte gizli bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın içeriği şöyle özetlenebilir: (1) Taraflar, Osmanlı Devleti'nin mümkün olduğu kadar uzun yaşamasını sağlayacaklardı, (2) Eğer bu mümkün olmazsa, taraflar Osmanlı Devleti'nin nasıl parçalanacağı konusunda bir ön anlaşmaya varacaklardı ve (3) Böyle bir parçalanma ne taraflardan birinin güvenliğini tehdit edecek, ne de Avrupa güç dengesi tehlikeye düşecekti.¹²⁷

1850'lerin başlarında, İngiltere ile Fransa arasındaki sorunların teker teker çözüme bağlanmasından ve böylece Osmanlı Devleti'ne karşı politikasını uzun süre devam ettiremeyeceğinden endişelenen Çar, iki önemli girişimde bulundu. İlk olarak, 1853 ilkbaharında Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Hamilton Seymour aracılığıyla, Osmanlı mirasının barışçı bir biçimde paylaşılmasına yönelik olarak İngiltere ile, gizli görüşmelere girişti. Böylece 1844 gizli anlaşmasının ikinci maddesini hayata geçirmek istiyordu. Bu dönemde Rus-Fransız ilişkileri de bozulmaya başlamıştı. Özellikle 1852 Şubatından sonra Fransa'nın desteklediği Katolikler'le, Rusya'nın desteklediği Yunan Ortodoks Hıristiyanlar arasında, kendilerine tanınan ayrıcalıklar hususunda şiddetli anlaşmazlıklar olmuştu. Şimdi Rusya'ya İngiliz desteği her zamankinden daha çok gerekliydi. Daha sonraları Osmanlı Devleti için çok yaygın olarak kullanılacak olan "Avrupa'nın hasta adamı" deyimini, dünya çapındaki kullanımını işte bu Çar-Seymour görüşmelerine borçludur.¹²⁸

İkinci olarak, 1853 Şubatında Prens Mençikof, Rusya'nın yavaş yavaş ortadan kalkmakta olan siyasal etkisini yeniden kurmak için İstanbul'a gönderildi. Savaştan galip çıkan bir komutanın gururlu edasıyla diplomatik gelenekleri hiçe sayan temsilcinin Osmanlı Devleti'nden istekleri, yalnız Kutsal Yerler sorununun Rus çıkarları doğrultusunda çözüme bağlanması değil, aynı zamanda Rus Çarı'nın, Osmanlı sınırları dahilinde yaşayan Yunan Ortodoksları'nın koruyucusu olduğunu öngören bir antlaşma imzalanmasıydı. Bu istekler sınıra yığılan çok sayıda Rus askeri tarafından da desteklenmekteydi. Rusya'nın istekleri Osmanlı hükümeti tarafından reddedildi. Bu tavrın ortaya konmasında İngiliz büyükelçisinin önemli payı olmuştur.

Bu arada Çar, İngiltere ile ülkesi arasında Osmanlı'nın paylaşılması ile ilgili olarak samimi ve gizli görüşmelerin bir an önce başlaması için zorlamalarda bulunmaya başlamıştı. Ancak,

¹²⁷ Sander, O; a.g.e; s. 142-143

¹²⁸ Sander, O; a.g.e; s. 143

İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Clarendon, Boğazlar'ın geleceği konusunda Rusya'nın kesin ve net bir açıklamada bulunmamış olması yüzünden, yeni Rus önerisini tatmin edici bulmamıştır.¹²⁹

23 Mart 1853'te biraz da Fransa'nın zorlama ve isteğiyle, İngiltere Dışişleri Bakanı Clarendon Osmanlı Devleti'nin paylaşılması ile ilgili olarak başlatılan İngiliz-Rus görüşmelerinin sona erdiğini Rusya'ya bildirdi. Fransa ve İngiltere arasındaki bu anlayış birliği, Mayıs ayının sonunda iki devletin de aynı gün Akdeniz donanmalarını Çanakkale'ye yolladıkları an somutlaşmış oldu.

Hasılı, 1844 yılından bu yana Osmanlı ile ilgili olarak dirsek teması politika yürüten İngiltere ile Rusya, Osmanlı devletinin çöküşünün yakın gelecekte mi yoksa uzak bir gelecekte mi gerçekleşeceği noktasında düğümlendi ve bu anlayış 1853 Martında ortadan kalkmış oldu.

Aslında Macar Mülteciler meselesinden beri İngiltere'nin Rusya'ya karşı tavrı değişmeye başlamıştı. İngilizler Osmanlı'yı ve Boğazlar'ı olası bir Rus işgaline karşı korumak düşüncesiyle bu dönemde Çanakkale önlerine donanmasını gönderirken, bu durumu İngiliz devlet adamı, Lord J. Russell “Eğer Rusya'yı Tuna nehri kıyısında durduramazsak, bir gün İndus nehri kıyısında durdurmak zorunda kalırız”¹³⁰ sözleriyle açıklayacaktır.

14- Rusya'nın Osmanlı Siyasetindeki Değişim

Mehmet Ali ayaklanmasını 1839 yılı itibarıyla çözüme kavuşturan Osmanlı Devleti, dış gailer bakımından 15 yıl kadar nispeten sakin sayılabilecek bir döneme girdi. Fakat Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini yeniden harekete geçirmesi, hem Osmanlı Devleti'nin başına büyük sorunlar çıkardı hem de büyük bir Avrupa bunalımının ve Avrupa savaşının ortaya çıkmasına sebep oldu.¹³¹

1829 Edirne Barışı öncesi günlerde, Çar I. Nikola'nın emriyle toplanan bir komisyon, Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı izlenecek politikayı şu şekilde tespit etmişti: “Osmanlı Devleti'nin çökmesine meydan vermektense, onun korunmasına çalışmak, Rusya'nın çıkarlarına daha uygundur. Bununla beraber Rus hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun

¹²⁹ Sander, O; a.g.e., s. 144

¹³⁰ Özcan, A; a.g.e; s. 136

¹³¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 227

Avrupa'daki egemenliğini sona erdiren saat çaldığı vakit, Boğazlar'ın başka bir devletin eline geçmemesi için, en şiddetli tedbirleri almalıdır.”¹³²

Rusya, Mehmet Ali'nin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasını ve Anadolu'ya yürümesini bu politika açısından değerlendirerek, hemen Osmanlı Devleti'nin yardımına koştu. Bu yardım karşılığında, kendisi için gerekli olan tedbirleri aldı ve Osmanlı Devleti ile Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzalamaya muvaffak oldu. Bu antlaşma ile aşağı yukarı Osmanlı Devleti'ni himayesi altına almış oluyordu. Rusya bu durumdan çok memnun oldu. Bu sebeptendir ki, Rusya Dışişleri Bakanı Nesselrode, o sıralarda bir mektubunda şöyle diyordu:

“Bu Muharebede (1828-29) Osmanlı başkentine kadar ilerleyip, Osmanlı Devleti'ni ezmek elimizde idi. Avrupa kıtasında Osmanlı Devleti'ni büsbütün bitirmek isteseydik hiçbir devlet mani olmayacak, hiçbir tehlike bizi korkutmayacak idi. Lakin İmparator'un düşüncesi Osmanlı Devleti'nin bizim himayemiz altında yaşayabilecek bir hale konulmasıdır. Bu, memleketimizi yeni fetihlerle genişletmek, yahut onun yerine sonraları bizimle rekabet edebilecek bir takım hükümetler kurmaktan daha hayırlıdır. Biz Osmanlı Devleti'ni yok etmek istemedikten başka, onu bugünkü durumunda tutmak sebeplerini araştırmaktayız. Madem ki bu devlet ancak bize tabi olmakla faydalı olabilir, biz de ondan taahhütlerini tam olarak yerine getirmesini ve bütün isteklerimizi hemen yürürlüğe koymasını isteyebiliriz.”¹³³

Meselenin bu boyutuyla birlikte aslında Ruslar'ı böyle davranmaya iten başka bir hususu da göz ardı etmemek gerekir. Bu kadar saldırı ve zorlama üzerine Osmanlı Devleti'nin bütün bütün yıkımına gitmek Ruslar'ca en büyük emel iken, buna diğer devletlerin razı olmayacaklarını bildiklerinden ister istemez bu yola gidemediler. Osmanlı Devleti'ni minnet bağıyla bağlamak ve istedikleri gibi kullanmak yolunu seçtiler.¹³⁴

Rusya, Hünkar İskelesi Antlaşması'nın, kendisine uzun ömürlü bir yarar sağlamayacağını çabuk fark etti. Üstelik, Osmanlı Devleti, bu anlaşmadan yakasını sıyrabilmek için İngiltere ve Fransa'ya daha fazla yaklaştı. Özellikle 1839 yazında Mustafa Reşit Paşa'nın Dışişleri Bakanı olması sebebiyle Osmanlı diplomasisi iyice İngiltere tarafına kaydı. Bunun arkasından 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ve bu sözleşme ile Rusya'nın Boğazlar üzerindeki hayallerine set çekilmesi Rusya'yı büsbütün sınırlendirmişti. Her ne

¹³² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 227

¹³³ Karal, E. Z; a.g.e; s. 219-220

¹³⁴ Mahmut Celaleddin Paşa; Çev. Miroğlu, İ; *Mirat-ı Hakikat*, s. 31

kadar 1841 sözleşmesi yapılırken, özellikle Avusturya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün garanti altına alınması teklifi, kendisinin itirazı üzerine kabul edilmemiş ise de, bu teklif dahi, devletlerin Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki düşüncelerinin niteliğini göstermekteydi. Kısacası, 1829'da tespit edilen politikayı, Rusya'nın devam ettirmesine artık imkan kalmamıştı. Bu sebepten, tekrar eski siyasetine, yani Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama politikasına dönmeye karar verdi.¹³⁵

Bu yeni politika için Avrupa'nın durumu da müsait sayılırdı. Fransa sık sık iç karışıklıklar yaşamaktaydı ve bu sebeple Rusya'ya kafa tutabilecek değildi. Avusturya ise bütün dikkatini, kendi varlığını tehdit etmeye başlayan milliyetçi ve liberal akımları bastırmaya yoğunlaştırmıştı. Geriye bir tek İngiltere kalıyordu. Osmanlı İmparatorluğu ile en fazla ilgilenen devlet İngiltere olduğuna göre, Rusya İngiltere ile anlaşmalıydı. Zaten Rusya, 1834'de, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı yenilemeyeceğini İngiltere'ye bildirmekle, bu yönde bir ilk adım atmıştı.¹³⁶

Çar, İngiltere'ye yaklaşımda ikinci adımını 1840 yılında attı. 1840 yılının Aralık ayında Çar Nikola İngiliz elçisiyle görüşürken, Fransa'nın Avrupa'da ihtilalci hareketleri kışkırttığını ve bir ihtilal savaşına sebep olacağını belirterek, bunu önlemek için, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında bir dördümlü ittifakın kurulmasını teklif etti. Rus Çarı'na göre bu ittifakın mutlaka yazılı olması şart değildi. Sözlü de olabilirdi. Bu sırada İngiliz dış politikası, Rusya'ya sempati duymayan Palmerston'un yönetimindeydi. Bu sebeple Çar'ın teklifine İngiltere, sözlü anlaşmalara bağlayıcı olarak bakmadığını ve Fransa ile bir savaşa hazır olmadığını, izlemekte oldukları kuvvet dengesi politikasının Rusya için tatmin edici olması gerektiği cevabını verdi.¹³⁷ İngiltere'nin bu tutumu Çar'ın umudunu kırmamıştır. İşin peşini bırakmayan Çar I. Nikola, 1844 Haziran ayında İngiltere Kraliçesi Viktorya'yı ziyaret edecek ve Osmanlı topraklarının geleceği ile ilgili olarak İngiltere ile anlaşmaya çalışacaktır.

Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra büyük Avrupa devletlerinin ilgisini Osmanlı üzerine çevirmesi ile birlikte Osmanlı, Rus baskısından yavaş yavaş kurtulmak istedi. Rusya, Osmanlı politikasının yavaş yavaş Fransa ile İngiltere tarafına kayışını gözden kaçırmadı. Hele Tanzimat düzeninin başlaması ve düzeni yapan Osmanlı devlet adamlarının İngiltere ile Fransa'ya bağlılıkları, Çar Nikola'nın hoşnutsuzluğunu son kerteye getirdi; Osmanlı

¹³⁵ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 228

¹³⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 228

¹³⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 229

İmparatorluğu'nu taksim etmeye veyahut himayesi altına almaya karar verdi. Bu iş için Türkiye'nin durumunu son derece elverişli görüyordu. Eflak ve Boğdan, egemenliklerini kazanmak için fırsat bekliyordular. Karadağ zaten bir dereceye kadar bağımsız idi. Bulgarlar arasında milliyetçilik kaynaşmaları, Rus ajanlarının tesiriyle bir müddetten beri başlamıştı. Suriye ve Lübnan'da ayaklanmalar kronik bir hal almıştı.

Karal, Rusya'nın değişen bu politikasını şu cümlelerle ifade eder: "1848'de Fransa devrimi bir çok Avrupa ülkesini olumsuz etkilemişken Osmanlı ülkesi bu isyanlardan uzak kalmış sayılabilirdi. Eflak ve Boğdan ayaklanmaları neticesiz kalmıştı. İmparatorluğun böyle bir durumda olmasına rağmen Rusya, onun hastalığını kesin saymakta ve ölümünü yakın görmekteydi."¹³⁸

Daha önce de belirtildiği gibi, Rusya'nın bu durumdan faydalanmasına Avrupa devletleri de engel olamayacaktı. Çünkü 1848 Fransız devrimi, birçok devleti ve içyapılarını sarsmış bulunuyordu. Fransa hükümeti, siyasi buhranın birinden çıkıyor, diğerine giriyordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, kendi varlığını milliyetçilik ve liberal ayaklanmalarla tehlikeye düşmüş görüyordu. Prusya da Avusturya'nın durumunda idi. Zaten bu devletin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde belli başlı çıkarları yoktu. Kala kala Avrupa devletlerinden İngiltere kalıyordu. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının tamlığına taraftardı. Bunu Rusya da biliyordu. Fakat Çar, İngiltere ile anlaşmayı ümit etmeye devam ediyordu ve İngiltere'yi Osmanlı topraklarının paylaşılması için yapılacak bir teklifi kabul eder sanıyordu.

1841 Boğazlar Sözleşmesi ile, uzun zamandır devam eden İngiliz-Rus anlaşmazlığı çözülmüştü. 1844'te Çar Nikola, İngiliz Başvekilinin telkini ile İngiltere'yi ziyaret etti. Bu ziyareti sırasında İngiliz yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde, Kuzey Afrika'da genişleyen Fransa'nın denetim altına alınabilmesi için, İngiltere, Rusya ve Avusturya arasında bir işbirliği yapılması gerektiğini belirtti. Bu işbirliği için de öncelikli şartın iki devletin Osmanlı Devleti üzerinde anlaşmaları lazım olduğunu vurguladı ve Rusya ile İngiltere'nin Türkiye'de Hıristiyan tebaa çıkarına elbirliği ile çalışmalarını gerektiğini öne sürdü. İngiliz hükümeti Çar'ın düşüncesini kabul etmediği gibi, ret de etmedi. Ancak, Çar'ın İngiliz hükümeti ile görüşmelerinde, İngiltere ve Rusya arasında şu esaslar tespit edildi: Türkiye'nin varlığı mümkün olduğu sürece devam ettirilecek, eğer Türkiye'de beklenmedik bir gelişme meydana gelirse, o zaman İngiltere ve Rusya, "ortak olarak" ne yapabileceklerini görüşeceklerdir.

¹³⁸ Karal, E. Z; a.g.e; s. 219

Çar'a göre, Rusya, Prusya ve Avusturya, 1833 Eylülündeki München-Graetz anlaşması ile aynı şeyi yaptıklarına göre, şimdi Rusya ile İngiltere de anlaşırca, Fransa için bu dört devletin kararına katılmaktan başka çare kalmayacaktı.¹³⁹ Çar Londra'da, Osmanlı Devleti için "ölmek üzere olan adam" deyimini kullanmıştır. Rus – İngiliz dostluğu nazari olarak 1848'e kadar sürdü.

Bu arada, Rus başbakanı Nesselrode 3 Aralık 1844'de İngiltere'ye bir memorandum sundu. Bu memorandumda Rus başbakanı şu noktaları belirtiyordu: Türkiye'nin bütünlüğünün, yani bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunması İngiltere ve Rusya'nın ortak çıkarıdır. Fakat, büyük devletler zorlamadığı takdirde, Türkiye'nin Hıristiyan uyruklarına gereği gibi muamele yapması mümkün değildir. Türk İmparatorluğu, yıkılmanın bir çok unsurlarını ihtiva etmektedir ve söz konusu unsurlar bu imparatorluğun çöküşünü hızlandırabilir. Eğer İngiltere ve Rusya böyle bir felaket karşısında ortak olarak ne yapabileceklerine karar verirlerse, o zaman bu felaketin etkileri azaltılabilir.¹⁴⁰

Rusya'nın bu teşebbüsleri ve Osmanlı devleti hususunda İngiltere ile anlaşma çabaları başarısız kalmakla beraber, Rus hükümeti ümidini kaybetmeyerek *Kutsal Yerler* meselesinde konuyu tekrar ele aldı.¹⁴¹

15- 1848 Macar İhtilali ve Mülteciler Meselesi

1848'de Fransa'da Kral Louis Philippe'e karşı cumhuriyetçi bir ihtilal çıktı. İş 1852'de III. Napolyon'un imparatorluğu ile sonuçlandıysa da, ihtilal bütün Avrupa'da derin yankılar buldu. Pek çok yerde meşrutiyetçi-cumhuriyetçi düzenler kurmayı amaçlayan demokratik-ulusçu ihtilaller çıktı.

Avrupa'da 1848 ihtilalleri patlak verdiğinde, Osmanlı Devleti önce Yunan bağımsızlık ayaklanmasının ve hemen arkasından da Mehmet Ali ayaklanmasının sarsıntılarını daha yeni üzerinden atmış bulunuyordu. İhtilallerin Osmanlı Devleti'nin siyasal rejimi üzerinde doğrudan bir etkisi olmamıştır. Fakat iki konuda Osmanlı Devleti için diplomatik sıkıntı yaratmıştır. Bunlardan biri Eflak-Boğdan sorunu, diğeri de Macar mültecileri sorunudur.¹⁴²

¹³⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 229

¹⁴⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 229

¹⁴¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 230

¹⁴² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 158

1848 İhtilalinin etkisiyle Lehistan, Bohemya, İtalya, Avusturya, Macaristan, Eflak ve Boğdan'da ayaklanmalar çıktı. Eflak'ta meşrutiyet, Macaristan'da Layoş Kossuth başkanlığında cumhuriyet dahi ilan edildi. Fakat sonunda Habsburg İmparatorluğu, Rusya'nın ezici askeri üstünlüğünden de faydalanarak, kendi ülkesindeki ayaklanmaların hakkından geldi. Memleketeyn'in istilası üzerine Osmanlı da İbrail'i işgal etti. Bu gergin durum Rusya ile Memleketeyn işlerini yeniden düzenleyen Balta Limanı Anlaşması ile giderildiyse de(1/5/1849), mutlakiyetçi feodal güçlerin her yerde kanlı bir biçimde yeniden egemen olması üzerine Osmanlı ülkesine pek çok sayıda Macar ve Leh istilacısı sığındı. Böylece bu da yeni bir bunalıma yol açmış oldu. Rusya ve Avusturya ultimatom niteliğinde notalar göndererek asilerin iadesini istedi. Aksi durumda siyasi ilişkileri kesme tehdidinde bulundular.¹⁴³ Osmanlı Devleti, bu isteğe karşı haklı bir duruş sergileyebilmek için mültecilere Müslüman olmayı önerdi. Çoğu kabul etti ve bu şekilde mültecilerin iadesi hakkında muahedelerde mevcut hükümlerin dışına çıkıldı. İngiltere ve Fransa'nın İstanbul elçileri, mülteciler meselesinde Babıali'nin izlediği politikayı haklı gördüklerini ilan ettiler. Macar ve Leh mültecileri problemi böylelikle devletler arası bir hüviyet kazanmış oldu. Osmanlı Devleti, imparatorluk yapısı bakımından İngiltere ile Fransa'dan çok Rusya ile Avusturya'ya benziyordu. Milliyetçilik isyanları zaten gitgide ilerlemekte, Osmanlı topraklarında süratle yayılarak yavaş yavaş meyvelerini vermekteydi.¹⁴⁴ Osmanlı bu iki devlet gibi ulusçuluktan zarar görecektir çok uluslu bir yapıya sahip olmasına rağmen, kendisine sığınanları geri vermek istemedi. Genel siyaset icapları, Osmanlı devletini İngiltere ve Fransa'ya daha bağlı bulunmaya zorlamakta idi. Üstelik Mısır işinde Osmanlı bütünlüğünün savunucusu olan İngiltere, mültecilerin iadesine karşıydı. Zaten, mültecileri geri vermek, egemen bir devletin şeref ve haysiyeti ile de uzlaşma kabul etmeyen bir hareketti.¹⁴⁵ Sadrazam Reşit, İngiltere'nin desteğinden emin olunca, mültecileri geri vermemeye ve gerekirse bunun için iki devlete karşı koymaya karar vererek, Rus ve Avusturya taleplerini reddetti (17/9/1849). Rusya ve Avusturya bunun üzerine elçilerini İstanbul'dan geri çağırdılar ve böylece ilişkiler kesildi.¹⁴⁶

Lord Palmerstone, Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi münasebetlerini kesmeleri hakkındaki düşüncesini şöyle anlattı:

“Ben öyle sanıyorum ki, iki imparatorluk sefirleri tarafından yapılan bu teşebbüs göz korkutmak için bir oyundur.

¹⁴³ Akşin, S; a.g.e; s. 129-130

¹⁴⁴ Özcan, A; *Osmanlı Ansiklopedisi Cilt 6*, s. 132

¹⁴⁵ Karal, E. Z; a.g.e; s. 216

¹⁴⁶ Akşin, S; a.g.e; s. 130

Fakat ne olursa olsun, İngiltere ve Fransa'nın Padişaha samimi ve azimli yardımda bulunmaları ve Rusya ile Avusturya devletlerine icabında Türk'ü savunacak kadar dostlar olduklarını göstermelidir.”¹⁴⁷

İngiltere hükümeti, içinde 20 bin kadar asker bulunan bir donanmayı her ihtimale karşı ilk yardım olarak, Osmanlı hükümetinin hizmetine koymaya hazır olduğunu bildirdi. Ayrıca, Fransa'nın da yardım hareketine iştirak etmesi için teşebbüslerde bulundu. Savaş ihtimaline karşı İngiliz-Fransız donanmaları Çanakkale önlerine geldi.

İngiltere ve Fransa'nın Babıali'ye yardım etmeye karar vermesi, Avrupa umumi efkarının Rusya ve Avusturya aleyhine dönmesi, bu iki devleti Osmanlı İmparatorluğu ile münasebetlerini yeniden kurmaya sevk etti.

Osmanlı Devleti mültecileri iade etmemekle beraber, işi bir savaşa kadar götürme taraflısı değildi. Padişah Abdülmecit, Avusturya İmparatoru ve Rus Çarı'na birer mektup yazdı. Çar Nikola'ya yazılan mektubu Petersburg'a Fuat Efendi götürdü. Mektup'ta, mültecilerin herhangi bir zararlı faaliyetlerine izin verilmeyeceği belirtiliyor ve Çar'ın elini kalbine koyarak ve kendini böyle bir halde farz ederek cevap vermesi rica ediliyordu.¹⁴⁸

Ruslar Fuat Efendi'ye sert muamelelerde bulunup Çar'la görüştürmek istemediler. Ancak Fuat Efendi bir şekilde Çar'la görüşmeye muvaffak olarak, konuşması ile Çar'ı etkiledi ve yumuşattı. Nihayet Çar Fuat Efendi'ye şu cevabı verdi: “Mademki, Zat-ı Şahane muhabbetime itimat buyurarak bana müracaat ettiler; kendi emellerinin husulünü arzu ettiğim gibi, ben de şerefimi korumaya mecburum. Bu iki şeyi telif ederek verdiğim kararı Kont Nesselrode size söyleyecek.” 25 Aralık 1849'da iş anlaşmayla sonuçlandı. Anlaşmaya göre, Rusya uyruklu mülteciler üç kısma ayrılıyordu: 1) Müslümanlığı kabul edip Osmanlı Devleti'nde kalanlar, belli bir yerde oturmaya mecbur kalacaklar. 2) Rusya uyrukluğunu devam ettirenlerden tespit edilenler Osmanlı ülkesinden çıkarılacak, diğerlerinin, hayatlarına dokunulmaması kaydı ile dönmelerine izin verilecek. 3) Başka bir devletin uyruğuna geçenlerin de bu devlete gitmeleri sağlanacak. Rusya uyruğunda kalan Polonyalılar bir vapurla Malta'ya gönderilirken Avusturya uyruğunda olan Macarlar'dan Osmanlı Devleti'nde kalanlar Kütahya'ya yerleştirildiler. Avusturya ile olan sorun da bu şekilde çözümlendi.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Karal, E. Z; a.g.e; s. 217

¹⁴⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 160

¹⁴⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 161

Macar mültecileri meselesinin bu şekilde çözülmesinden hiç hoşlanmayan Rusya, ilk defa olarak Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa tarafından kendisine karşı desteklendiğini ve hatta fiilen savunulmaya karar verilmiş olduğunu gördü.¹⁵⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşmasına bu vesile ile de şahit oldu. Sen Petersburg hükümetinin, Babıali'yi Rus düşmanı devletler bloğunda görmeye katlanmayacağı pek tabii idi. Mülteciler meselesinin çözülmesinden iki yıl sonra Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu İngiltere ile taksime teşebbüs etmesi, muvaffak olamayınca da onu himayesi altına almak istemesi, arkasından da Kırım Muharebesi'nin çıkması bunun bir neticesidir.¹⁵¹

16- 1848 Devriminin Eflak ve Boğdan'da Etkileri

Eflak ve Boğdan ile bazı gerçekler vardır. Birincisi Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı egemenliğine tabi oldukları 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren, “ayrıcılık beylik” statüsüne sahip olmaları dolayısıyla, kendi iç yönetimlerinde daima serbest kalmaları ve Osmanlı Devleti'nin de bu topraklar üzerindeki otoritesinin bir hayli zayıf bir durumda bulunmasıdır. İkincisi Rusya'nın Karadeniz kıyılarında genişlemeye başlaması ile birlikte, batıda Balkanlar'a inmesinde bu iki toprağı bir basamak olarak görmesi ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte bu toprakların yönetimine el atmaya başlamasıdır. Üçüncüsü ise aynı ırktan gelen, aynı dili konuşan ve aynı dine (Katolik) bağlı bu topraklar insanların Rusya'dan nefret etmeleriydi. Eflak ve Boğdan halkının inancına göre her Rus işgali, bu topraklara hastalık ve açlık getirmişti. Halkın inancına göre başlarına gelen her belanın sebebi Ruslar'dı.

Başlarına bir dert geldiği zaman “rüzgar yine Prut tarafından esiyor” derlerdi. Prut onlar için adeta bir lanetli nehirdi. Nihayet Eflak ve Boğdan Osmanlı devleti ile Rusya arasında bir tampon haline gelmiş bulunuyordu. Rusya'nın bu topraklarla devamlı olarak ilgilenmesi, bu tamponu yıkmak içindi.¹⁵² 16 Mayıs 1812 tarihli Bükreş Barışı'na göre Ruslar, Eflak ve Boğdan'dan çekilmekle beraber, bundan sonra Rusya'nın bu iki toprağı karşı ilgisi, azalacağı yerde, artmaya devam etmiştir. Çünkü bu iki toprak, Rusya'nın Balkanlar'a yönelik politikasının ana kapısını teşkil ediyordu.¹⁵³

¹⁵⁰ Özcan, A; a.g.e; s. 133

¹⁵¹ Karal, E. Z; a.g.e; s. 217

¹⁵² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 260

¹⁵³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 158

Macar Mülteciler probleminin devam ettiği bir dönemde, Eflak ve Boğdan'da, bağımsızlık yanlısı ve bu iki yerin birleşmesini isteyenler tarafından bir isyan çıkarıldı. Ayaklanma bir taraftan çabucak bastırılırken bir taraftan da Eflak'ta bağımsızlık yanlıları 23 Haziran 1848'de bir anayasa yayınladılar. Ayaklananlar geçici bir hükümet kurdular. Geçici Hükümet, Rus egemenliğine girmektense Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak istiyordu. İstanbul'da da ayaklananlarla anlaşmaya varma yönünde bir eğilim vardı. Fakat Rusya'nın yaptığı baskı yüzünden Babıali Eflak olaylarını tanımadığını ilan etti.¹⁵⁴

Rusya, sınırları dibinde bir devrim prensiplerinin gerçekleşmesine taraftar olmadığı gerekçesiyle, Eflak ve Boğdan'ın kuzey tarafını işgal etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti durumu protesto etti ve Eflak ve Boğdan'ın güneyine kendi askerlerini soktu. Böylece Memleketeyn olayları yüzünden Osmanlı-Rusya bir defa daha karşı karşıya gelmiş oluyorlardı.¹⁵⁵ Osmanlı Hükümeti geçici olacağı hususunda teminat verilen Rus istilasının hangi sınırlara kadar uzanacağını görüşmek için Divanı Hümayun Amedisi Fuad Efendi'yi Sen Petersburg'a gönderdi. Neticede 1 Mayıs 1849'da Balta Limanı Sözleşmesi imzalandı ve Eflak ve Boğdan anlaşmazlığı çözüldü.

Bu anlaşmaya göre: Rusya imparatoru ile Osmanlı Padişahı, Eflak ve Boğdan'ı devrimci prensiplerden ve anarşi hareketlerinden korumak için beraber çalışmayı kabul ediyorlar.

Eflak ve Boğdan Gospodarlığı'na Osmanlı Hükümeti ile Rus Hükümeti arasında kararlaştırılacak namzetler, yedi yıl için padişah tarafından tayin edilecekler.¹⁵⁶

Ülkenin yönetimi ile ilgili kurallar yeniden düzenlenecek, yapılan değişiklikleri Osmanlı ve Rusya'nın onaylama hakkı bulunacaktı.¹⁵⁷

Eflak ve Boğdan'ı sarmış olan devrimci hareketlerin izleri tamamen silininceye kadar, Osmanlılar ve Ruslar 25 bin ile 30 bin kişi arasında kuvvet bulundurabilecekler, fakat güvenlik tamamen kurulduktan sonra bu kuvvetler Eflak ve Boğdan hudutlarının dışına çekilecekler. Asayişin sağlanması için yerlilerden kurulan bir milis ordusundan faydalanılacak. Bu hükümlerden başka, önceden Eflak ve Boğdan'da kurulmuş olan Meclis-i

¹⁵⁴ Karal, E. Z; a.g.e; s. 214

¹⁵⁵ Gencer, A.İ; a.g.e; s. 456

¹⁵⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 261

¹⁵⁷ Gencer, A.İ; a.g.e; s. 457

Umumiler kaldırılacak ve yerine ülkenin ileri gelenlerinden yetkileri sınırlı bir divan kurulacaktı. Devrim hareketlerinden önceki Gospodarlar tekrar yerlerine getirildi.¹⁵⁸

Bu sözleşmedeki şartların uygulanması için Osmanlı Devleti ve Rusya burada beyler ile ayrı hak ve salahiyyete sahip olacak, birer komiser göndereceklerdi.¹⁵⁹

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'daki bu müdahalesi, oradaki nüfuzunun artmasına ve Osmanlı nüfuzunun silinmesine geniş ölçüde tesir etti.¹⁶⁰

Bu sözleşme ile Osmanlı Devleti büyük bir krizi diplomatik yollardan atlattığı oluyordu. Ancak Eflak ve Boğdan yönetiminde bundan böyle Rusya'nın ortaklığını kabul etmiş oluyordu. Bu da Rusya'nın Karadeniz'in batısındaki bu bölgede nüfuzunun artmasına sebep olduğu gibi Osmanlı devletinin bu iki beylik üzerindeki haklarının zayıflamasına yol açmıştır. Macar Mülteciler meselesi ve Eflak-Boğdan hadiseleri bu şekilde çözümlenmiş olmakla beraber, 1833'te kurulmuş olan Osmanlı-Rus yakın ilişkileri bundan böyle bozulmaya yüz tutmuş, Rusya'nın yeniden geleneksel güneye inme, yani sıcak denizlere kavuşmak için bahaneler aramasına yol açmıştır. Nitekim bunun sonucu olarak bir süre sonra Kırım Savaşı patlak vermiştir.¹⁶¹

Kırım Savaşı'ndan sonra bir Fransa- Rusya yakınlaşması ortaya çıkarken, Avusturya –Rusya münasebetleri kötü bir çerçeve içine girdi. 2 Mart 1855'te Çar I. Nikola'nın ölümünden sonra yerine oğlu II. Aleksandr, Çar oldu. Yeni Çar ile birlikte, Başbakan Nesselrode istifa etti ve yerine Gorçakof Başbakanlığa getirildi. Gerek I. Nikola gerekse Nesselrode, Avusturya ile yakın münasebetler kuran kişilerdi. Avusturya'nın savaş sırasında Rusya'ya karşı izlediği politikaya kızan yeni Çar ile yeni Başbakan bu politikayı terk ettiler. Gorçakof Avusturya'dan nefret ediyordu. Ayrıca Gorçakof, Nesselrode'un tersine milliyetçi hareketleri Rusya için o kadar tehlikeli görmüyordu. Bundan dolayı da Eflak ve Boğdan konusunu yeni bir açıdan ele aldı. Şöyle ki: bu iki eyaletin birleşerek bağımsız yeni bir devlet haline gelmesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopması ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin zayıflaması demek olurdu. İkincisi bağımsız bir Eflak ve Boğdan devleti, Rusya'nın Balkanlar'da yayılması için bir engel değil, bir ileri karakol olurdu. Üçüncüsü, Eflak-Boğdan Romenler'i birleşince, bu olay,

¹⁵⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 261

¹⁵⁹ Gencer, A. İ; a.g.e; s. 457

¹⁶⁰ Karal, E. Z; a.g.e; s. 215

¹⁶¹ Gencer, A. İ; a.g.e; s. 457

Avusturya sınırları içinde bulunan Transilvanya ve Bukovina Romenleri'ni de aynı amaç için harekete geçirebilir ve Avusturya'nın başına büyük bir gaile açabilirdi.¹⁶²

Eflak ve Boğdan meselesinde Rusya ve Fransa birlikte hareket ediyordu. Osmanlı devleti ise tabiatıyla, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesine karşı gelecekti. Zira böyle bir birleşme Osmanlı Devleti için bir toprak kaybı olacağı gibi, Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı Devleti'nden kopması da, İmparatorluk içinde bulunan diğer Türk olmayan unsurlar için de bir örnek teşkil edebilirdi. Avusturya da aynı sebepten, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesine sıcak bakmayacaktır. Ancak olayların akışı Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi ve Romanya'nın kurulması sonucunu doğuracaktır.¹⁶³

17- Kutsal Yerler Anlaşmazlığı

Kutsal Yerler anlaşmazlığı patlak verdiği zaman, Rusya ile İngiltere arasındaki ilişkiler 1848 Mülteciler Meselesi'nden dolayı bir gerginlikten geçmişti. Mülteciler Meselesi ortaya çıktığında Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emelleri İngiltere tarafından esasen bilinmekteydi ve bu sebeple İngiltere ve Fransa'nın bu meselede Osmanlı Devleti'ni korumak hususunda aldıkları kesin tavır, Rusya ile iki devletin münasebetlerini bozmuş oluyordu.¹⁶⁴

Hıristiyanlar'ca kutsal sayılan ve ziyaret edilip hacı olunan yerlerin sayısı genel olarak 9 taneydi.¹⁶⁵ Bu kutsal yerlerin bakımı tamiri ve korunması gibi işlere Hıristiyanlar çok fazla önem verirdi.

Osmanlı Devleti Ortodoks kilisesinin başı bulunan Rum Patriği'nin başkenti olan İstanbul'u fethettiği günden başlayarak, Kutsal Yerler problemini de miras aldı.¹⁶⁶

Gerçek şudur ki, Osmanlı Devleti, gerek Katolikler'e gerek Ortodokslar'a çeşitli zamanlarda o kadar çok yetki ve ayrıcalık tanımıştı ki, Kutsal Yerler anlaşmazlığı patlak verdiğinde, kimin ne kadar ve ne nitelikte yetki ve ayrıcalığa sahip bulunduğunu hemen tespit etmek mümkün değildi.¹⁶⁷

¹⁶² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 261

¹⁶³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 262

¹⁶⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 230

¹⁶⁵ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 230

¹⁶⁶ Karal, E. Z; a.g.e; s. 223

¹⁶⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 231

İşte durum bu şekilde iken, Kutsal Yerler sorunundan çıkan küçük bir anlaşmazlık, giderek büyüdü ve Kırım Savaşı gibi bir Avrupa savaşına dönüştü.¹⁶⁸

Fransa'nın Kutsal Yerler'le ilgili bir takım taleplerini değerlendirmek, Katolik ve Ortodoks hak ve çıkarlarını tespit etmek üzere 1851 yılında teşkil edilen komisyonun, inceleme sonuçlarının Katolikler lehine olacağını anlayan Rusya, hemen müdahale ederek, 1851 Ekiminde Babiali'ye verdiği notada, Kudüs'te statükonun korunmasını istemiştir. Zira mevcut durum Ortodokslar'ın lehine idi. Buna Fransa itiraz etti. Fransa yine bastırınca, Osmanlı Devleti 9 Şubat 1852'de yayınladığı bir fermanla, komisyonun vardığı sonuçları resmen ilan ve kabul etti. Rusya'ya verilen cevapta da, statükonun bozulmadığı bildiriliyordu. Lakin bu sefer de Rusya, statükonun bozulmayıp, aynen korunduğuna dair bir ferman istiyordu.¹⁶⁹

Kutsal Yerler meselesi, Fransa ve Rusya arasında bir nüfuz ve şeref meselesi oldu. Ortada sıkıntıya düşen ve bu meselelerden menfaati olmayan Osmanlı Devleti idi. Esasında Rusya bu meseleyi, Osmanlı Devleti'ni parçalamak için bir vasıta olarak kullanıyordu. Nitekim I. Nikola meselenin yatışmaya yüz tuttuğu bir sırada inisiyatifi elinde tutmak için bu defa başka bir girişimde bulundu ve Prens Mençikof'u İstanbul'a göndererek bazı isteklerde bulundu.¹⁷⁰

Kutsal Yerler meselesi, kısa bir zamanda bir Fransa-Rusya mücadelesi haline geldi. Fransa Katolikler'i, Rusya ise Ortodokslar'ı savunuyordu. Katolikler'in arkasında Luis Napolyon, Ortodokslar'n arkasında ise, koyu bir dindar ve Ortodoks olan Çar I. Nikola vardı. Yani sorun, adeta bir Luis Napolyon- Nikola mücadelesine döküldü ve yeniden bir Doğu Bunalımı veya Doğu Sorunu ortaya çıktı.¹⁷¹

Kutsal Yerler sorununun bir doğu bunalımına dönüşmesi, Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini yeniden hareketlendirmeye sevk etti.¹⁷²

Kutsal Yerler meselesi, taraf devletleri Kırım Savaşı'na götüren önemli zahiri sebeplerden birisi olmuştur. Zira, Mülteciler meselesinde taleplerini Osmanlı'ya kabul ettiremeyince devletlerarası arenada onuru ciddi biçimde zedelenen Rusya bu durumdan çok etkilenip

¹⁶⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 231

¹⁶⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 232

¹⁷⁰ Gencer, A.İ; a.g.e; s. 461

¹⁷¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 232

¹⁷² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 232

Osmanlı ülkelerinde kaybettiği nüfuzunu yeniden kazanmak için fırsat gözetirken, Fransızlar'ın Kudüs'teki Kamame Kilisesi üzerinde elde ettikleri hakkı mesele yaparak, ona göre kendisi de bir şey almak emeliyle ve Kaynarca Antlaşması'ndan beri elinde bulunan anlaşma hükümleri bahanesine dayanarak, Rum kilisesini korumak aldatmacası ile, Ortodoks mezhebinde bulunan Osmanlı Devleti tebaasını himaye davasına kalkıştı. Bu iddia konusu hususu Prens Mençikof elçiliğiyle Babıali'ye şiddetli bir biçimde bildirdikten bir müddet sonra Eflak ve Boğdan'a asker sevk ederek antlaşmayı bozdu.¹⁷³

Rusya'nın bu tavrı üzerine İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ni kimsesiz ve düşkün bir durumda Rus pençesine bırakmayacaklarını anlattılar. III. Napolyon doğrudan doğruya Çar'ın kendisine yazdığı bir mektupta (29 Ocak 1854) işler bu dereceye kadar geldikten sonra ya dostça ve iyi niyetle uyuşulmak veya ipi koparmak zorunluluğu olduğunu söylemişti. Nikola, birinci kısma yanaşmayıp gelecekteki olayların sorumluluğunu sebep olanlara yüklemişti. Kutsal Yerler'i yıkanlara karşı açtığı kutsal savaştan dönerse mutaassıp milletinin yüzüne nasıl bakabilecekti. Fransa ve İngiltere'nin düşmanca davranışı günden güne açığa çıkıyor ve Rusya ile ilişkileri gerginleşiyordu. Yapılan diplomatik haberleşmelerde Clarendon'un diplomatik dili çok sertti. Taraflar karşılıklı olarak elçilerini geri çektiler ve ilişkileri kestiler.¹⁷⁴

Kutsal Yerler sorununda Fransa'nın Rusya'ya dayatması ve kararlı hareketi karşısında, Osmanlı Devleti Fransa tarafına eğilim göstermeye başlamıştı. Çünkü, Rusya karşısında bir dayanak arıyordu.

Kırım Harbi'nin sebeplerinden bir tanesi de Kudüs'teki Kutsal Yerler (Makamat-ı Mübareke) meselesiydi. Hıristiyanlık için kutsal sayılan yerlerin muhafaza ve bakımı öteden beri Hıristiyan mezhepleri arasında özellikle de Katolikler ile Ortodokslar arasında bir çekişme ve rekabet konusu olmuştu. Bir yandan bazı devletlerin bu çekişmedeki taraflardan birine sahip çıkmaları ve bunu bir prestij meselesi haline getirmeleri, diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin yarı bağımlı durumu, işin daha da hassasiyet kazanmasına yol açıyordu. Uzunca bir süredir Fransızlar Katolikler'e Ruslar da Ortodokslar'a arka çıkmaktaydılarsa da, Fransız İhtilali dolayısıyla Fransızlar işin peşini bırakmışlardı. 1848 ihtilalinden sonra, Napolyon'un Katolik köylü oylarıyla önce cumhurbaşkanı sonra da imparator olması üzerine, Fransa hükümeti bu davayı yeniden benimsedi. Öte yandan Rusya mülteciler meselesinin kendisinde yarattığı

¹⁷³ Mahmut Celaleddin Paşa; Çev. Miroğlu, İ; *Mirat-ı Hakikat*, s. 33

¹⁷⁴ Abdurrahman Şeref Efendi; a.g.e; s. 124

ezikliği Kutsal Yerlerde kazanacağı bir zaferle gidermeyi umuyordu. Fakat Rusya'nın asıl emeli, Osmanlı Devleti'ni 1833'teki Hünkar İskelesi dönemindeki gibi uydulaştırmak, Balkanlar'daki Ortodoks Slav unsurları da Osmanlı yönetiminden koparmaktı. Bu sırada Fransa, Prusya ve Avusturya'nın 1848 ihtilalinin sarsıntısıyla zayıf duruma düştükleri Ruslar tarafından düşünülüyordu. Bu durumda Çar Nikola, İngiltere ile uyuştuğu takdirde amacına ulaşabileceğini umuyordu. Nikola 1844'de İngiltere'ye yapmış olduğu ziyaretle böyle bir yakınlaşmaya zemin hazırladığı görüşündeydi. 9 Ocak 1853'de İngiliz elçiyle yaptığı görüşmede daha sonra ünlü olacak o deyimini ilk defa kullanarak, Osmanlı Devleti'nin "hasta adam" olduğunu ve mirasının paylaşılması için tedbir almanın yararlı olacağını söyledi. Ruslara göre Memleketeyn, Sırbistan ve Bulgaristan Osmanlı'dan koparak Rus himayesine girmeliydi. Buna karşılık İngiltere'ye Mısır ve Girit ikram ediliyordu. Herhalde küçülmüş Osmanlı Devleti'nin resmi değilse bile fiili olarak Rus himayesi altına gireceğini umuyordu. İngilizler Rus tasavvurlarını olumlu karşılamadılarsa da bu durum, gözü kararmış Çar Nikola'yı fikrinden alıkoyamadı. İstanbul'a Rus kumandanlarından Bahriye Nazırı Prens Mençikof'u olağanüstü elçi olarak gönderdi.

Büyük bir nümayişle 28 Şubat 1852'de İstanbul'a gelen Rus Prens, o sırada Fransız ve İngiliz büyükelçileri de memleketlerinde bulunduğundan meydanı boş bulmuştu. Sadrazam Mehmet Ali'yi gündelik kıyafetle ziyaret ederken, Hariciye Nazırı Fuat Efendiyi de hiç ziyaret etmeyerek hafife aldı. Bu yüzden Hariciye Nazırı istifa etmek zorunda kaldı. Fakat İngiliz elçisi Stradford de Redcliffe İstanbul'a dönünce duruma el koydu. Sadrazam azledildi ve Hariciye'ye de M. Reşit Paşa getirildi. Arada Mençikof Fransız elçi ile Kutsal Yerler konusunda uzlaşmakla birlikte, Osmanlı Ortodoks unsurlarının Rus himayesine girmesi yolundaki Rus talebi devam ediyordu. Mustafa Reşit bunu kesin olarak reddetti. Mençikof büyük nümayişle İstanbul'u terk etti. Rusya, talebi kabul edilinceye değin Memleketeyn'i işgal edeceğini açıkladı. İki hafta sonra ise İngiliz ve Fransız donanması Çanakkale Boğazı dışına demirlediler. Buna rağmen Ruslar gerilimi tırmandırmayı sürdürerek Memleketeyn'i işgale başladılar. İngiliz elçi Stratford'un etkisiyle Babıali azınlık hak ve ayrıcalıklarını doğrulayan bir açıklama yaptı. Viyana'da toplanan Rusya dışındaki dört büyük devlet konuyla ilgili Viyana Notası denen bir uzlaşma formülü ortaya koydular. Rusya notayı kabul ettiyse de Stratford'un resmi görüşlerine taban tabana zıt olan kişisel telkinlerinden cesaret alan Babıali, notada Osmanlı bağımsızlığını gözden geçiren bir düzenleme istedi. Nikola bu değişiklik taleplerini kabul etmedi ve savaş ortamına yeniden girildi.

Memleketeyn'in devam eden işgaline karşı medrese öğrencilerinin dile getirdiği tepkiler karşısında Babıali, 160 kişilik bir meclis topladı. Meclis, işgal son bulmazsa savaşmak kararı aldı. Ruslar ultiyatomu reddedince savaş başladı. Fransa ve İngiltere kamuoyları özellikle donanmaları İstanbul'dayken 30 Kasım 1853 günü Sinop Limanı baskınının gerçekleştirilmesini kendilerine hakaret olarak algıladılar. Fakat asıl mesele, şüphesiz, emperyalistler arası rekabetti.¹⁷⁵ Sonuç olarak İngiltere ve Fransa da 28 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ettiler. Bu savaş ilanından daha önce ise 12 Mart'ta her iki devlet Osmanlı Devleti ile bir ittifak anlaşması yapmışlardı. Ruslar'ın, Avusturya ile anlaşarak savaş süresince Memleketeyn'in işgalini bu devlete bırakması üzerine müttefikler savaş alanı olarak Kırım'ı seçtiler ve 14 Eylül'de buraya çıkarma yaptılar. Bu arada Rusya ile birlikte hareket etmeye kalkışan Yunanistan da müttefiklerce tedip edildi. Pire ve Atina birkaç yıl Fransa işgalinde kaldı.

Kırım Harbi Sivastopol kuşatmasında odaklaşan kanlı bir mücadele oldu. Müttefikler 11 aylık bir kuşatma sonunda 9 Eylül 1855'de şehri işgale başlayabildiler. Savaş belki devam edebilirdi. Fakat Avusturya'nın ultiyatomu Rusya'yı barışa zorladı. 1 Şubat 1856'da Viyana'da kabul edilen barış ön şartları Paris Antlaşması'na esas teşkil etti. 3 Şubat 1855'te Babıali ile İngiltere arasında yapılan bir sözleşmeyle "İngiliz kanını korumak için" 20 bin Türk piyade askeri Kırım'da savaşmak üzere İngilizlere ödünç olarak verilmiştir.¹⁷⁶

18- Çar - Seymour Görüşmeleri

Rus ordularının Macar ve Leh asilerin üzerine insafsızca yürümleri, Eflak ve Boğdan'a girmeleri, Rusya'nın Macar mültecileri Osmanlı Devleti'nden geri istemesi, buna karşılık İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin mülteciler hakkındaki cesaretli hareketini tasvip etmesi ve donanmasını Çanakkale önlerine göndermesi, Sen Petersburg ile Londra'nın arasını açtı. İngiltere'de kamuoyu Ruslar aleyhine dönmeye başladı ve Rus genişlemesinin İngiltere'nin hayatı çıkarları için tehlike teşkil etmekte olduğu yolunda açıklamalar yapıldı.

Osmanlı-Fransız münasebetleri ve Luis Napolyon'un takındığı sert tutum, İngiltere'nin hoşuna gitmemişti. 1852 Aralık ayı başında İngiltere'de Lord Aberdeen işbaşına gelmişti ve Dışişleri Bakanlığı'na da koyu anti-Rus olan Palmerston'un yerine Russell getirilmişti. İngiltere'deki bu hükümet değişikliği üzerine, Çar Nikola yeniden ümitlenerek, Osmanlı

¹⁷⁵ Akşin, S; *Türkiye Tarihi-3 Osmanlı Tarihi*, s. 131

¹⁷⁶ Akşin, S; a.g.e; s. 132

İmparatorluğu konusunda İngiltere ile anlaşmak üzere tekrar teşebbüse geçmeye karar verdi. Başbakan Nesselrode, Çar'ı bu teşebbüsünden vazgeçirmeye çalıştıysa da, son derece otoriter olan ve kendisinde büyük müzakerecilik yeteneği gören Çar, Nesselrode'u dinlemedi.¹⁷⁷

Çar Nikola, 9 Ocak 1853'te Sen Petersbug'un kış sarayında verilen bir baloda, İngiliz elçisi Sir George Hamilton Seymour'a yaklaşarak şunları söyledi: "İngiltere için beslediğim duyguları bilirsiniz. Bence iki hükümetin, yani İngiltere hükümeti ile hükümetimin anlaşması esastır. Böyle bir anlaşmayı gerektiren şartlar, hiçbir vakit bugünkü kadar önemli değildi. Biz anlaştıktan sonra, Batı Avrupa devletleri umurumda bile değil. Bence hiçbir değeri yok. Türkiye'ye gelince, bu bambaşka bir problemdir. Bu memleket buhranlı bir durumdadır. Başımıza pek çok işler çıkarabilir." İngiliz elçisi, Çar'dan Türkiye hakkındaki düşüncelerini açıklamasını rica edince Nikola I. şöyle devam etti: "Kollarımız arasında hasta bir adam var. Çok hasta. Size açıkça söylemeliyim ki, gereken bütün tedbirleri almadan önce, onu günün birinde kaybetmemiz büyük felaket olacaktır. Türkiye ansızın ölebilir. Bu takdirde üzerimizde kalacaktır. Ölülere diriltemeyiz. Türkiye ölünce bir daha dirilmemek üzere ölecektir. İşte bunun içindir ki size soruyorum: Böyle bir olay ile kargaşalık, anarşi ve hatta bir Avrupa savaşı karşısında kalmaktansa, önceden tedbir almak daha akıllıca bir hareket olmaz mı?"¹⁷⁸

İngiliz elçisi Sir Hamilton Seymour'un Çar'a verdiği cevap ise şöyleydi:

"Niçin daima Türkiye'nin öleceğini hesaba katarak bu felaketten önce veya sonra tedbirler almayı düşünmeli? Niçin hastayı tedavi etmeyi düşünmemeli?"¹⁷⁹

"Majesteleri lütfen beni mazur görsünler. Şunu söylemek zorundayım ki, kuvvetli ve alicenap adama, zayıf ve hasta adamı korumak düşer." Seymour aynı zamanda, hasta adamın iyi olmak için, onu ameliyat edecek bir operatöre değil, onu tedavi edecek bir doktora ihtiyacı olduğunu söylemiştir.¹⁸⁰

14 Ocak 1853'te İngiliz elçi Seymour'u özel olarak yanına davet eden Çar konuyu tekrar açarak, şimdi sizinle bir dost ve bir centilmen gibi konuşmak istiyorum diyerek, İngiltere'nin

¹⁷⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 233

¹⁷⁸ Karal, E. Z; a.g.e; s. 221-222

¹⁷⁹ Karal, E. Z; a.g.e; s. 222

¹⁸⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 233

İstanbul'a yerleşme gibi bir niyeti varsa, buna müsaade etmeyeceğini, kendisinin de İstanbul'da gözü olmadığını, fakat önleyici tedbir alınmazsa, burasını geçici olarak işgal etmesinin zorunlu olacağını bildirdi.¹⁸¹

Çar Nikola, Şubat ayındaki konuşmasında da Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki teklifini açıkladı: Eflak ve Boğdan ile Bulgaristan ve Sırbistan Rusya'nın himayesi altına verilecek, İngiltere de Mısır ile Girit'i alacaktı. Çar bu konuda şöyle diyordu: "Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra mirası bölüşüldüğü zaman, İngiltere Mısır'ı işgal ederse, tarafımdan hiçbir itiraz vuku bulmayacaktır. Kandiye (Girit) hakkında da aynı şeyi söyleyebilirim. Bu da size daha çok yakışır ve niçin orası İngiliz ülkesi olmasın."¹⁸²

Nikola'nın teklifine göre, İstanbul da bağımsız şehir olacaktı. İngiltere, Çar Nikola'nın teklifini manasız bularak reddetti. Eğer Çar İngiltere'yi ikna edebilmiş olsaydı, hasta adamın ölümünü büyük bir tantana ile ilan edecekti. Bu olmadığı gibi, şimdi İngiltere kendisini, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya katılması gibi bir durumla karşı karşıya buldu.¹⁸³

Çar, bütün girişimlerine rağmen İngiltere'yi kendi tarafına çekemeyince, Osmanlı Devleti üzerinde tek başına harekete geçmeye karar verdi.

19- Mençikof'un İstanbul Seyahati ve Savaşa Giden Yol

Osmanlı Devleti'nin Kutsal Yerler sorununda Fransa'yı haklı gören komisyonun kararlarını kabul ederek 8 Şubat 1852 fermanını yayınlaması, Kutsal Yerler mücadelesinin Fransa'nın zaferiyle sonuçlanması demektir. Bu durum Çar Nikola'yı çok derinden yaralamıştı. Bu sebeple harekete geçmeden önce İngiltere'yi yanına almak istedi. İngiltere ile anlaşma teşebbüslerinde başarıya ulaşamayınca tek başına harekete geçme kararı verdi. Ayrıca 1852 Aralık ayında Güney Rusya'da iki kolorduluk bir kuvvetin hazırlanmasını emrettiği gibi, Karadeniz donanmasına da eksikliklerinin tamamlanması emrini verdi.

Bunun için de öncelikle, Prens Mençikof başkanlığında özel bir elçilik heyetini İstanbul'a gönderdi. Heyet, 1853'te bir savaş gemisi ile İstanbul'a geldi. Mençikof'un Prenslik ünvanının yanında, Amiral, Bahriye Bakanı, Finlandiya Valisi, Baltık Donanması Komutanı

¹⁸¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 234

¹⁸² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 234

¹⁸³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 234

gibi ünvanları vardı ve maiyeti de ünvanı kadar kalabalıktı. Büyük şaşaa ile İstanbul'a gelen heyeti, binlerce Ortodoks Tophane rıhtımında büyük törenler ve gösterilerle karşıladı. Hemen işe başlayan Mençikof, Ortodoks tebaanın ihtiyaçlarını tespit etmek üzere adamlarını imparatorluğun her tarafına gönderdi.¹⁸⁴

Prens Mençikof İstanbul'a gelirken, Rusya'nın Karadeniz filosunu teftiş etmiş ve Besarabya'ya geçerek orada bulunan Rus ordularının durumunu gözden geçirmiştir. Bu teftişlerin gayesi hem Karadeniz filosunun hem de Besarabya'daki kara ordularının harp durumlarını gözden geçirmek ve bu askeri kuvvetlerin kumandanlarına Çar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği savaş hakkında görüşlerini dile getirmektir. Mençikof bu teftişlerden sonra 1 Mart 1853'te İstanbul'a geldi.¹⁸⁵

Daha onbir gün önce İstanbul'da Leiningen'in istekleri, Klek ve Suttorina toprak şeridinin Karadağ'a bırakılması ve Draç'ın serbest bir liman haline getirilmesi şartları müstesna olmak üzere, kabul olunmuştu. Leiningen, bu istekleri öne sürerken beş günlük bir mühlet vermiş ve reddolunduğu takdirde Ban Jelaç'ın komutasında Avusturya ordularını Bosna'ya sokmakla Babıali'yi tehdit etmişti. Fakat Osmanlılar, Karadağlılar'la barış yaptılar ve gayrı memnun Bosnalılar'a imtiyazlar ve Avusturya tebaasına tazminat verdiler. Böylece, kendilerinin korku ile bekledikleri gibi, Çar araya girmeden meseleyi kapatmaya muvaffak oldular. Şimdi Mençikof, fütursuz hareket etmek ve Babıali'den büyük fedakarlıklar istemek zorunda idi. II. Katerina zamanından beri Rus himayesinde bulunan Karadağlılar'ın, bu defa Avusturya'nın hiç alışılmadık derecede enerjik bir müdahalesi ile kurtulmuş bulunmaları, Rus olağanüstü elçisini bu şekilde hareket etmeye daha ziyade teşvik ve tahrik ediyordu.¹⁸⁶

Babıali'ye ilk resmi ziyaretini 16 Mart'ta yapan Mençikof diplomatik kuralları hiçe sayarak, Sadrazamdan sonra Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı ziyaret etmesi gerekirken, ziyaret etmeyeceğini bildirdi. Sebebi ise Kutsal Yerler meselesinde Fuat Paşa'nın Fransa'yı tutmuş olması idi. Ne var ki, Fuat Paşa'nın ziyaret edilmemesi hükümete bir hakaretti. Bu sebeple Fuat Paşa istifa etti ve Hariciye Nazırlığı'na Rifat Paşa getirildi. Eski devirde olsa, Rus elçisi

¹⁸⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 235

¹⁸⁵ Gencer, A.İ; a.g.e; s. 467

¹⁸⁶ Hammer, J; *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 9*, s. 454-455

hemen Yedikule'ye hapsedilir ve Osmanlı Devleti de Rus hakaretlerini savaş ilanı ile temizlerdi. Hükümet zayıflığını bildiği için bu hakaretlere boyun eğmek zorunda kaldı.¹⁸⁷

Rus olağanüstü elçisi 8 Mart'ta Padişah tarafından kabul edildi ve ancak 19 Mart'ta isteklerini açığa vurdu: Babıali'nin aldığı son tedbirler dolayısıyla dini ve şahsi duyguları derin bir surette yaralanmış olan Çar, bir yıl önce bizzat Osmanlı Hükümdarı tarafından verilen sözlerin yerine getirilmesini ve gelecek için garanti verilmesini istiyordu. Lakin çok geçmeden bu esrarlı sis biraz daha silindi ve Osmanlı, Akkerman Anlaşması'na bezer yeni bir senet tasarısı karşısında kaldılar. Buna göre Ortodoks mezhebine mensup olan Rum ve Ruslar'a, o zamana kadarki durum bir tarafa bırakılarak, rakiplerine bilahare verilecek olan imtiyazlar da sağlanmış olacaktı. Ruslar, dindaşlarının doğal ve tanınmış savunucusu sıfatıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında ortaya çıkmak ve Kudüs'te kendi milletinden ziyaretçiler için bir kilise ile bir imaret inşa etmek hakkına sahip olacaklardı. Bunlardan başka Mençikof, Rum Patriği'nin ömür boyu şartı ile atanmasını ve bu sayede Çar tarafından korunmakta olan bir dinin bundan böyle artık keyfe göre azillerle aşağılanmamasını talep etti.¹⁸⁸

Babıali ise, meseleyi sakın davranmak suretiyle halletmek istiyor ve asla acelecilik göstermiyordu. Hele Mençikof'un yeni gizli şartlardan ve hususiyile Rusya'yı Ortodoks Kilisesinin hamisi olarak tanımak zaruretinden – buna karşılık olmak üzere Ruslar, 400 000 kişilik bir ordu ile Osmanlı Devleti'ni Batı devletlerine karşı müdafaa edeceklerdi-bahsetmesi, Babıali'yi büsbütün yavaş davranmaya sevk ediyordu.¹⁸⁹

19 Nisan'da Mençikof Babıali'ye bir nota verdi. Bu notada hiç alışılmadık tarzda hakaret edici sözler kullanıyor ve gerek eski Dışişleri Bakanı, gerekse Padişah'ın kendisi küçük düşürülüyordu. Aynı notada söylendiğine göre Padişah, Fuat Paşa'nın hareket tarzı yüzünden “yüksek dostluk vazifelerine” olduğu kadar “bir hükümdarın şerefine” de yakışmayacak bir duruma girmiş bulunuyordu. Mençikof gene bir takım garantiler verilmesini istiyordu. Hem de bu garantiler “resmi taahhüt” mahiyetinde olacak ve “Osmanlı'nın ve Rusya'nın tebaalarından büyük bir çoğunluğun inandığı ve nihayet Rus İmparatoru'nun mensup bulunduğu dine” ilişilmeyeceğini teminat altına alacaktı. Babıali'nin üzerine alacağı mükellefiyetler, bir antlaşma değerinde olacak, bir belgede tespit edilecekti. Fakat Rus

¹⁸⁷ Karal, E. Z; a.g.e; s. 228

¹⁸⁸ Hammer, J; a.g.e; c. 9, s. 456

¹⁸⁹ Hammer, J; a.g.e; c. 9, s. 456

olağanüstü elçisi, şimdilik yalnız Mübarek Yerler meselesi ile meşgul oluyor; Mesih'in yakalandığı Gethsemane tepesinde Ortodokslar'a geri dönme hakkı verilmesini, kutsal mezar kubbesinin Osmanlı hükümeti tarafından yeniden inşa edilmesini ve buna “başka mezheplerin temsilcileri karıştırılmaksızın yalnız Rum Patriği'nin iştirak ettirilmesini”, teknik şartlar müsaade ettiği takdirde kiliseye yaslanmış olan haremın yıkılmasını istiyordu. Ferman ve hattı şeriften başka Babıali, Doğu Kilisesi'nin “Rum-Rus-Katolik mezhebinin imtiyazları muhafaza edileceğine” dair bir de senet imzalayacak ve bu Kudüs'te öteki mezheplerin iştiraki veya gayrı iştiraki ile olacaktı. Fakat Rus elçisi, Padişah'ın öteki devletlerle münasebetleri bakımından önemli olacak mahiyette “siyasi tavizler” asla istemediğini beyan ediyordu.¹⁹⁰

Mençikof'un istekleri karşısında Hükümet İngiliz ve Fransız elçilerine danıştı. Fransa ve İngiltere Mençikof'un ziyaretinden ve tavırlarından son derece rahatsız olmuştu. Fransa hemen Çanakkale önlerine donanma göndermeye bile kalkıştı ancak sorunun büyümesini istemeyen İngiltere'nin tavrı karşısında geri adım attı. Sorunun büyümesini istemeyen İngiltere, İstanbul Elçisi Lord Stradford Redcliffe aracılığıyla Osmanlı hükümetine Rus isteklerinin kabulü yönünde telkinde bulundu. Bunun üzerine 4 Mayıs'ta çıkarılan bir fermanla Ortodokslar'ın Kutsal Yerler üzerindeki hak ve yetkileri teyit edilirken, bir başka fermanla da, Ortodokslar'ın ve Katolikler'in yetkilerinin belirtilmesi ile bir çözüme gidildi.

Bu fermanla Rusya'nın istekleri yerine getirilmiş olduğuna göre kriz çözülmüş sayılırdı. Artık Mençikof'un çekip gitmesi gerekirken, Petersburg'dan ayrılmadan önce Çar'ın kendisine verdiği bir talimatı yerine getirerek, Osmanlı ile Rusya arasında bir savunma ittifakının yapılmasını istedi. Mençikof 5 Mayıs 1853'te Babıali'ye verdiği 5 gün süreli bir ultimatomla şu istekleri ileri sürdü: Osmanlı Devleti Rusya ile bir savunma anlaşması imza edecek, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan ve sayıları 12 milyon kadar olan Ortodoks tebaanın meşru koruyuculuğu Rus Çarı'na bırakılacaktır.¹⁹¹ I. Nikola'nın başlıca arzusu Osmanlı devleti ile Rusya arasında bir ittifak yapılması ve özellikle Osmanlı himayesinde yaşayan 10 milyon Ortodoks'un Çar'ın himayesine geçmesi idi. Bunlar bir bakıma Rus himayesinde sayılıyorlar ise de Osmanlı Devleti tebaası idiler. Devletin 10 Milyon tebaasından vazgeçmesi ve bunların Rus himayesine verilmesi esasında çok önemli bir dava idi.¹⁹²

¹⁹⁰ Hammer, J; a.g.e; c. 9, s. 457- 458

¹⁹¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 236

¹⁹² Gencer, A.İ; a.g.e; s. 465

Osmanlı Devleti’ni Rusya’nın himayesi altına sokacak nitelikte olan, devletin egemenlik ve bağımsızlığı ile bağdaşmayan bu istekler; İngiltere’yi Kutsal Yerler meselesinde izlediği yumuşak ve uzlaştırıcı politikadan ayırdı. Zira artık açıkça görülmekteydi ki, Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama tasarılarını İngiltere’ye kabul ettiremeyen Rusya, bu tasarılarını gerçekleştirmek için şimdi tek başına harekete geçiyor ve bir bütün olarak Osmanlı İmparatorluğu’nu yutmak istiyordu. Buna da İngiltere hoşgörü gösteremezdi.¹⁹³

Bu sebeple İngiliz Elçisi Stratford de Redcliffe, Babıali’ye bu isteklerin reddini tavsiye etti. Zaten Osmanlı Devleti’nin de bu istekleri kabul etmesine imkan yoktu. Osmanlı Devleti bağımsız yaşayacaksa bu istekleri reddetmek zorundaydı. Türkiye’nin bağımsızlığı İngiliz politikasının temel ilkesi olarak kaldıkça, Lord Stratford da böyle bir tavsiye de bulunmak zorundaydı.¹⁹⁴ 9 Mayıs’ta Padişah, Stratford’u hususi olarak kabul etmiş ve icabında İngiliz donanmasının yardım edeceği vaadini almıştı. Babıali’nin cevabı Rus isteklerini nazikçe reddediyordu. Padişah “hükümler haklarını” muhafaza etmek kararında idi. Türkiye’deki Ortodokslar, Padişahın, üstelik kendi tarafından mevzuat gereğince ve büyük bir ihtimamla korunan tebaası idiler. Bunlar hakkında bir anlaşma akdetmek, kendi kendini küçültmek demektir ve buna bu hiçbir hükümet razı olamazdı. Dürüst bir dost sıfatıyla Rus İmparatoru bunu takdir etmeliydi.¹⁹⁵ Oral Sander ise konuyla ilgili olarak şu tespitte bulunur: “İngiliz Büyükelçisinin Rus ultimatınınun reddedilmesi için bireysel çaba gösterdiği doğrudur. Ancak görüldüğü gibi, İngiliz hükümetinin bu yönde çabası yoktur. Dolayısıyla ret kararının doğrudan doğruya Osmanlı hükümetinden kaynaklandığı akla yakın görünüyor.”¹⁹⁶

Bu talepleri değerlendirmek üzere 17 Mayıs’ta 46 kişilik bir meclis kuran Osmanlı hükümeti Mençikof’un isteklerini inceledikten sonra, 3 oya karşı 43 oyla Rus teklifinin reddine karar verdi. Mençikof’a verilen cevapta, Rus isteklerinin kabulünün, hem Osmanlı Devleti’nin bağımsızlığını ihlal edeceği, hem de milletlerarası hukuk kurallarına aykırı düşeceği bildirilmekteydi.¹⁹⁷

¹⁹³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 236

¹⁹⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 236

¹⁹⁵ Hammer, J; a.g.e; c. 9, s. 459-460

¹⁹⁶ Sander, O; *Ankanın Yükselişi ve Düşüşü*, s. 144

¹⁹⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 237

Osmanlı hükümetinin aldığı bu kesin tutum karşısında, Prens Mençikof İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldı ve 21 Mayıs'ta İstanbul'u terk etti. Fakat dönerken de bir tehdit savurmaktan geri kalmadı: "Sivil elbise ile gelmiştim, az sonra askeri elbise ile geri geleceğim."¹⁹⁸

Mençikof'un istekleri o güne kadar soğukkanlı kalmaya çalışan İngiltere'nin durumunu sertleştirdiği gibi, Rusya'ya karşı itidalle hareket edilmesini isteyen Fransa'yı da İngiltere'nin yanına kaydırıldı.¹⁹⁹

Bununla beraber harp, henüz açılmış değildi. Ayın 31'inde Rus Şansölyesi, İngilizler'in bütün itirazlarına ve tereddütlerine rağmen Mençikof'un hareket tarzını tamamıyla tasvip etmekte olduğunu, altı aydan beri Besarabya'da yığılmış bulunan general Dannenberg komutasındaki Rus kıtalarının, somut garantiler elde edilmesine ve Padişahın yola getirilmesine kadar istenen manevi teminatı zorla elde etmek amacıyla, birkaç hafta içinde hududu geçeceklerini açıkladı. Eğer Türkiye bu tehlikeden sakınmak istiyorsa, elçinin İstanbul'da bıraktığı bir anlaşma mahiyetindeki "nota"yı, hiç değişiklik yapmaksızın imzalamalı ve Odesa'ya göndermeli idi. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanı, sakın bir lisanla Türkiye'nin bir taahhüde girmek istemediği, çünkü bunu yapmaya mecbur olmadığı cevabını verdi. Bununla beraber Padişah, Petersburg'a olağanüstü bir elçi göndererek daha başka bir esas üzerinden müzakerelere girişmeye hazırdı. Şimdi İstanbul'da yalnız Rus tercümanı kalmıştı. Nesselrode ise bir sirküler kaleme aldı ve bunu çıkardığı 30 Mayıs'tan itibaren sekiz günlük son bir mühlet daha verdi.²⁰⁰ Paris'te hazırlanan ve Londra da kabul olunan 1 Temmuz tarihli bir Türk notası tasarısı, iş işten geçtikten sonra geldi.²⁰¹

Çar Nikola Rus ultimatununun, Babıali tarafından kabul edilmemesi üzerine ne yapmak düşüncesinde olduğunu soranlara, "Padişahın tokadının acısını hala yüzümde duyuyorum" diyerek kuvvete başvurmak niyetinde olduğunu açıklamıştı. 22 Haziran 1853'te general Gorçakof komutasındaki Rus kuvvetleri Eflak ve Boğdan'a girdiler. Bu Osmanlı devleti ile Rusya arasında harp demektir. Fakat Çar Avrupa devletlerine gönderdiği bir beyannamede harp istemediğini, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmekten maksat, Rusya'ya antlaşmalarla sağlanmış olan haklara saygı sağlamak olduğunu açıkladı.²⁰²

¹⁹⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 237

¹⁹⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 237

²⁰⁰ Hammer, J; a.g.e; c. 9, s. 462-463

²⁰¹ Hammer, J; a.g.e; c. 9, s. 463

²⁰² Karal, E. Z; a.g.e; s. 232

Esasında bu sırada Rus kamuoyu da, Türkler ve Müslümanlar aleyhine Ortodoks propagandalarını geniş şekilde yürütüyor ve bu propagandalarda “Türkler Kutsal Yerleri Yahudiler’e sattılar, Ortodokslar’ın hakkını korumak dini bir borçtur” deniliyordu. 26 Haziran 1853’te “Rus Milletine” başlığı altında bir beyanname neşreden Çar Nikola, bu beyannamesinde Rusya’nın bir fütihat siyaseti takip etmediğini yalnız Rus yanlısı Ortodoks tebaanın hak ve hukukunun korunmasının zaruri olduğunu ve bundan dolayı da Rus ordularının Memleketeyn’e yürümelerini emrettiğini belirtiyordu.²⁰³

Bu beyannameye göre Çar, Ortodoksluğun hamisi sıfatıyla bazı tedbirlere başvurmak ve Memleketeyn Prenslükleri’ni rehin olarak elinde tutmak zorunda bulunuyordu. Fakat bunun için bir harp açmak veya herhangi bir şekilde yeni toprak kazançları sağlamak istemiyordu. Ancak Babıali mukavemete devam ettiği taktirde Çar, Rusya’nın haklarını müdafaa etmeye girişecekti. Prut boyundaki Rus kuvvetleri komutanı Prens Gorçakof, hemen nehri geçerek 3 Temmuz günü Boğdan ve Eflak ahalisine antlaşmalarla temin edilmiş olan durumlarını, yani kanunu ve barış içinde çalışmalarını korumak arzusunda olduğunu bildirdi. Memleketeyn Prensleri bundan böyle vergi vermemeli ve İstanbul ile münasebetlerini tamamıyla kesmeliydiler. Rus hükümetinin daha önce verdiği mükerrer teminata rağmen Mencikof’un istediklerini Padişahın tebaasından büyük çoğunluk üzerindeki haklarına tecavüz olarak sayan ve 1841 Antlaşmasına göre Osmanlı Devleti’nin resmen Avrupa büyük devletlerinin müşterek garantisi altında bulunduğunu hatırlatan İngiltere ile Fransa, donanmalarını Çanakkale’ye gönderdiler. Bunun üzerine Rus Şansölyesi Nesselrode, bu durumu bir “denizden işgal” sayarak, bunun Rus ordularının Boğdan’a girmelerini tamamıyla haklı kılan bir hareket olduğunu ileri sürdü. Hatta Nesselrode, Ruslar’ın almış oldukları tedbirlere Batı devletlerinin hareketlerinin sebep olduğunu ileri sürüyor ve böyle bir iddiaya herkesi inandırabileceğini zannediyordu.²⁰⁴

Rusya’nın Eflak ve Boğdan’ı işgal etmesi Osmanlı İmparatorluğu kadar olmasa da Avusturya ve Prusya’yı da ilgilendiriyordu. Çünkü bu iki devlet, Doğu Avrupa ve Balkanlar’ın dengesi ile öteden beri meşgul oluyordu. Avusturya bu sebeple Rus hareketini protesto etti ve sınırlarına asker yığmaya başladı. Prusya, Rusya ile dost olmasına rağmen, Avusturya gibi protestoda bulundu. Çünkü Rus istilasının genel bir Avrupa savaşı doğurmasından ve Fransa’nın Ren’e saldırmasından korkuyordu. İngiltere ve Fransa, Rusya’nın siyasetini tehlikeli ve çıkarlarına aykırı görmeye beraber, henüz harbe karar vermiş değildiler. Bu

²⁰³ Gencer, A.İ.; a.g.e; s. 466

²⁰⁴ Hammer, J; a.g.e; c. 9, s. 463-464

sebeple Avusturya'nın anlaşmazlığın Viyana'da toplanacak bir konferansla çözülmesi yolundaki teklifini kabul ettiler.²⁰⁵

Rusya'nın Eflak ve Boğdan beyliklerine askerini sokması, yani savaşa başlaması, Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Zira, Çar Osmanlı İmparatorluğu üzerinde toprak emeli bulunmadığı ve İngiltere'ye danışmadan bir şey yapmayacağı hususunda İngiltere'ye kaç defa teminat vermişti.²⁰⁶

Bu sebepten dolaydır ki, İngiltere Haziran başında Çanakkale'ye bir donanma göndermeye karar verdi ve 13 Haziran'da Çanakkale Boğazı'nın dışına Beşige koyuna İngiliz donanması demir attı. Ertesi gün de Fransız donanması aynı yere geldi. Rus Çarı böyle bir İngiliz-Fransız işbirliğine ihtimal vermemişti.²⁰⁷

İngiltere ve Fransa'nın donanmalarını Çanakkale Boğazı'na göndermeleri, Rusya'nın hiç hoşuna gitmedi. Zira bu iki devlet açıkça Rusya'ya cephe almış olmaktaydılar. Bundan dolayı Rusya da Avusturya ve Prusya'yı kendi yanına çekmek istedi. Yani Batı Bloğuna karşı Doğu Bloğunu yeniden canlandırmayı istedi.²⁰⁸ Lakin bu devletlerin her ikisi de gelişen bu kriz karşısında tarafsız kalmaya karar vermişlerdi. Aslında Avusturya'nın, Prusya gibi Osmanlı'daki gelişmelere hele de Rusya'nın Balkanlar'da genişlemesine kayıtsız kalması mümkün değildi. Ancak Batılılar yanında bir savaşa katılması halinde, Rusya ile sınırları olduğu için, kara muharebelerinin büyük yükü üzerinde kalacağından tarafsız kalmayı kendisi için daha uygun buldu.

20- Viyana Görüşmeleri ve Savaşı Önleme Çabaları

Çar I. Nikola Memleketeyn'i işgale başlamadan önce Avusturya'nın tarafsızlığını kazanmak veya Avusturya'yı müttefik yapmak için bir anlaşma yapmayı arzu etmiştir. Hatta Çar, yapacağı bu anlaşmaya karşılık Avusturya'nın, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ın önemli bir kısmını almasını kabul ediyordu. Fakat Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Rusya'dan

²⁰⁵ Karal, E. Z; a.g.e; s. 232

²⁰⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 237

²⁰⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 237

²⁰⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 237

çekindiğinden bu anlaşmayı kabul etmedi. Zaten Avusturya bu meselenin çözülmesi için Avrupa devletleri arasında yapılacak bir toplantıdan yana idi. Böylece Rusya ile tek başına bir anlaşma yapmayacaktı. Esasında Avusturya, Prusya ile birlikte, Rus nüfuzunun Balkanlar'da yerleşmesini kendi menfaatleri açısından doğru bulmuyordu. Neticede, sorunun büyümesinden ve Rusya'nın Tuna'yı aşmasından endişelenen Avusturya'nın da çabasıyla, sorunun 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nde olduğu gibi ortak çaba ile çözülmesi istikametinde ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını tehlikeye sokmadan, Ortodokslar'ın himayesi sorununu çözmek için Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Boul'un başkanlığında Prusya, İngiltere ve Fransa'nın Viyana sefirleri 1 Temmuz 1853'te Viyana'da toplantıya başladılar. Bu toplantıya Rusya da davet edildi, fakat katılmadı. Bu toplantıya Viyana Görüşmeleri adı verilir ve bu toplantıda alınan kararların bir nota ile Rusya'ya bildirilmesi kabul edilmiştir. Esasen hazırlanan nota, Çar Nikola'yı tatmin edici ve böylece Rusya'yı Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya yanaştırıcı nitelikte olacak, sonuç ise Rusya'ya bildirilecekti. Neticede Türkiye ile Rusya'nın arasını bulmak için, dört devlet temsilcileri arasında bir nota hazırlandı. 1 Ağustos 1853 tarihli notada özet olarak şu noktalara yer verilmişti: Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodokslar, daima Rusya'nın tavassutu ile himaye olunmuş ve Rusya ne zaman bu konu ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'ne müracaat ettiyse Osmanlı devleti Rusya'nın bu arzusunu yerine getirmiştir. Şimdi ise Rusya'nın bu konudaki arzusuna Osmanlı devleti itiraz etmektedir.²⁰⁹ Ortodoks tebaa hakkında Kaynarca ve Edirne antlaşmalarının almış olduğu taahhütlerin, sadece Rusya'ya karşı değil, bütün Avrupa devletlerine karşı alınmış taahhütler olduğunu Osmanlı devleti kabul edecekti.²¹⁰ Notada belirtilen hususlar, Osmanlı Devleti'ni suçlar mahiyetteydi. Rusya için bu nota hiç şüphesiz ümit verici ve hatta şerefini koruyucu idi.²¹¹

Çar, Prusya'nın ısrarı üzerine notayı kabul etti. Fakat Türkiye tarafından da herhangi bir değişiklik istenmeden, olduğu gibi kabul edilmesini şart koştu.²¹²

Çar Nikola bu kararın kabulünü kendi çıkarları için daha uygun görmekte idi. Çar bunu kabul etmekle, Osmanlı tebaası olan Ortodokslar'ın hamiliğini tekrar Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişti. Fakat Babıali için böyle bir notanın kabulü düşünülemezdi.²¹³

²⁰⁹ Gencer, A.İ.; a.g.e; s. 466

²¹⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 237

²¹¹ Gencer, A.İ.; a.g.e; s. 466

²¹² Karal, E. Z; a.g.e; s. 232

²¹³ Gencer, A.İ.; a.g.e; s. 466-467

Viyana Notası İstanbul'da incelendi ve notadan, Rusya'nın Osmanlı Ortodoksları üzerinde kesin bir yetkiye sahip olacağı anlamı çıkarıldığından metinde bir takım değişiklikler yapılmadıkça kabul edilmemesi kararına varıldı. Babıali'nin değişmesinde ısrar ettiği bölümlerden başlıcası şu idi:

“Rusya imparatorları, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum-Ortodoks kilisesinin imtiyaz ve masunluğunun korunması için ne zaman tavassutta bulunmuşlarsa, Padişahlar bu imtiyaz ve masunluğu yeni ve resmi vesikalarla yenilemekten asla çekinmemişlerdir.”²¹⁴

Rusya imparatorlarının, din bakımından bağlı buldukları bir kilisenin refah ve saadeti için tavassutta bulunmalarına hiçbir diyecek yoktu. Fakat yukarıda işaret edilen bölümde, Rum-Ortodoks imtiyaz ve masunluğunun Rus tavassutu ile korunduğu manası çıkmaktaydı. Halbuki Osmanlı imparatorları, daha İstanbul'u aldıklarında, kendi arzularıyla Rum-Ortodoks kilisesinin imtiyazlarını tanıdıkları vakit, Rusya'nın ortada henüz ismi bile yoktu. Din bakımından tam serbesti Türk siyaset anlayışının en gerçek değeriydi.²¹⁵

İngiliz elçi hükümetinden aldığı talimata uyarak, notanın kabul edilmesini istedi. Fakat özel düşüncesini de söylemeyi ihmal etmedi. Stratford de Redcliff'e göre nota reddedilmeliydi. Prusya elçisi de bu düşünceye ortak çıkmış bulunuyordu. Osmanlı hükümetinin kararına bu görüşler tesir etti. Babıali notayı, metinde değişiklik yapmak kaydıyla, kabul edebileceğini Viyana'ya bildirdi. Böyle bir cevabı Viyana Konferansı'ndaki temsilciler asla beklemiyorlardı.²¹⁶

Çar, daha önceden bildirmiş olduğu gibi, Babıali tarafından notada yapılması istenen değişiklikleri kabul etmedi. Avusturya ve Prusya'nın bu hususta Çar'ın nezdinde yaptıkları teşebbüsler de boşa gitti.²¹⁷

Osmanlı Devleti'nin çekincelerinde ne kadar haklı olduğu, Rus Başbakanı Nesselrode'un 7 Eylül 1853'te Viyana Notası'nın, Osmanlı Ortodoksları'nın korunmasını kesin olarak Rusya'ya verdiğini ilan eden demeci ile ortaya çıkarken, bu demeç Avusturya'nın çabaları ile

²¹⁴ Karal, E. Z; a.g.e; s. 233

²¹⁵ Karal, E. Z; a.g.e; s. 233

²¹⁶ Karal, E. Z; a.g.e; s. 233

²¹⁷ Karal, E. Z; a.g.e; s. 233

başlamış olan barış teşebbüslerini de sona erdiriyordu. Bu demeç ayrıca İngiltere ve Fransa'nın tutumlarının daha da sertleşmesine yol açtı.

Bu arada Osmanlı Devleti, Rusya'nın 31 Mayıs ultiimatından sonra Padişahın 6 Haziran 1853 tarihli fermanı ile, imparatorlukta bütün gayrimüslimler için kesin ve tam din ve ibadet hürriyetini ilan ettiyse de, bu ne Rusya ne de diğer devletler üzerinde etkili olamadı.²¹⁸

Krizin bu aşamasında durum daha netleşmeye başlamıştı. Rusya kendisine destek arıyordu. Rusya Yunanistan'a çok bel bağlamıştı Balkanlar'a ajanlar gönderip, Rusya'nın davasının Ortodoksluk davası olduğu propagandasını yayarken, Yunanistan da Epir ve Teselya'da ayaklanmalar çıkardı. Rusya Osmanlı Devleti'ni arkadan vurmak istiyordu, fakat yapamadı. Zira bir Fransız donanması Pire limanına gelip Yunanistan'ı abluka edince, Yunanistan daha ileri gidemedi ve Yunanistan'ın bu durumu Rusya için tam bir hayal kırıklığı oldu.²¹⁹

Fakat Rusya'nın esas amacı İngiltere-Fransa bloğuna karşı bir destek sağlamaktı. Bu da normal olarak Avusturya olabilirdi. Bu sebeple, Rus Çarı ile Avusturya İmparatoru, Eylül sonunda Olmütz'de buluştular. Çar Nikola, İmparator François-Joseph'e Türk İmparatorluğunun çatırdamakta olduğundan söz ederek, Osmanlı toprakları üzerinde bir takım anlaşmalar teklif ettiği gibi, 1 Ağustos 1853 notasının tekrar yürürlüğe konmasını isteyerek, Ortodokslar üzerinde Osmanlı Devleti'nin bütün yetkilerini kabul ettiğini bildirdiyse de, özellikle İngiltere Rusya'nın niyetleri hakkında şüpheleri devam ettiğinden bunlara razı olmadı. Avusturya ise, Rusya'nın Tuna'nın güneyine inmemesi hususunda garanti alamadı. Esasen, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a girmesi Avusturya için yeteri kadar endişe kaynağı olmuştu.²²⁰

Avusturya, Rusya'nın bu taleplerini hemen reddetmeyip işin içine Prusya'nın da sokulmasını talep etti. Prusya, Çar'ın Olmütz'e gitmeden önce Kral'ı ziyaret etmesine rağmen olaya hiç karışmadı.

²¹⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 239

²¹⁹ Karal, E. Z; a.g.e; s. 233

²²⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 239

4 Ekim'de Boğdan ve Eflak'a girmiş olan Rus kuvvetlerinin 15 gün içinde çekilmesi yönündeki Osmanlı talebi Rusya tarafından reddedilince, Osmanlı devleti Rusya'ya savaş ilan etti ve savaş fiilen 23 Ekim'de başladı.

Savaş başlamasına rağmen Avusturya daha da yayılmadan savaşı önleme gayretlerini sürdürürken, Amiral Nahimof komutasındaki Rus filosunun 30 Kasım 1853 günü, Batum'daki Türk kuvvetlerine yiyecek ve cephane götüren 12 parçalık Türk filosunu Sinop limanında yakıp, tarihe Sinop baskını diye geçen olayı gerçekleştirmesi ve 4000 sivili de öldürmesi ile barış ümitleri suya düşmüştü.

Bu menfur olay Rusya'da büyük sevince yol açarken Çar I. Nikola, benim cesur denizcilerim diyor ve Rus deniz kuvvetlerinde zafer geleneğinin unutulmadığını söylüyordu. Ruslar bu hadiseyi zafer şarkılarıyla kutlarken, olay İngiliz kamuoyunda Sinop katliamı olarak algılandı, büyük ve şiddetli tepkiler uyandırdı. İngiliz ve Fransız donanmasının İstanbul'da bulunduğu bir sırada, Rusya'nın İngiltere'nin denizlerdeki gücüne meydan okuması, İngiltere'nin ağırına gitmişti.²²¹

Olay Fransa'da da geniş yankı bulmuş ve bizzat İmparator III. Napolyon olayın takibini üzerine alarak, 19 Aralık'ta İngiltere'ye verdiği bir notada gayet kesin ifadeler kullanmış ve Rus donanmasının Karadeniz'den temizlenmesini ve Rus gemilerinin Karadeniz'de dolaşmalarına izin verilmemesini istemiştir.²²²

Fransa'nın bu kararlı tutumu karşısında, İngiltere tereddüdü bırakmış, İngiliz-Fransız donanması Karadeniz'e çıkmıştır. Bununla yetinmeyen İngiltere ve Fransa, 27 Şubat 1854'te Rusya'ya bir ultiatom vererek, Eflak ve Boğdan'dan bütün kuvvetlerini çekmesini, Ortodoks tebaası ile münasebetlerinde Osmanlı Padişahı'nın tüm yetkilerini kabul etmesini, yani Rusya'nın Ortodoks tebaanın koruyuculuğu iddiasından vazgeçmesini istediler. Rusya bu iki ülkenin ultiatomuna cevap verme gereği bile duymayınca, iki devlet 27 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ettiler.²²³

Bu iki devlet Rusya'ya verdikleri ultiatoma cevap beklerken 12 Mart 1854'te Osmanlı Devleti'yle bir ittifak anlaşması yaptılar. İstanbul'da ve Osmanlı Devleti adına Reşit Paşa

²²¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 240

²²² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 241

²²³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 241

tarafından imzalanan 4 maddelik bu ittifaka göre, İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya topraklarını Rusya'nın saldırısına karşı savunmak için, Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımı yapacaklardı. Buna karşılık Osmanlı Devleti de İngiltere ve Fransa'nın onayı olmadan, Rusya ile hiçbir müzakereye girişmeyecek ve hiçbir antlaşma imzalamayacaktı. Nihayet, savaş biter bitmez, İngiltere ve Fransa gerek kara kuvvetlerini, gerek donanmalarını Osmanlı topraklarından hemen çekeceklerdi.²²⁴

Bu ittifakın arkasından, 10 Nisan 1854'te İngiltere ve Fransa arasında bir ittifak imzalandı. Bu ittifakta Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmekle Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü ihlal etmiş olduğu belirtilerek, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında barışın sağlanması ve bu barışın sağlam ve devamlı temellere oturtulması ve aynı zamanda da, Avrupa barışının da istenmeyen komplikasyonlardan korunması amacı ile askeri alanda işbirliği yapacakları ifade edilmekteydi.²²⁵

21- Avusturya ve Prusya'nın Durumu

Savaşın çıkması ve İngiltere ile Fransa'nın da savaşa katılımı ile Avusturya ve Prusya'nın durumu önem kazanmıştı. Gerek Rusya, gerek İngiltere ve Fransa, bu iki devleti kendi yanlarına çekebilmek için çaba harcadılar.

Bu çerçevede Rusya, 1854 Ocak ayında Avusturya'ya bir kere daha başvurup, onu yanına çekme hususunda bir teşebbüste daha bulundu. Avusturya bu teklifi reddettiği gibi, ayrıca Rusya'dan, Tuna'yı aşmayacağına, savaştan sonra Eflak ve Boğdan'ı boşaltacağına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne saygı göstereceğine dair taahhütte bulunmasını istedi. Rusya bu istekleri geri çevirdi. Bu ise Avusturya'yı hiç memnun etmedi. Zira görülüyordu ki, Rusya Balkanlar'a sarkmak hususundaki emellerinden vazgeçmiyordu.²²⁶

Bunun içindir ki, Avusturya, İngiltere, Fransa ve Prusya'nın da katılımıyla, 9 Nisan 1854'de Viyana'da imzalanan bir protokol ile, "Türk imparatorluğunun toprak bütünlüğünün korunması, Rusya'nın Tuna beyliklerinden çekilmesi, Osmanlı Padişahı'nın Hıristiyan uyruklarına istediği ayrıcalığı tanıma yetkisinin kabulü ve Avrupa dengesinin korunması

²²⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 241

²²⁵ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 241

²²⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 242

amacıyla Osmanlı Devleti'nin siyasi münasebetlerine gereken garantilerin sağlanması" öngörüldü.²²⁷

İngiltere ve Fransa'ya göre, Rusya'yı yenmek için bu vücudun kenarlarından değil kalbinden darbe vurmak gerekliydi ve bu da Tuna idi. Tuna'dan vurabilmek için de Avusturya'nın savaşa katılması şarttı. O zaman Rusya'ya karşı çabuk ve kesin bir zafer kazanılabılırdi. Ama Avusturya Batılılar için kılıcını çekmeye yanaşmadı.²²⁸

Buna karşılık 20 Nisan 1854'te bir ittifak anlaşması yapan Prusya ile Avusturya, anlaşmanın giriş kısmında, Osmanlı Devleti ile ilgili olarak kabul edilen Viyana protokollerine olan bağlılıklarını vurgulamaktaydılar ki, bu protokollerden 9 Nisan tarihli olanı, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını ve Rusya'nın Eflak-Boğdan'dan çekilmesini öngörmekteydi.²²⁹

Savaş Tuna cephesinde devam ederken, Ruslar Ocak 1854'de genel bir saldırıya geçerek, Tuna'yı geçti ve Silistre'yi kuşattı. Bu sırada Gelibolu'ya çıkarılmış olan İngiliz ve Fransız askerleri Varna'ya geldiler. Durum bu şekilde iken, Avusturya 3 Haziran 1854'te Rusya'ya bir ultimatom vererek, sert bir dille Eflak ve Boğdan'ın boşaltılmasını istedi. Rusya iki şık karşısında kaldı: ya bu isteğe boyun eğmek veya Avusturya ile savaşı göze almak. İkinciye cesaret edemediğinden, Avusturya'nın isteğini kabul edip, Silistre kuşatmasını kaldırdı ve askerini Tuna'nın öte tarafına çektiği gibi, Eflak ve Boğdan'ı da boşaltmak zorunda kaldı.

Avusturya, Osmanlı Devleti'yle de 14 Haziran 1854'te bir anlaşma yapıp, Tuna'da seyrüseferi korumak bahanesi ile, Eflak ve Boğdan'ı askeri işgali altına aldı. Güya Eflak ve Boğdan'ı dışardan gelecek saldırılara karşı koruyacaktı.²³⁰

Avusturya bunun arkasından, Eflak ve Boğdan'dan, savaşan taraflardan hiç birine geçiş izni vermeyeceğini bildirdi.²³¹

²²⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 242

²²⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 242

²²⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 243

²³⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 244

²³¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 244

Avusturya'nın bu hareketi Rusya'yı çok kızdırdı. Rusya şimdi 1848 İhtilali'nde Macar ayaklanması nedeniyle Avusturya'ya yapmış olduğu yardımdan dolayı büyük pişmanlık duyuyordu.²³²

22- Dört Nokta

Avusturya, Rusya'yı Tuna'nın öbür tarafına atmakla birlikte, bu durumu savaş sonrası için de sağlamak amacıyla barışın esaslarını şimdiden tespiti karar verdi. Avusturya'nın, Fransa ve İngiltere ile, Viyana'da yaptığı görüşmeler sonunda 8 Ağustos 1854'de "Dört Nokta" denen şu esaslar tespit edildi:

1- Eflak ve Boğdan ile Sırbistan üzerindeki Rus himayesi kaldırılacak ve Osmanlı Devleti'nin bu topraklara verdiği hak ve ayrıcalıklar, büyük devletlerin ortak garantisi altına konacak.

2-1815 Viyana Kongresi'nde kabul edildiği gibi, Tuna'da seyrüsefer serbestisi sağlanacak.

3-1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi, Avrupa dengesinin gereklerine göre yeniden gözden geçirilecek.

4- Padişahın egemenlik haklarıyla da uyuşacak şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanlar'ın ayrıcalıkları ve hakları büyük devletler tarafından korunacak.²³³

Bu esaslardan 1. ve 4. maddelerle, Rusya'nın tek başına Osmanlı Devleti üzerine baskı yapması imkanı kaldırılıyor ve bu sorunlar Rusya'nın elinden alınıp, Avrupa'nın beş büyük devletinin ortak sorunu haline getiriliyordu. Yani Rusya, Osmanlı Devleti'nin işlerine öyle tek başına müdahale edemeyecekti. Tabi bu husus, özellikle Avusturya'nın işine yaradığı gibi, Osmanlı Devleti için de Rusya'ya karşı bir garanti teşkil etmekteydi.

İkinci madde de, 1829 Edirne Barışı ile Tuna'nın ağzına yerleşen Rusya'nın, Tuna'dan tamamen uzaklaştırılması amacına yönelikti. Bu da yine Avusturya'nın yararına idi.²³⁴

²³² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 244

²³³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 246

²³⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 246

Üçüncü maddede ise, Rusya'nın Karadeniz'deki gücünün sınırlandırılması gayesini güdüyordu ki, 1856 Paris Antlaşması ile bu hüküm daha da genişletilip, Karadeniz askersiz hale getirilerek, Rusya'nın Karadeniz'deki gücü büsbütün yok edilecektir.²³⁵

23- Avusturya'nın İttifaka Katılması

Viyana'da tespit edilen "Dört Nokta" Avusturya tarafından Rusya'ya bildirildi. Rusya ise bunları tereddütsüz reddetti. Hatta, sadece reddetmekle kalmayıp, Avusturya ile savaştan bile söz etmeye başladı. Bunun üzerine Avusturya seferberlik ilan ettiği gibi, İngiltere ve Fransa ile ittifak müzakerelerine dahi girişti.

Bu müzakereler sonunda, 2 Aralık 1854'te Avusturya, İngiltere ve Fransa arasında bir ittifak anlaşması imzalandı. 7 maddelik bu ittifaka göre, taraflar Dört Nokta'nın dışında Rusya ile hiçbir müzakereye girişmemeyi taahhüt ediyorlardı. Eflak ve Boğdan konusunda, Osmanlı Devleti temsilcisinin de katılmasıyla Viyana'da bir komisyon teşkil olunacaktı. Eğer Rusya ile Avusturya arasında bir savaş çıkarsa, diğer iki devlet, kara ve deniz güçleriyle Avusturya'ya yardım edeceklerdi. Bu ittifaka Prusya da davet edilecekti. Fakat Prusya, Rusya'ya yönelik böyle bir ittifaka katılmamıştır.²³⁶

Avusturya'nın batılı devletler tarafına kaydığını gören Rusya, "Dört Nokta"yı kabul ettiğini bildirdiyse de, bu dört ilkeyi kendine göre yorumlamaya kalkınca, doğal olarak hiçbir uzlaşma meydana gelmedi.

Avusturya'nın İngiltere ve Fransa ile ittifak yapması ve bu ittifakın Rusya'ya yönelmiş olması, III. Napolyon'u ziyadesi ile memnun etti. Zira; Rusya, Avusturya ve Prusya arasındaki Doğu Bloğu parçalanmış oluyordu.

Avusturya'nın gerçekteki amacı Batılılar tarafında yer almak değil, savaşan tarafları birbirine karşı oynayarak, savaşı bir an önce sona erdirmek ve Rusya'nın Balkanlar'daki durumunu zayıflatmaktı. Lakin bu sırada, III. Napolyon'un Piyemonte'den yardım istemesi ve bu devletle yakın münasebetleri, Avusturya'yı korkutmuş ve Batılılar tarafına kaymasına sebep olmuştur. Rus tehdidi ise, Avusturya'yı Batı ittifakına girmek zorunda bırakmıştır.²³⁷

²³⁵ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 247

²³⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 247

²³⁷ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 247

Buna rağmen Avusturya, Prusya'nın muhalefetinden dolayı İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa katılamamıştır. Rusya da bu durumdan oldukça hoşnut kalmıştır. Zira Avusturya'nın kendisine karşı İngiltere ve Fransa yanında savaşa katılımıyla cephe oldukça genişleyecek ve bu durumda Rus orduları çok geniş bir arazide çok fazla sayıda devlete karşı savaşa mecbur kalacaktı. Bu da Rusya'nın işinin iyice zora girmesi hatta savaşı kazanma ihtimalinin sıfıra inmesi demektir.

24- Viyana Barış Görüşmeleri

Savaş devam ederken kibirli ve inatçı Çar I. Nikola, 2 Mart 1855'te öldü.²³⁸ I. Nikola'nın yerine geçen, Çar II. Aleksandr, Nikola kadar inatçı değildi. Esasen savaşa da taraftar olmamıştı. Rusya'nın savaş durumunun da iyi olmadığını görünce, bir yandan savaşa devam ederken, bir yandan da, Osmanlı Devleti, Avusturya ve müttefikleriyle Viyana'da barış görüşmelerine girişti.

Viyana görüşmeleri, 15 Mart 1855'te başladı. Görüşmelerin konusu Avusturya-İngiltere-Fransa ittifakının 1. maddesinde öngörüldüğü gibi, "Dört Nokta" idi. Bu dört noktadan en önemlisi de şüphesiz, Eflak ve Boğdan ile Boğazlar'a ait olanlardı. Fakat Rusya Eflak ve Boğdan'dan çıkarılmış olduğuna göre asıl önemli olan Boğazlar konusuydu.

Boğazlar konusunda devletlerin görüşü şu şekilde özetlenebilir:

Fransa ve İngiltere'ye göre, Karadeniz tarafsızlaştırılmalı, yani gayri askeri hale konulmalıydı. Karadeniz'de hiçbir devletin donanması bulunmamalıydı.

Avusturya ise, İngiliz ve Fransız planını Rusya'nın kabul etmeyeceğini bildiğinden, sadece Karadeniz'deki Rus deniz gücünün sınırlandırılmasına taraftardı.

Osmanlı Devleti, 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nin devamı ve Boğazlar'ın kapalılığı ilkesinin korunması ile yetiniyor, Fakat İngiltere ve Fransa'dan da ayrılmak istemiyordu.²³⁹

²³⁸ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 248

²³⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 248

Rusya ise, ne İngiltere ve Fransa'nın ne de Avusturya'nın görüşünü kabul ediyordu.²⁴⁰

Bu farklı görüşler, görüşmelerin 19 Nisan 1855 tarihli oturumunda şu noktalarda toplandı: Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri topluluğuna dahil olacak, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü devletlerin ortak garantisi altına alınacak. Diğer taraftan, Karadeniz'deki Rus ve Osmanlı donanmaları eşit sayıda olmak üzere, belirli bir miktarla sınırlanacaktı. 1841 Boğazlar Sözleşmesi aynen devam edecekti. Devletlerden biri ile Osmanlı Devleti arasında savaş çıkarsa, diğer devletler buna müdahale edip, anlaşmazlığın barışçı bir şekilde çözümüne çalışacaklardı.

Rusya bunları da kabul etmedi. Karşı teklif olarak, Boğazlar'ın bütün devletlerin savaş gemilerine açık olmasını ileri sürdüyse de, bunu ne Fransa ne de İngiltere kabul etmedi. Görüşmeler 4 Haziran 1855'te hiç bir sonuç vermeden kesildi. Bu durumda, 2 Aralık 1854 ittifakına göre, Avusturya'nın savaşa katılması gerekiyordu. Fakat Avusturya buna hiç yanaşmadı. Esasen Avusturya Viyana görüşmelerinde, ne Rusya'yı ne de Batılılar'ı gücendirmek istemeyen bir politika izlemişti.²⁴¹

25- Sivastopol'un Düşmesi ve Avusturya Ültimatomu

Sivastopol'u savunan Malakof tabyası 8 Eylül'de düşünce, Müttefikler, 10 Eylül'de 332 gündür muhasara altında tuttıkları Sivastopol'a girmeye muvaffak oldular. Sivastopol harabe halindeydi.

Buna rağmen Rusya direnmeye devam ediyor ve barışa yanaşmıyordu. Bundan dolayı İngiltere 1855 Kasımında, İsveç ile bu devlete Finlandiya'yı vaat ederek bir ittifak yaptı. Amacı Baltık'tan girip, Rusya'nın Cronstadt ve Petersburg şehirlerini bombardıman etmektir. İngiltere ayrıca, Kafkaslar'da Şeyh Şamil'e de yardım göndermeye başladı. Bir yandan da Avusturya'yı savaşa sokmaya çalışıyordu.

Buna karşılık III. Napolyon artık savaşa devam etmek istemiyordu. Hem savaş Fransa'ya pahalıya mal olmaya başlamıştı ve hem III. Napolyon kendisi için yeteri kadar prestij sağlamıştı. İngiltere'nin çıkarları için Fransa'nın kaynaklarını feda etmek istemiyordu. Avrupa'nın içinde bulunduğu karışıklıktan faydalanıp, Polonya'yı Rusya'ya, Macaristan ve

²⁴⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 249

²⁴¹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 249

İtalya'yı da Avusturya'ya karşı ayaklandırmayı Fransa'nın daha çok çıkarına görüyordu. Ayrıca, kendisinin gözleri de Ren kıyıları ve Belçika'dan hiç ayrılmıyordu.²⁴²

Sivastopol'un düşmesinin ardından, Aralık 1855'te Ömer Paşa da Kafkaslar'da, Eupatoria'da Rusları kesin bir yenilgiye uğrattınca, Rusya savaşı tamamen kaybetmiş oluyordu.

Müttefiklerin Savaşı kazanması üzerine, fırsatı kaçırmak istemeyen ve Batılılar nezdindeki prestijini tamir etmek isteyen Avusturya, İngiltere ve Fransa'ya danıştıktan sonra, 16 Aralık 1855'te Rusya'ya bir ay süreli bir ultimatom verdi. Bu ultimatom esasında, 8 Ağustos 1854 tarihli "Dört Nokta" dan hareketle, ondan biraz daha değişik olarak, şu şartların Rusya tarafından kabul edilmesini istiyordu.

1. Eflak ve Boğdan, büyük devletlerin koruması altına konacak; içişlerini yine bu kolektif koruma altında düzenleyecekler ve büyük devletlerin onayı olmadan Osmanlı Devleti bu topraklara asker sokamayacak.

2. Tuna'da seyrüsefer serbestisinin devamı.

3. 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nin bir uzantısı olarak, Karadeniz gayri askeri hale getirilecek, yani Karadeniz'de ne Rusya'nın ne de Osmanlı Devleti'nin savaş gemisi ve tersanesi bulunmayacak

4. Osmanlı Padişahı'nın bağımsızlık ve egemenlik haklarına dokunulmaksızın, Hıristiyan tebaanın hakları vurgulanmaktaydı.

"Dört nokta"dan farklı olarak, Avusturya ultimatomunun bir 5. maddesi vardı. Buna göre devletler "Avrupa'nın çıkarları çerçevesinde" başka şartlar da ileri sürebileceklerdi.²⁴³

Rusya bu ultimatomu 5 Ocak 1856'da verdiği cevapta, oldukça kaypak bir ifade ile ilk dört noktayı kabul ettiğini, fakat 5. noktayı kabul edemeyeceğini bildirdi. Rusya'ya göre, niteliğini ve içeriğini bilmediği bir şeyi peşinen kabul etmesi imkan dahilinde değildi. Avusturya ultimatomu verirken, Rusya'nın bunları kabul etmemesi halinde kendisinin de Rusya'ya karşı

²⁴² Armaoğlu, F; a.g.e; s. 249

²⁴³ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 250

savaşa katılacağını bildirmişti. Bu ihtimal ise en çok Prusya'yı telaşlandırdı. Prusya da artık savaşın ve Avrupa karmaşasının sona ermesini istiyordu. Bundan dolayı Prusya Kralı IV. Federick-Wilhelm, yeğeni II. Aleksandr'a bir mektup yazarak ultiyatomu kabul etmesini sağladı ve Rusya 16 Ocak 1856'da ultiyatoma olumlu cevap vererek savaşı sonlandırdı.²⁴⁴

26- Kırım Savaşı ve Paris Barışı'nın Sonuçları

Paris Barış Kongresi 25 Şubat 1856'da toplandı ve görüşmeler Mart sonuna kadar sürdü. 34 maddelik Barış Antlaşması 30 Mart 1856'da imzalandı. İmzalayan devletler; Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya, Osmanlı Devleti, Piyemonte (Sardunya) ve Rusya'dır.²⁴⁵ Yakın sebebi Kutsal Yerler problemi olan Kırım Harbi akabinde imzalan Paris Antlaşması'nın Avrupa için önemi, Rusya tarafından bozulan devletlerarası dengeyi kurmak olmuştur.²⁴⁶

Müttefiklerin Kırım Savaşı'ndan beklentilerini şöyle sıralayabiliriz: Kırım seferinin başarı ile son bulması barışı sağlayacak olduktan başka, bu barışın gelecek için devamlı ve sağlam olmasını da temin edecekti. Çünkü Kırım, Rusya'nın Boğazlar istikametinde, Akdeniz devleti olmak için kullandığı kara ve deniz kuvvetlerinin tersanesi ve deposu idi. Rusya'nın Kırım'daki kuvvetlerinin yok edilmesi veya zedelenmesi, barış antlaşmalarının maddelerinden daha çok Rusya'yı barışsever yapacaktı. Bundan başka, Kırım seferinde üç müttefik devletten her birinin özel çıkarları da sağlanacaktı.²⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın Akdeniz filosunun doğurduğu korkunun baskısı altında bulunuyordu. Bu filonun tahrip edilmesiyle Osmanlı başkentinin güvenliği sağlanmış olacaktı. İngiltere'nin Hint yollarının emniyeti temin edilecek, Fransa'nın da Akdeniz'de ticaret çıkarlarını suya düşürmeye çalışan bir silah ortadan kalkmış olacaktı.²⁴⁸

Kırım Savaşı'ndan en zararlı çıkan devlet, tabiatıyla Rusya oldu. Bir defa Tuna'dan uzaklaştırılmıştı. Göz koymuş olduğu Eflak ve Boğdan ise, devletlerin garantisi altına konuyordu. Bu şekilde, Rusya'nın Balkanlar'da genişleme imkanı çok zayıflamıştı. Bundan daha önemlisi de, Karadeniz'deki gücü tamamen ortadan kaldırılmıştı. Bu sebeple, Rusya'nın

²⁴⁴ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 250

²⁴⁵ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 251

²⁴⁶ Karal, E. Z; a.g.e; s. 245

²⁴⁷ Karal, E. Z; a.g.e; s. 239

²⁴⁸ Karal, E. Z; a.g.e; s. 239

1856'dan sonraki "Avrupa politikası"nın ağırlığını, Paris Antlaşması'nın Karadeniz'e ait hükümlerinin kaldırılması çabaları teşkil edecek ve buna da 1871'de muvaffak olacaktır.²⁴⁹

Kırım Savaşı, Rus dış politikasına yapısal denebilecek bir değişiklik de getirdi. Rusya bundan sonra dış politikasının istikametini Balkanlar'dan Asya'ya çevirdi. Asya'daki genişleme ve yayılmasına hız verdi. Bunun için de Hazar Denizi'nin kuzeyinden güneyine inmeye başladı. Aral Gölü'nün kuzey kıyılarına akan Sir Derya ile güney kıyılarına akan Amu Derya nehirlerini izleyerek, özellikle Türkmen ve Kırgız topraklarına yöneldi. Doğu'da ise Sibiry'a da genişleyerek Japon denizine kadar uzandı ve 1860 yılında bu denizin kıyısında "doğuya hakim" anlamına gelen Vladivostok şehrini kurdu.²⁵⁰

Kırım Savaşı neticesinde Rusya'nın geleneksel, güneye yani sıcak denizlere inme politikasına Avrupa devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından set çekilmiş oluyordu. Başka bir deyimle Rusya'ya karşı Avrupa devletleri ile Osmanlı devleti birleşerek bir Avrupa Bloğu oluşturmuşlardı. 1856 Paris Antlaşması, Avrupa'daki güçler dengesini yeni baştan düzenlemiştir. Avrupa devletleri bu antlaşmada Ruslar tarafından tek taraflı bozulmak istenen Avrupa güçler dengesini yeniden kurmuşlardır. Bu arada Avrupa devletleri Karadeniz'in tarafsızlığını sağlamışlar, ayrıca Eflak ve Boğdan ile Sırbistan'ın yönetimleri bundan böyle kongreye katılan devletlerin müşterek garantisi altına alınmıştır. Rusya'nın nüfuzu kırılarak Balkanlar'da tampon bir bölge kurulmasına mani olunmuştur.²⁵¹

Rus gücü tamamen kırılmamış, ancak Avrupa'daki etkisi azaltılmıştır. Paris Muahdesiyle Rusya, Karadeniz'de donanma bulundurma hakkını kaybetmiş, Osmanlı'nın içişlerine karışmak ve Balkanlar'daki nüfuzunu genişletmek imkanlarından mahrum kalmıştır. Bu muahede Rusya için ağır bir yenilgi olmakla beraber, İngiltere ve Fransa tarafından Rusya'nın emperyalist siyasetini durdurmak yolunda alınan tedbirler yarım tedbirler mahiyetinde olup, Rus tehlikesini ancak geçici bir zaman için önleyecekti.²⁵² Nitekim ileriki yıllarda Rusya, Avrupa devletleri arasında anlaşmazlık başlayınca, Paris Muahdesi'nin ortaya koyduğu sınırlamaları birer birer ortadan kaldıracaktır.

²⁴⁹ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 255

²⁵⁰ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 255

²⁵¹ Gencer, A.İ; a.g.e; s. 477

²⁵² Kurat, A. N; a.g.e; s. 338

Rusya, Kırım muharebesinde iki yıl dört müttefik devlete kafa tutmakla hatırı sayılır bir kuvvet olduğunu göstermeye muvaffak olmuştu. Her ne kadar Sivastopol'da donanması ve tersaneleri yakıldı ise de, kara kuvvetleri kesin olarak imha edilmedi. Çar, Paris Antlaşması'nı kuvvet önünde boyun eğerek ve kötü niyetle imzaladı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na Paris Antlaşması'ndan önce imzalatmış olduğu anlaşmalarla sağlamış bulunduğu çıkarları kaybetti. Tuna nehrinde gidiş-gelişin devletlerarası bir statü altına alınması ve Eflak-Boğdan muhtarlığının Avrupa büyük devletleri tarafından garanti edilmesi ile Balkanlar istikametinde sınırlarını genişletme şartlarını elden kaçırdı. Padişahın, Paris Antlaşması'na eklenen Islahat Fermanı ile de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan tebaanın avukatlığını yapmak durumundan çıktı.²⁵³

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarından bir kısmını almak veyahut Türkiye'deki Ortodoks tebaanın hamisi durumuna gelmek istemiş, fakat bu yüzden İngiltere ve Fransa'nın Türkiye tarafından çıkararak harbi Rus topraklarına nakledeceklerini hiç tahmin etmemişti.²⁵⁴

Rusya, antlaşmanın Osmanlı Devleti'ni koruyan maddeleri karşısında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki emellerini gerçekleştirmeyi sonraya bıraktı.²⁵⁵

Şimdilik Rus tehlikesini savmış olan Osmanlı Devleti de, Kırım Savaşı'ndan büyük kazançla çıkmış sayılmazdı. Sağladığı en önemli kazanç, Rusya'nın Karadeniz'deki üstünlüğünün ortadan kaldırılmasıydı. Fakat bu avantaj ancak 15 yıl devam edebildi. Ayrıca Osmanlı Devleti Rus tehlikesinden ancak 20 yıl kadar uzak kalabildi. Bu da devlete huzur getirmedi. Paris Antlaşması'nın Eflak, Boğdan ve Sırbistan ile ilgili hükümleri ise Osmanlı Devleti'nin bu topraklar üzerindeki egemenliğine ağır bir ipotek koymuş, uzun vadede Romanya'nın tam bağımsızlığına giden yol açılmış ve devletin başına yeni gaileler açmıştır.²⁵⁶

Sınırlarda herhangi bir değişiklik yapmayan antlaşma, Osmanlı Devleti'ni Avrupa milletler topluluğuna kabul ediyor, devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin ortak güvencesi altına konuyordu. Ancak bu hükmün, anlaşmadan sadece 21 yıl sonraki 1877-78 Osmanlı-Rus harbi ve sonuçları değerlendirildiğinde pek bir anlam ifade etmediği ve yaptırım gücü olmadığı daha doğrusu Osmanlı Devleti için bir kazanım olmadığı görülecektir.

²⁵³ Karal, E. Z; a.g.e; s. 247

²⁵⁴ Karal, E. Z; a.g.e; s. 241

²⁵⁵ Karal, E. Z; a.g.e; s. 247

²⁵⁶ Armaoğlu, F; a.g.e; s. 256

Ayrıca bu madde hükmü, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda içine düştüğü durumu ve zayıflığını açıkça gözler önüne sermekteydi. Artık Osmanlı devleti kendi bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü kendisi koruyamaz duruma gelmişti. Daha önceleri Rusya, Osmanlı'ya karşı kazandığı her savaştan toprak kazanırken, Osmanlı'nın kazandığı bu savaştan toprak elde edememesi, yine zayıflığının ve savaşı müttefiklerinin yardımı ile kazanmış olmasının bir göstergesi olmuştur.²⁵⁷

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan yeni bir güçsüzlük unsuru ile çıktı. O zamana kadar yabancılara borçlu olmayan devletin savaş sırasında İngiltere ve Fransa ile yaptığı anlaşma ile bu ülkelerden yüzde 4 faizle 5 milyon Sterlin borç alması Osmanlı'yı Avrupa devletlerinin mali denetimi altına sokmuştur. Osmanlı Devleti çok pahalıya mal olan uzun vadeli ve önemli bir savaşı yürütebilmek için Avrupalı müttefiklerinden, ödeme gücünün çok üstünde borç almak mecburiyetinde kalmıştır. Sonrasında da, zaten cılız olan endüstrisinin gelişmesi 1838 ticaret sözleşmesiyle engellenen devlet, bu borçların altından kalkamamış ve Avrupa devletlerinin mali denetimleri altına girmiştir. Bu bakımdan, galip çıkılan Kırım Savaşı'nı, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasındaki aşamalardan biri olarak değerlendirmek gerekir.²⁵⁸

Paris Antlaşması'nda yer alan Osmanlı'nın ülke bütünlüğü ve eşitliği bir hayal idiye de, Osmanlı için bazı yararlar sağlanmadı denemez. Mısır meselesi patlak verdiği için bu yana, Osmanlı Devleti Rus yada İngiliz uydusu olmak, hatta bu iki devlet tarafından parçalanıp uydulaştırılmak tehlikeleri arasında gidip gelmiştir. Şimdi Paris Antlaşması ile bunlar geride kalıyor ve Osmanlı Devleti ilk işaretini 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nde gördüğümüz, Avrupa büyük devletlerinin bir çeşit ortak-yarısömürgesi durumuna geliyordu. Bu kadar çok devletin İstanbul ve Boğazlar'ı içeren bir Osmanlı Devleti'ni paylaşmaları veya bu hususta anlaşmaları zayıf bir ihtimal olduğuna göre, Osmanlı Devleti yarı-bağımsızlığını sürdürme sürecinde daha güvenli bir duruma gelmiş bulunuyordu.²⁵⁹

Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti Eflak ile Boğdan'ın özerkliklerini kabul etmiş, Sırbistan'a karşı ise tanınan imtiyazlar genişletilmiştir. Bu hüküm de Osmanlı'nın parçalanmasındaki dönüm noktalarından biri olarak görülebilir. Eflak ve Boğdan özerkliklerini aldıktan sonra, Fransa ve Rusya'nın desteği ile 1859 yılında birleşecek,

²⁵⁷ Sander, O; *Ankanın Yükselişi ve Düşüşü*, s. 151

²⁵⁸ Sander, O; *İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih*, s. 226

²⁵⁹ Akşin, S; *Türkiye Tarihi-3 Osmanlı Devleti*, s. 133

Romanya adıyla tam bağımsızlıklarını almaları ise 1878 yılında bir başka Osmanlı-Rus savaşı sonrasında gerçekleşecektir.

Osmanlı bakımından önemli bir diğer hüküm, Islahat Fermanı ile ilgilidir. Buna göre Islahat Fermanı'nın Padişah tarafından kendiliğinden çıkarılmış olduğu, antlaşmayı imzalayanların bunun değerini takdir ettikleri, Fermanın devletlere tebliğ edilmesinin bunların Osmanlı içişlerine müdahalesi için yetki vermeyeceği kaydediliyordu. Gerçek ise bunun tam tersiydi. Ferman Avrupa'nın zoruyla hazırlanmış ve Avrupa'nın müdahalesi için yeni vesileler yaratmış bulunuyordu.²⁶⁰

Paris Kongresi dünya siyasetinde yeni bir dengenin kurulması demektir. Buna göre Fransız İhtilali ve onun 1848'e kadar süregelen yansımalarına karşı mutlakiyetçi-feodal cephenin jandarmalığını ve şampiyonluğunu üstlenen ve ön planda yer almış olan Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine müdahalesi yasaklanmış olup, donanması da Karadeniz'den çıkartılmıştır. Böylece Rusya siyasette ikinci plana düşerken Fransa, Napolyon savaşlarından sonra düşmüş olduğu ikinci plandaki durumundan kurtulmuş oldu. Fransa baş hasmı Rusya'nın üzerine diğer Avrupa devletleriyle birlikte yürürken, barış konferansının da Paris'te yapılmasıyla iade-i itibar etmiş oluyordu. Artık Fransa uluslararası ilişkilerde çok daha ağırlıklı ve faal bir rol oynamaya başladı.²⁶¹

V- SONUÇ

Önemli bir güç olarak devletler sahnesine çıktuktan sonra ana politikasını Osmanlı toprakları üzerine kurmuş olan Rusya, Osmanlı toprakları üzerinden sıcak denizlere inebilmeyi planlamıştır. Bu amaçla Rusya Balkanlar'da etkili olmak, bölgenin politik, ekonomik, kültürel ve tüm alanlarında önemli bir aktör olmak ve aktif rol almak isteğinde olmuştur.²⁶²

Rusya'nın bu politikasıyla Balkan coğrafyasını sürekli kışkırtıp, ajanları vasıtasıyla ayaklanmaya teşvik etmesi sonucu, 19. yüzyıldaki Osmanlı-Rus savaşlarının hemen hepsi Balkanlar'dan kaynaklanmıştır. Aslında Rusya'nın bu bölgeye yönelik ilgisi, Balkanlar'ı

²⁶⁰ Akşin, S; a.g.e; s. 133

²⁶¹ Akşin, S; a.g.e; s. 133-134

²⁶² Akman, H; *Paylaşılmayan Balkanlar*, s. 70

huzursuzluk mekanına getirirken, büyük devletleri bölgeye çekip yeni yapılanmalar oluşturulmasına sebep olmuştur.²⁶³

1840'lı yıllar Rusya'nın Osmanlı'ya karşı izlediği dış siyasetin makas değiştirdiği yıllar olarak görülmektedir. Ve bu değişiklik 1850'li yıllarda Osmanlı'yı Rusya'ya karşı bir ölüm kalım mücadelesinin içine çekmiştir. Uluslararası güç dengeleri çerçevesinde İngiltere ve Fransa'yı yanında bularak, savaşın sonucunu lehine çevirmeyi başaran Osmanlı, Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması ile kısa vadede bu mücadeleden karlı çıkmış gibi görünse de uzun vadede bunun böyle olmadığı görülecek ve tarih; her iki imparatorluğun 60 yıllık bir zaman dilimi içinde peş peşe yıkılışına şahitlik edecektir. Bu kadar kısa bir zamanda, günden güne kan kaybeden Osmanlı'nın -Paris Antlaşması ile Avrupa milletler sistemine dahil edilip toprak bütünlüğü güvence altına alınmasına rağmen- yıkılışını görmek belki sürpriz değildi ama 1840'lı yıllara Avrupa'nın en güçlü kara ordusunu bünyesinde bulundurarak giren Rus Çarlığı'nın akıbeti çok dramatik ve ibret vericidir.

Osmanlı'ya karşı 1840'lardan itibaren yeniden uygulamaya koyduğu yıkıcı politikayla Avrupalı müttefiklerinin bile tepkisini alan ve onların da hasmane tutumunu çekerek neredeyse tüm Avrupa'ya karşı yalnız kalan Rusya, fütursuz ve gözü dönmüş Osmanlı siyasetinin bedelini ağır ödemiştir. Gerçi bu bedelin Paris'te masa başında ödendiği söylenemez. Zira, savaşın hemen sonunda başlayan barış görüşmeleri esnasında Fransa'nın diplomasideki "devletlerarası ilişkilerde ebeli dostluk yada düşmanlık yoktur ebedi çıkarlar vardır" tezini adeta bir kez daha doğru çıkararak İngiltere'ye karşı Rusya'yı tutar hale gelmesi ile Rusya bir mağlup devlet olarak son derece avantajlı sayılabilecek bir antlaşmaya imza atmıştı. Buna rağmen 3 yıl devam eden yıkıcı bir savaş ve savaş sonundaki yenilginin faturasını Romanov hanedanı çok geçmeden 50-60 yıl içerisinde ödemek mecburiyetinde kalacaktır. Bu tarihten itibaren ekonomisi zayıflayan Rusya'da halk fakirliğe sürüklenirken, dıştan yıkılmaz görünen Romanov hanedanının bir iç ihtilalle yıkılması için elverişli koşullar oluşacak, Birinci Dünya Savaşı'nın devlete getirdiği ağır yük de Çarlığın yıkılışının vesilesi olacaktır.

Adem USLU

²⁶³ Akman, H; a.g.e; s. 71-72

KAYNAKÇA

- 1- Akdes Nimet Kurat, Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, Ankara
- 2- Oral Sander, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:563, 1987, Ankara
- 3-Baron J. Von Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 8-9, Üçdal Neşriyat, 1983, İstanbul
- 4- Ahmed Lütfi Efendi , Vakarıvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt 6-8, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999, İstanbul
- 5- Ahmed Lütfi Efendi, Vakarıvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt 9, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:3130, 1984, İstanbul
- 6- Meydan Larousse, Cilt II
- 7- Ana Britannica, Cilt 3
- 8- Oral Sander, İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih, İmge Kitabevi, 1992, Ankara
- 9- Mahmut Celaleddin Paşa, Çev. İsmet Miroğlu, Mirat-ı Hakikat, Berekat Yayınevi, 1983, İstanbul
- 10- Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, Ondokuzuncu Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, Ankara
- 11-Prof. Dr. Sina Akşin, Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, 2002, İstanbul
- 12- Prof. Dr. İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Alkım Yayınevi, 2005, İstanbul

13- Doç. Dr. Ali İhsan Gencer, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi-Osmanlılar, Cilt 11, Çağ Yayınları, 1989, İstanbul

14- Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, Ankara

15- Aleksandr Dugin, Çeviren: Vügar İmanov, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, Küre Yayınları, 2004, İstanbul

16- Ömer Göksel İşyar, Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Dağlık Karabağ Sorunu, Alfen Yayınları , 2004, İstanbul

17- Mehmet Saray, Rusya'nın Türk Ülkesine yayılması, Boğaziçi yayınları, 1975, İstanbul

18- Cemal Tukin, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayını, 1947, İstanbul

19- Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I: Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları, Ankara Üniversitesi Hukuku Fakültesi Yayınları, 1953, Ankara

20- Feridun Cemal Erkin, Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meseleleri, 1968, Ankara

21- Ufuk Gülsoy, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 132, 1993, İstanbul

22- Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkili(Türkistan) ve Yakın Tarihi Cilt I- Kuzey ve Batı Türkistan, Enderun Yayınları, İkinci Baskı, 1981, İstanbul

23- Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:16, 1987, İstanbul

24- Abdurrahman Şeref Efendi, Sadeleştiren: Enver Koray, Tarih Musahabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No:639, 1985, Ankara

- 25- Prof. Hans Kohn, Çeviren: Dr. Agah Oktay Güner, Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği, Kervan Yayınları, 1983, İstanbul
- 26- Prof. Dr. Abdulkadir Özcan- Bekir Şahin- Mustafa Armağan, Osmanlı Ansiklopedisi Cilt 6, İz Yayıncılık, 1996, İstanbul
- 27- Prof. Dr. Erol Güngör, Tarihte Türkler, Ötüken Yayınevi, 1989, İstanbul
- 28- Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, Ankara
- 29- Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (18. ve 19. Asırda), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, Ankara
- 30- Prof. Dr. Şinasi Altundağ, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı-Mısır Meselesi 1831-1841, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, Ankara
- 31- Halil Akman, Paylaşılamayan Balkanlar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, İstanbul